T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

SEBEPLERİ VE SORUNLARIYLA GÖÇMENLİK: İSTANBUL'DAKİ AFGANLAR

Yüksek Lisans Tezi

GÜLLÜ SUH

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

SEBEPLERİ VE SORUNLARIYLA GÖÇMENLİK: İSTANBUL'DAKİ AFGAN GÖÇMENLER

Yüksek Lisans Tezi

GÜLLÜ SUH

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi MELİH ÇOBAN

İstanbul, 2021

ÖZET

SEBEPLERİ VE SORUNLARIYLA GÖÇMENLİK: İSTANBUL'DAKİ AFGAN GÖÇMENLER

Günümüz dünyasında uluslararası göç önemli bir olgu haline gelmiştir. Türkiye'de göç alan bir ülke olarak bu olgunun dahilinde yer almaktadır. Bu tezin konusunu İstanbul'daki Afgan göçmenler oluşturmaktadır. Afganlar, Suriye'den gelen sığınmacılardan sonra Türkiye'deki en büyük ikinci göçmen grubunu oluşturmaktadır. Resmî olarak kayıt altına alınmış Afgan göçmenlerden çok daha fazlası kayıt dışı olarak Türkiye'de hayatta kalmaya çalışmaktadır. Afgan göçmenlerin 2015 yılı sonrasında gerek Türkiye'ye gerekse Türkiye üzerinden Avrupa'ya olan hareketliliklerinde ciddi bir artış yaşanmaktadır ve bu artış Afgan göçmen grubunun akademik bir bakışla kavranmasının önemini vurgulamaktadır. Son yıllarda Türkiye'ye gelen genç Afganların sayısında önemli bir artış görülse de göç Afganlar için yeni bir fenomen değildir. Afganlar için hareketlilik, özellikle çatışma ve yoksulluğa mukavemet biçimi olarak uzun yıllardır kullandıkları hayatta kalma stratejilerinden biridir. Bu tez Türkiye'ye göç eden düzensiz statüdeki 19 Afgan göçmen ile yapılan derinlemesine mülakat verilerine ve sahadaki gözlemlere dayanmaktadır. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da yaşayan ve düzensiz statüde bulunan Afgan göçmenler oluşturmaktadır. Bu görüşmeler ve sahadaki gözlemlerle Türkiye'ye gelen Afganların göç etme motivasyonları, kullandıkları rota ve kaçakçılık ağları ana hatlarıyla ortaya koyulmakta, göç rotasında ve Türkiye'deki yaşantılarında karşılaştıkları zorluklar ve maruz bırakıldıkları kırılganlıkları sorunsallaştırılmaktadır. Çalışmada, göç terminolojisinde kullanılan geleneksel kavramlar, insan hakları, göçmenlerin medyadaki temsilleri ve küreselleşme tartışmaları da yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afgan, Göçmen, Düzensiz Göç, İstanbul, Uluslararası Göç

ABSTRACT

MIGRATION WITH REASONS AND MOTIVES: AFGHAN MIGRANTS IN İSTANBUL

International migration has become an important phenomenon in today's world. Under these circumstance Turkey is one of the receiving countries. The main subject of this thesis is Afghan immigrants in Istanbul. Afghans, following the Syrian refugees, are the second-largest immigrant group in Turkey. There is a lot more irregular Afghan migrants who have been trying to survive in Turkey than the officially registered ones. After 2015 there has been a significant increase in the mobility of Afghan immigrants to Turkey and to Europe through Turkey, so this phenomenon emphasises the importance of understanding the Afghan immigrant group from an academic perspective. Even though there has been a major increase in the number of young Afghan immigrants who have come to Turkey in recent years, migration is not a new phenomenon for Afghans. For Afghans, mobility is one of the survival strategies they have used for many years; especially as a form of resistance to conflict war and poverty. This thesis is based on the data from in-depth interviews with 19 irregular Afghan immigrants and observations in the field. The sample of the study consists of Afghan immigrants living in Istanbul and having irregular status. These interviews and observations in the field reveals outlines of emigration motivations of Afghans who came to Turkey; their migratory route and human trafficking networks, the challenges they faced in their migratory routes and their life, also their vulnerability in Turkey. This study also includes traditional concepts that used in migration terminology, argumentations about human rights and globalisation and the representation of immigrants in the media.

Keywords: Afghan, Migrant, İrregular Migration, İstanbul, International Migration

ÖNSÖZ

"Sebepleri ve Sorunlarıyla Göçmenlik: İstanbul'daki Afganlar" isimli bu çalışma uluslararası göç, Afgan hareketliliği, düzensiz göç üzerine olan çalışmalara katkı amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkma ve tamamlanması sürecinde eleştiri ve tavsiyeleriyle bana yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Melih Çoban'a, tezin yazım aşamasında zorluk çektiğim her aşamada bana destek veren, sabırla dinleyen, önerileriyle yol gösteren Bahtiyar Mermertaş'a teşekkür ederim. Son olarak Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'nde derslerini takip ettiğim tüm hocalarıma ve jürime katılan ve destek veren Doç. Dr. Özlem Uluç Küçükcan ve Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen'e teşekkür ederim.

İstanbul, 2021 Güllü SUH

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
TABLO LİSTESİ ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **vii**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Araştırmanın Amacı 3
1.2. Araştırmanın Metodolojisi ve Göçmen Profilleri 7
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları 11

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE **13**

2.1. Yabancının/Ötekinin Tanımları 17
2.2. Göçün tanımları 19
2.3. Göç Teorileri ve Kuramsal Çerçeve 24
2.3.1. Emek Göçü 29
2.4. Göç Ulus-Devlet, Güvenlik ve Medya İlişkisi 33
2.4.1 Göç ve İnsan Hakları 37
2.4.2. Göç ve Güvenlik 40
2.4.3. Göçmenler ve Medya 45

3. TÜRKİYE'NİN GÖÇ POLİTİKASI VE TÜRKİYE'DEKİ AFGAN GÖÇMENLER **54**

3.1. Modern Afganistan Tarihi ve Göç 54
3.2. Türkiye'nin Göçmen Politikası ve Afgan Göçmenlerin Hukuki Statüsü 61

4. SAHA ÇALIŞMASI, BULGULAR, TARTIŞMA **74**

4.1. Göç Etmeye Karar Vermek: Göç Kararında Etkili Olan Faktörler 75
4.2. Yola Çıkmak: Kaçakçılık Ağları ve Kullanılan Rotalar 83
4.2.1. Türkiye'ye Varmak 92
4.2.1.2. İstanbul'daki Yaşam: Sosyal Ağlar ve Emek Piyasası 101
4.2.1.3. Avrupa'ya Gitme Fikri 114

5. SONUÇ **120**

KAYNAKLAR 125

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : Görüşülen Afgan Göçmenler Hakkında Bilgiler 10

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IEP	Ekonomi ve Barış Enstitüsü
İGAM	İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi'nin
İHD	İnsan Hakları Derneği
md.	madde
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
PDPA	Afganistan Demokratik Halk Partisi
SGDD	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAF	The Asia Foundation
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
UNAMA	Birleşmiş Milletlerin Afganistan Yardım Misyonu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNODC	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1. GİRİŞ

Afganların Türkiye'ye yönelik göç hareketi yeni olmasa da yakın zamanda Afgan göçmen sayısında düzenli bir artış olduğu gözlenmektedir. Afganlar Suriyelilerden sonra Türkiye'deki en büyük ikinci göçmen grubunu oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (BMMYK) göre Türkiye'de 2019 yılı sonu itibariyle 3,9 milyon mülteci yaşamaktadır. Kayıtlı Afgan sığınmacıların sayısı ise 172 bindir. Ancak belirtmek gerekir ki bu sadece kayıt altına alınmış Afgan göçmen sayısıdır; sayısı kesin olarak bilinmese de, bu çalışmanın da odaklandığı düzensiz hareketlerin sayısının çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) açıkladığı verilere göre 2014 yılından itibaren Afgan göçmenlerin Türkiye'ye düzensiz yollarla girişinde sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir. Kurumun istatistiklerine göre 2019 yılında 201 bin 437 düzensiz Afgan göçmen yakalanmıştır. Giderek artan hareketlilik gözetilerek hazırlanan bu çalışma ile Afgan göçmenlerin göç deneyimlerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışma, artan sayılarına rağmen medya ve siyaset alanında görünürlükleri neredeyse yok denilecek kadar az olan Afgan göçmenlerin Türkiye'ye yönelik hareketlerinin arkasındaki motivasyonları ana hatlarıyla belirtmeye çalışmakta, Türkiye'ye kadar ki göç rotalarını, kullanılan kaçakçılık ağlarını, yolculuk boyunca karşılaştıkları riskleri ve hak ihlallerini, sınır geçiş deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin göçmen politikası gereğince mülteci statüsü alamayan (ve bu nedenle temel hak ve yardımlara erişemeyen) Afganların Türkiye'deki yaşamlarını devam ettirme pratiklerine, Türkiye'de kalma ya da Avrupa'ya doğru hareket etme niyetlerine odaklanılmaktadır.

Hareketlilik, Afganların zorluklarla başa çıkabilmek için uzun yıllardır kullandıkları bir stratejidir. Düzenli ya da düzensiz yollarla, kimi zaman döngüsel kimi zaman kalıcı, bazen ekonomik kaygılarla bazen de güvenlik nedeniyle sığınma arayışı da dahil olmak üzere hareketlilik Afgan tarihinin önemli bir parçası olagelmiştir. Kayıtlar, Afganların Sovyet işgalinden çok daha önce özellikle İran ve Pakistan olmak üzere bölge ülkelere göç ettiklerini göstermektedir (Abbasi-Shavazi, vd. 2005).

Afganistan, İran ve Pakistan arasındaki hareketliliğin her şeyden önce insanların hayatta kalmasına, sosyal, ekonomik, kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olduğu söylenebilir. Bu geleneksel göç yollarının sağlam ve geniş sosyal ağların kurulmasına yol açmış olduğu görülmektedir. Zira Afganlar ilerleyen yıllarda yaşanacak olan Sovyet işgali, iç çatışmalar, radikal dini grupların doğuşu, yabancı ülkelerin müdahalesiyle ülkede artan bir şekilde oluşan güvensizlik ve yoksulluktan kaçmak için bu ağları kullanmış ve güçlendirmiştir. Afganların göçü hem güvensizlik hem de ekonomik kaynaklara erişim şartlarına tepki olarak artarak ya da azalarak günümüze kadar devam etmiştir. Bugün ise Afganlar dünyadaki en kalabalık ikinci mülteci grubunu oluşturmaktadır.

Günümüzde her zamankinden daha fazla uluslararası göçmen hareketliliği görülmektedir. Hükümetlerin genel eğilimi ise bu göç hareketliğini kısıtlamaya yöneliktir. Söz konusu sınırlayıcı politikalardan Afganlar da büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'nin İran ve Ağrı sınırına duvar örmesi, Batı Balkan rotası olarak bilinen göç rotası üzerinde bulunan ülkelerin sınırlarını kapatması, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki geri kabul anlaşması, Avrupa'ya gelen Afganların sınır dışı edilmesini kolaylaştıran AB ve Afganistan arasında imzalanan anlaşma gibi göçü engellemeye yönelik politikalar, yola çıkmaya karar veren ve hâlihazırda yolda olan Afganlar için durumu daha da zorlaştırmıştır.

Afganistan'da çatışmalar ve buna bağlı olarak sivil kayıplar yaşanmaya devam ederken ülkedeki çatışmalar küresel ölçekte önemini yitirmektedir. Afgan mülteciler, Suriye'den gelen binlerce mülteciden daha az öncelikli olarak algılanmakta ve ülkelerin Afgan göçmenleri kabul etme isteği giderek daha da azalmaktadır (Sengupta, 2016, s.17). Tüm bu şartlara rağmen Afganlar kendi sosyal ağ ve kaynaklarını kullanarak ve tabi daha fazla risk alarak hareketliliklerini devam ettirmişlerdir.

Afganlar için Türkiye, göç yolculuklarında hem bir araç hem de amaç olmuştur. Daha iyi bir hayat arayışındaki binlerce Afgan yeni bir gelecek kurmak ve/veya Avrupa'ya ulaşmak için Türkiye'ye gelmiştir ve gelmeye devam etmektedir. Avrupa sınırını geçmek zorlaştığında hareketlilikleri yavaşlamış ve göç yolculukları görünmez olarak yaşamayı ve çalışmayı içeren uzun bir sürece yayılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Son yıllarda Türkiye'de uluslararası göç üzerine yapılan çalışmaların sayısında artış yaşansa da bu çalışmalar çoğunlukla Suriyeli sığınmacılar özelindedir. Türkiye'de Afgan göçmenleri konu alan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu eksiklik gözetilerek hazırlanan çalışma Afganların göç deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasını ve literatürdeki boşluğu bir nebze de olsa doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışma, göçmenlerin Afganistan'dan Türkiye'ye kadar olan hareketlerinin nedenlerini, zorluklarını, risklerini ortaya koymayı, İstanbul'da karşılaştıkları sosyal ve ekonomik güçlüklere dikkat çekmeyi ve göçmenlerin hayatta kalma stratejilerini belli bir örneklem üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma aşağıdaki sorulara cevap aramayı amaçlamaktadır.

1. Afganların göç kararı almalarının arkasındaki motivasyonlar nelerdir?
2. Hangi yöntemlerle, hangi koşullarda, nasıl hareket ediyorlar?
3. İnsan kaçakçılığı ağlarının göç hareketlerine katılımı nasıldır? (Kaçakçılara ulaşım, kaçakçının sağladığı hizmetler, kaçakçı ücretleri, kullanılan rota, yolculuk süresi vb.) Bu ağlarla gerçekleştirilen sınır geçişlerinde karşı karşıya kaldıkları riskler nelerdir?
4. İran'a göç eden Afganların sonrasında Türkiye'ye göç kararı almasının nedenleri nelerdir?
5. Sığınma talebinde bulunan veya bulunmayan göçmenlerin İstanbul'da hayatta kalma pratikleri nelerdir? Türkiye'de nasıl iş ve ev buluyorlar?
6. Afganlar göç süreci boyunca ve Türkiye'deki yaşamlarında karşılaştıkları engelleri nasıl aşmaktalar? Sosyal ağların bu zorlukların aşılmasındaki payı nedir?
7. Afganistan'daki ailelerine Türkiye'den hangi yol ve yöntemlerle para gönderiyorlar?
8. Türkiye'deki geleceklerini nasıl görüyorlar? Türkiye'de kalma veya Avrupa'ya doğru hareket etme niyetlerinin gerekçeleri nelerdir?

Tüm bu süreci kavramaya çalışmak için tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk olarak giriş bölümü çalışmanın ana hatlarını ortaya koyarken, çalışmada izlenilen metot ve karşılaşılan zorluklara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü göç literatüründe kullanılan ana terimlerin tanımı ve tartışmasıyla başlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Afgan göçmenler özelinde de belirteceğimiz gibi uluslararası göç giderek karmaşık hale gelmektedir ve mevcut göç kalıpları bu somut durumu yorumlamakta yetersiz kalmaktadır. Göç terminolojisinde uluslararası göçmenler için sıklıkla gönüllü-zorunlu, düzenli-düzensiz gibi sınıflandırmalar kullanılmakta, ülkeler ise başlangıç, transit ve varış ülkesi olarak kategorize edilmektedir. Göçmenlerin sınıflandırılması politiktir ve temel ayrım yasal ve yasa dışılık üzerinde kurulmuştur. Yasa dışılığı belirleyen ise ulus-devletlerin göç politikalarıdır. Gerçek şu ki; bu sınıflandırmalar mevcut durumu basite indirgeyebilmektedir; zira bir göçmen tanımı yapmak her zaman bu denli kolay olamayabilmektedir. Bugün uluslararası göç ve göçmenler hakkında çok daha fazla bilgiye (neden göç ettikleri, nerede ve nasıl göç ettikleri, kimlerin göç ettiği) sahip olunsa da göç ve göçmenler hala klasik sınıflandırmalar üzerinden anlaşılmaya çalışılmaktadır. Gerçekte ise göçmenler için çizilen keskin ayrımlar daha bulanıktır. Göçün nedenleri genellikle birden fazla değişkeni barındırdığı için iltica için göçü veya iş için göçü etkileyen sayısız etkeni birbirinden ayırt etmek bile oldukça güçtür.

Aynı bölümün devamında küreselleşme, güvenlik ve insan hakları kavramlarının uluslararası göç ile olan ilişkisine değinilmektedir. İletişim teknolojilerindeki yenilikler göçmen adayları için dünyadaki artan eşitsizlikler ve fırsatlar konusunda farkındalığı arttırırken, ulaşım alanındaki değişimler de hareketliliği ucuzlatmış ve daha erişilebilir hale getirmiştir. Tüm bunlarla birlikte göçmen ağları genişlemiş ve göç nispeten kolaylaşmıştır. Yani günümüzde göç etmek için her zamankinden daha fazla neden ve alternatif yol oluşmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki bu yeniliklerin uluslararası göç üzerindeki etkisi fazla abartılı olduğu düşünülmektedir (Castles, 2010). Zira uluslararası göçmenler 2019 yılında küresel nüfusun %3,5'ini oluşturmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2020, s. 7-8). Göç karşıtlarının söylemlerinin aksine insanların büyük çoğunluğu sınır aşırı göç etmemekte, daha ziyade ülke içerisinde yer değiştirmektedir. Bauman'ın

(2012) da belirttiği gibi küreselleşme ile bir hareket hiyerarşisi oluşmuş ve hareket etme özgürlüğü sınıfa özgü olmuştur (Bauman, 2012). Başka bir ülkeye göç etmek çok daha az sayıda kişinin gerçekleştirdiği bir eylem olsa da sonuçları yurt içi göçten daha önemli ve çarpıcıdır.

Üçüncü bölümde Afganistan tarihindeki genel göç eğilimlerine yer verilmekte, 1979 Sovyet işgali ve sonrasında baş gösteren iç savaş ve 11 Eylül 2001 saldırıları gibi Afganistan tarihinde kitlesel göç hareketlerine sebebiyet veren gelişmelere yer verilecektir. Sonrasında ise Türkiye'nin göç politikasına kısaca değinilerek Türkiye'deki Afgan göçmenlere dair bilgiler paylaşılacaktır.

Çalışmanın bulgular kısmı üç alt başlıkta toplanmıştır. İlk olarak "Göç Etmeye Karar Vermek" başlığında Afgan göçmenlerin hangi nedenlerden dolayı düzensiz yollarla göç ettiği sorusu üzerine odaklanılmıştır. Afganların göç etme kararı almalarının arkasında farklı ve çoğul nedenler göstermektedir; çatışmalar nedeniyle güvenlik arayışı, ekonomik fırsatlar, hane halkını destekleme motivasyonu gibi. Yani genel olarak kendisinin ve ailesinin yaşamını yeniden inşa etmek veya iyileştirmek için göç kararı almaktadırlar. Bu araştırma kapsamında görüştüğümüz katılımcılar göç kararı almada farklı nedenler belirtse de temel çıkış nedeni olarak hükümet ve Taliban hareketi arasındaki çatışmaları göstermişlerdir. Katılımcılar göç etmelerini tetikleyen kilit faktörün çatışma ve güvensizlik ortamı olduğunu belirtse de siyasi istikrarsızlık ortamı ekonomik fırsatlar ve işgücü piyasasını da etkilemektedir. Bu çalışma Afgan göçmenlerin sadece güvenlik arayışı için değil aynı zamanda daha kazançlı iş fırsatları ve yüksek bir yaşam kalitesi elde edebilmek için ülkelerine en yakın güvenli yerlerin (İran ve Pakistan) ötesine yolculuklarına devam ettiğini göstermektedir. İran ve Pakistan'ın Afgan göçmenlere yönelik sert tutumu ve bu ülkelerde iş bulmanın güçleşmesi göçmenleri Türkiye ve daha ilerisine doğru hareket etmeye itmektedir. Bununla birlikte katılımcıların anlatıları göç kararı almalarında aile üyelerinin etkisini de ortaya koymaktadır. Göç, birçok yoksul ailenin geçim stratejilerinden birini oluşturmaktadır ve bu nedenle genç erkeklerin göç etmesi ailenin geri kalanın hayatını devam ettirebilmesi için önemlidir. Göçmenlerin Afganistan'daki ailelerine para havaleleri, ailelerin temel ihtiyaçlarını karşıladığı gibi göçmen adayları için de göçe teşvik edici bir unsurdur. Bunlara ek olarak

göçten önce ve göç sürecinde sosyal ağların varlığının Afganların göç kararı almalarında ve varış ülkesi seçimindeki etkisine değinilecektir.

Bulgular bölümünün ikinci başlığı olan "Yola Çıkmak: Kaçakçılık Ağları ve Kullanılan Rotalar" kısmında Afgan göçmenlerin düzensiz yollarla göçte kullandıkları kaçakçılık ağları ve göç rotalarına odaklanılmıştır. Çatışmalar, savaşlar, ekonomik istikrarsızlık, politik baskılar, çevresel felaketler ya da kişisel beklentiler nedeniyle çok az sayıda göçmen diğer ülkelere yasal olarak hareket edebilmektedir. Geri kalan çoğunluk ise hareket etmenin alternatif yöntemlerini aramaktadır. Bu durum Afgan göçmenler için de geçerlidir, Afganlar yardım almadan hareket edemeyeceklerini anladıklarında bir kaçakçının hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bölümde giderek daha da sıkılaşan göç politikaları ve sınır kontrolleri nedeniyle gittikçe karlı bir sektöre dönüşen insan kaçakçılığı hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra bu hizmeti sunanların göçmen adaylarını göçe nasıl teşvik ettikleri, göçmenlerin kaçakçılık ağlarına nasıl ulaştıkları, kaçakçılardan ne tür hizmetler satın aldıkları, hangi güzergâhı ve seyahat araçlarını kullanarak göç ettikleri, kaçakçılık hizmeti için istenilen ücret ve ödeme yöntemlerine değinilecektir. Bunun yanında bazen günler bazen de aylar ve yıllara yayılabilen Türkiye'ye kadar olan göç yolculuğunun ne kadar sürdüğü, göç süreci boyunca İran, Pakistan ve Türkiye rotasında karşılaşılan zorluklar ve her ülke için ayrı olarak sınır geçiş deneyimlerine yer verilecektir.

Bölümün üçüncü alt başlığı "İstanbul'daki Yaşam: Sosyal Ağlar ve Emek Piyasası" Afganların Türkiye'deki yaşam koşullarını incelerken, istihdam ve barınmaya erişimde karşılaştıkları kırılganlıkları ve zorluklar vurgulanacaktır. Çalışma nerdeyse tamamı düzensiz statüde olan göçmenlerin, İstanbul'daki yaşantılarının büyük ölçüde sosyal ağlar üzerinden kurulduğunu gösterecektir. Katılımcıların tamamı çalışma izninden yoksun olduğu için kayıt dışı istihdam edilmektedir. Enformel sektörün yoğun olduğu İstanbul'da iş bulma süreçleri, yaptıkları işler, çalışma saatleri, ücret ve çalışma koşulları ile Afgan göçmenlerin yerli işçiler ve kayıtlı göçmenlere nazaran işverenler karşısında sömürüye daha açık halde oldukları ortaya koyulmuştur. Yine aynı bölümde Afganların uluslararası koruma başvuru süreçlerinde karşılaştıkları engeller ve göçmenlerin Afganistan'daki ailelerine havale sistemini kullanarak nasıl para

gönderdiklerine yer verilecektir. Son olarak aynı bölümde Afgan göçmenlerin Avrupa'ya gitme niyetlerine ve Avrupa'ya ulaşma yolundaki sınır geçiş deneyimlerine yer verilecektir. Afganların Türkiye'de kalma ve ayrılma isteklerinin arkasındaki motivasyonlar ve bu motivasyonların Türkiye'nin göç politikasıyla olan ilişkisine değinilecektir.

1.2. Araştırmanın Metodolojisi ve Göçmen Profilleri

Nitel bir çalışma olan bu araştırmanın odak grubu Afganistan ve İran'dan Türkiye'ye düzensiz yollarla gelen Afgan göçmenleri kapsamaktadır. Araştırmanın metodolojisi ilk olarak kapsamlı bir literatür taramasına dayanmaktadır. Konu hakkında daha önce yazılmış tez ve makale çalışmalarına bakılmıştır. Ancak literatüre de bakıldığında görüleceği gibi Afgan göçmenlerle ilgili yazılmış Türkçe çalışma sayısı çok azdır. Bu nedenle literatür taraması kitap, dergi, haber ve genel olarak internet kaynakları üzerinde gerçekleşmiştir.

Araştırma metodolojisinin ikinci aşamasında derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma örneklemi, İstanbul'da yaşamakta olan Afganlardan oluşmaktadır. Katılımcılar kendi kaynaklarımız aracılığıyla bulunmuştur ve daha fazla katılımcıya ulaşmak için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mülakatlar Şubat 2020 ile Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplam 19 görüşmeciyle derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak araştırma tamamlanmıştır. Göçmenlerin kişisel göç hikayelerine odaklanılan görüşmelerde, görüşmecilerin rızaları alınarak, bir ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş ve daha sonra transkripsiyonları yapılarak yazıya dökülmüştür. Çoğu görüşmede verilen cevaplardaki önemli hususlar el yazısıyla da kaydedilmiştir. Görüşmelerin büyük bir çoğunluğu Farsça dilinde, daha küçük bir kısmı Türkçe yapılmıştır. Uzun süredir Türkiye'de olan görüşmeciler Türkçe konuşabilmekte ve sorulan soruları net bir şekilde anlayıp cevap verebilmekteydiler. Yine de tüm görüşmeler Farsça bilen bir tercüman aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar Zeytinburnu, Yenibosna, Şirinevler ve Kadıköy semtlerinde, tercihleri üzerine göçmenlerin yaşadıkları evlerde gerçekleştirilmiştir, bu göçmenlerin barınma koşullarını da gözlemleme fırsatı yaratmıştır. Bütün görüşmeler yüz yüze ve birebir gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmeler 15-20 dakika gibi oldukça kısa zamanda; bazılarının

süreleri ortalama 30 ila 60 dakika arasında değişmiştir. Kısa görüşmeler, uzun görüşmeler kadar ayrıntı içermese de uzun görüşmelerden elde edilen bulguların doğrulanmasında ya da tartışılmasında yardımcı rol oynadılar. Görüşmecilere yöneltilen başlangıç soruları mülakatın istenilen doğrultuda ilerlemesi için kullanıldı. Soru-cevap kısmından sonra göçmenlerin yaşadıkları deneyimleri anlatmalarına izin verildi. Afgan göçmenlerle her görüşmede, onlara çalışmanın amacı, görüşmelerin gizliliği ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu açıklandı ve hatırlatıldı. Gizlilik ve güvenlik esası nedeniyle katılımcılar için takma adlar kullanıldı.

İkisi kadın 17'si erkek olmak üzere toplam 19 görüşmeciyle konuşuldu. Görüşmeciler çoğu yirmili yaşların başında olmak üzere 14 ila 33 yaş arasındaydı. En küçüğü 14 yaşındaydı ve akranı üç arkadaşıyla yola çıkmıştı. Görüşmeciler arasında ikisi 17, biri de 14 yaşında olmak üzere toplamda üç kişi 18 yaşın altındaydı ve göç yolculuklarını yanlarında bir aile büyüğü olmadan gerçekleştirmişlerdi. Burada şunu belirtmek gerekiyor, görüşmeciler göç yolculuklarına daha küçük yaşlarda başlamıştı. Örneğin, bazı görüşmeciler Türkiye'ye 12, 15 yaşlarında gelmiş. İlk göçlerini İran'a gerçekleştiren bazı göçmenler de orada senelerce kaldıktan sonra Türkiye'ye gelmiş. Bu nedenle harekete başladıklarında birçoğu 18 yaşını yeni doldurmuştu ya da hala çocuk yaştaymış. Görüşmecilerden Abdullah 15 yaşındayken, Abdüsselam ise 16 yaşındayken, Hamit ise 12 yaşında ilkin İran'a göç etmiş daha sonra da Türkiye'ye gelmiş.

Bütün bir ailenin (karı- koca ve küçük çocukların) birlikte seyahat ettiği iki durum dışında çalışmaya dahil olan tüm göçmenler bekar ve yalnız erkeklerden oluşmaktadır. Çalışma boyunca daha fazla Afgan kadın görüşmecilere ulaşılmak için çaba sarf edilse de bu mümkün olmadı. Afgan kadınlar erkelerden daha az görünür ve çekingen. Ulaştığımız bazı kadınlar ise eşlerinin izin vermediğini söyleyerek görüşme teklifimizi geri çevirdi. Bu da örneklemin eşit olmadığını ve bu nedenle çalışmanın kadın göçmenlerin göç deneyimlerini gösteremeyeceği anlamına gelmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu Kabil'den geri kalanları ise sırasıyla Bedahşan, Herat, Logar, Mezar-ı Şerif, Faryab ve Kunduz yerleşimlerinden gelmiş. Görüşülen Afganların geneli ülkenin doğusundan geldiği görülmüştür.

Katılımcıların büyük kısmı, tesadüf eseri ama çoğunlukla göç eden/göç etmek zorunda kalanlar olduğu için, Tacik etnik grubuna mensuptu. Bunun dışında Özbek ve Hazara etnik grubuna mensup görüşmeciler de vardı. Çalışmada Afganistan'daki en büyük etnik grubu oluşturan Peştun kimliğine sahip kimseyle görüşme yapılamamıştır. Zira Peştun dışında diğer etnisiteye mensup göçmenler, etnik kimlikleri nedeniyle Afganistan'da iş bulamadıklarını ve baskı gördüklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu sınırlılık nedeniyle bu tezin bulgularının genelleştirilemeyeceğini belirtmek gerekmektedir. Saha çalışmasında Tacik ve Özbeklerin aynı evi paylaştıkları, birbirlerine destek oldukları görülmüştür. Göç eden Peştunların ise Türkiye'de yine kendisiyle aynı etnisiteye mensup göçmenlerle ilişki kurma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Bu çalışmadaki gözlem ve katılımcıların anlatıları özelinde belirtecek olursak Afganistan'daki etnik gerilimin göç sonrasında Türkiye'de de devam ettiği söylenebilir. Bu söylemler ışığında Peştun bir bireyin göç etme motivasyonunu ölçmek ve ülkedeki siyasi ayrımcılık hakkında görüşlerine başvurmak önemlidir. Göç ile birlikte Afganistan'dan Türkiye'ye taşınan bu gerilim ve farklı etnisteye sahip Afgan göçmenlerin Türkiye'de birbirleriyle olan ilişkileri bu konuda çalışma yapmak isteyenler için araştırmaya açıktır.

Üyeleriyle konuştuğumuz hanelerin nüfusu 3 ila 13 kişi arasında değişiyordu. Bazı ailelerde çekirdek aile dışında ikamet eden diğer akrabalar da vardı. Görüşmecilerden birçoğunun ailede kendisinden küçük kardeşleri vardı, fakat Türkiye'ye gelen göçmenler bekâr ve en büyük oğullardı. Katılımcıların aileleri çoğunlukla düşük gelirli sınıfa mensuptu. Ailenin geçimini ise baba ya da en büyük erkek kardeş sağlamaktaydı. Görüşmeciler arasında hane halkını desteklemek için eğitimlerini yarıda bırakarak işe başlamak zorunda kalanlar bulunmaktaydı. Kırsal bölgede yaşayanlar çoğunlukla hayvancılık ve tarım işleriyle uğraşıyordu. Kent merkezinde yaşayanlar ise esnaflık yapıyordu veya küçük işletmelerde çalışıyordu. Görüşmecilerden bazıları da devlet işinde (asker, polis, hemşire) çalıştıklarını ya da bir yakınlarının çalıştığını bildirdi.

Görüşmecilerin biri ortaokul mezunu, yedisi lise mezunu, ikisi üniversite mezunu, dördü ilkokul terk, biri ortaokul terk, biri lise terk, ikisi üniversite terk, birisi ise hiç okumamıştı. Görüşülen kişilerin çoğu, orta ve lisans düzeyinde eğitim almıştı. Bu

veriler göçmenlerin eğitimsiz olduğu yönünde yaygın kanının aksini göstermektedir. Eğitimini yarıda bırakan ya da okumaya devam edemeyen görüşmeciler gerekçe olarak ailelerinin kötü maddi koşullarını ve Taliban korkusunu gösterdi. Okuyamadıkları gibi istihdam olanağı da bulamadıklarını aktardılar. Yedi görüşmeci göç etmeden önce çalışmakta olduğunu, geri kalanı ise göç etmeden önce ne okuduğunu ne de çalışmadığını ifade etti. Çalışanlar esnaf, hemşire, asker, ayakkabı tamircisi ve boyacısı, motor ve araba tamircisi, fabrika işçisi, demirci ve market çalışanıydı.

Görüşülen Afganlardan 6'sı iki yıldan daha az bir süredir (ortalama bir buçuk yıl) Türkiye'de olduğunu belirtti. 4'ü iki yıl önce, 6'sı üç yıl önce, 2'si dört yıl önce, biri beş yıl önce Türkiye'ye geldi. Şirinevler'de görüşme yaptığımız bir evde henüz iki gün önce Türkiye'ye gelen Afganlar vardı. Yani neredeyse tamamı 2015 yılından sonra Türkiye'ye gelmiştir.

Tablo 1.
Görüşülen Afgan Göçmenler Hakkında Bilgiler

Görüşmecinin Takma Adı	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Seviyesi	Etnik Köken	Geldiği Şehir	Çalıştığı sektör	Türkiye'de geçirdiği yıl sayısı
Hüsrev	26	Bekâr	Üniversite Mezunu	Tacik	Kabil	İşsiz	6 Yıl
Abdullah	26	Bekâr	İlkokul 2. Sınıf	Tacik	Mezar-ı Şerif	Kafede ocakçı	5 Yıl
Yusuf	24	Bekâr	Ortaokul Mezunu	Tacik	Herat	Lokanta kuryesi	2 Yıl
Rahman	17	Bekâr	Lise Terk	Özbek	Faryab	Tarım işçisi	1,5 Yıl
Raşhid	27	Bekâr	Üniversite Terk	Özbek	Faryab	Tarım işçisi	3 yıl
Hasan	28	Evli	Lise Mezunu	Tacik	Kabil	İşsiz	1,5 Yıl
Abdul	26	Bekâr	Ortaokul Terk	Özbek	Kabil	Tarım İşçisi	2 Yıl

Ahmed	23	Evli	Üniversite Terk	Tacik	Kabil	İşsiz	3 Gün
Cahide	21	Evli	Lise Mezunu	Hazara	Bamyan	Tekstilde makineci	1,5 Yıl
Nadire	25	Evli	Lise Mezunu	Tacik	Kunduz	İşsiz	4 Yıl
Mesut	33	Evli	İlkokul 4.Sınıf	Özbek -Tacik	Kunduz	İşsiz	4 Yıl
Abdüsselam	21	Bekâr	Lise Mezunu	Tacik	Herat	Kafede bulaşıkçı	2,5 Yıl
Hamit	17	Bekâr	Hiç okula gitmemiş	Tacik	Herat	Tekstilde ayakçı	2 Yıl
Mahmud	25	Bekâr	Lise Mezunu	Tacik	Kabil	Kaynakçı	3 Yıl
Necip	14	Bekâr	İlkokul Terk	Tacik	Logar	Tekstil	5 Ay
Nedim	18	Bekâr	Lise Mezunu	Tacik	Logar	Fırın-İnşaat	3 Yıl
Yakup	24	Bekâr	Lise Mezunu	Tacik	Bedahşan	Tekstil	4 Yıl
Hüseyin	24	Bekâr	Üniversite Mezunu	Tacik	Kabil	İşsiz	1,5 Yıl
Nejat	25	Bekâr	İlkokul 4. Sınıf	Tacik	Bedehşan	Tekstil	2 Yıl

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma yürütülürken bazı güçlüklerle karşılaşılmıştır. Burada etkili olan ilk husus göçmenler kategorisinin, araştırılması ve akademik sürece dahil edilmesi zor bir grubu karşılıyor olduğudur. Doğası gereği düzensiz göçmenlerin gizli ve görünmez bir yaşantısı bulunmaktadır. Düzensiz göçmenler resmi bir güvenceden yoksun oldukları için, yakalanma ya da sınır dışı edilme korkusu nedeniyle bilgi vermekten kaçınabilme ihtimali söz konusuydu. Dolayısıyla çalışma boyunca düzensiz göçmenleri bulmak ve karşılıklı güveni sağlamak güç oldu. Bu endişeyi ortadan kaldırmak ve güven kazandırmak için kimi görüşmecilerle birden fazla kez bir araya gelinmiştir.

Diğer bir engel ise dil sınırlandırmasıydı. Göçmenler biraz da olsa Türkçe konuşup anlayabilmelerine rağmen telaffuz ve anlama sınırlılıklarından utanıyorlardı. Görüşmeler sırasında dil sınırlandırılmasını aşmak için tercüman desteği kullanılmış ve görüşmeler Farsça gerçekleştirilmiştir. Ancak yine de tercüman mülakatı durdurup

konuşmayı çevirene kadar mülakatların sözlü kısmı anlaşılamamıştır. Bu da görüşmenin yönlendirme sürecini kısmen de olsa olumsuz etkilemiştir. Çalışma süresince tercüman kaybı yaşandığı durumlar olmuş; yeni bir tercüman bulmak ve araştırmamın özünü ona açıklamak zaman kaybına yol açmıştır.

Öte yandan hem tercüman hem de katılımcılara uygun bir saat belirlemekte güçlük çekilmiştir. Çok uzun saatler çalıştıkları ve izin kullanamadıkları için görüşmecilerle buluşma ayarlamak zor olmuş, ayarlanan görüşmelerin birkaç kez ertelenmesi söz konusu olmuştur. Yine çalışma saatleri nedeniyle genellikle sabaha karşı yapılan bazı mülakatlarda zaman kısıtlaması nedeniyle verimli sonuçlar almak hayli zor olmuştur.

Bir diğer zorluk Covid-19 salgının yaygınlık kazanmasıydı. Salgın saha çalışmalarının aksamasına ve hatta uzunca bir süre saha çalışmasının durmasına neden olmuştur. Bu süreçte hem kendimizin hem de göçmenlerin güvenliği için görüşmelere ara verilmiştir. Bu nedenle çalışma için planlanan zaman yönetimi gerçekleştirilememiştir. Fakat tüm olumsuz şartlara rağmen buradaki iddiaları temellendirmek için yeterli malzeme edinilmiştir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Her çağ kendi göçmenini yaratıyor. Nitekim insanlık tarihi insan hareketliliği ve göçleriyle de belirlenmiştir. Ancak göç göç etmek insanlık tarihinin ve kimliğimizin önemli bir parçası-gerçeği olmasına rağmen bir yere, ulusa, topluma ait olduğumuz ve göç etmediğimiz zamanlarda bu gerçeği görmezden gelmekteyiz (Aktüel Arkeoloji, 2019). İnsanlar genel olarak daha iyi bir yaşam sürdürmek, hatta bazen sadece yaşamak için başka yerlere doğru hareket etmişlerdir. Bu yer değiştirme olayı insanlık tarihi kadar eski olsa da günümüzde göçe dair yaygın algı göçün arızi bir olgu olduğu yönündedir (Arslan, 2017). Göç insanlık tarihinde geçici değil sürekli bir olgudur ve teknolojik gelişmeler, savaşlar, ekonomik gelişmeler ve siyasi çatışmalar, nüfus artışı, doğal afetler her zaman insan hareketliliğine eşlik etmiştir. Göç -özellikle de uluslararası göç- hareketleri uzun zamandır toplumları ve devletleri şekillendiren, dönüştüren bir güçtür. Bununla birlikte hiçbir zaman günümüzdeki kadar ulusal ve uluslararası siyasetin merkezi konularında biri haline gelmemiştir (Castles ve Miller, 2008 s. 7). Bu bölümde öncelikle göç sürecine ilişkin bazı temel kavramlara yer verildikten sonra, göç terminolojisindeki birtakım kavramlar tartışmaya açılmış ve son olarak göçe dair kuramlara kısaca yer verilerek, bu tez araştırmasında kullanılacak olan göç kuramının tercih edilme nedeni aktarılacaktır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2018 yılında açıkladığı Küresel Eğilim Raporu'na göre dünya üzerinde mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş olan kişilerin sayısının 70 milyonu geçtiği görülmektedir. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en yüksek sayısal değer olarak kabul edilmektedir. Göçmenlerin dünya nüfusuna oranı şu anda 108 kişide 1'dir; bu sayı 10 yıl önce 160'ta 1'di. Sığınmacı ve mültecilerin yarısının yaşı 18'in altında ve birçoğu refakatsiz durumdadır. Yine rapora göre dünya üzerinde her gün 37 bin kişi evini terk etmek zorunda kalmaktadır. Bugünlerde en fazla mülteci veren ülke Suriye olurken bu ülkeyi Afganistan izlemektedir. Sayıları giderek artan "atık insan"[1],"yeryüzünün lanetlileri"[2], "yeryüzünün posası"[3]

[1] Zygmunt Bauman, Iskarta Hayatlar Modernite ve Safraları, 2018.
[2] Frantz Fanon (2007) Yeryüzünün Lanetlileri eserinde yeryüzünün lanetlilerini başka bir bağlamda (yoksul ülkelerin yoksulları, mülksüzler) kullanmaktadır. Bu çalışmada mülteci ve göçmenler nitelendirmek için kullanılmıştır.
[3] Totalitarizmin Kanakları-2 Emperyalizm, 2014.

mülteciler, göçmenler, Öteki'ler kendilerini kabul edecek bir ülke arayışı sırasında yüzlercesi hayatını kaybetmektedir.

Uluslararası göç yeni bir fenomen değildir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük "mülteci ve göç krizi" ile karşı kaşıya olduğumuzu belirten görüşler çoğunluktadır. Bu kullanım özellikle 2015 yılından sonra Avrupa'ya yönelik göç hareketlerinin artmaya başlamasıyla AB üye devletlerinin politikacıları tarafından dillendirilmiştir.

Öte yandan durumun kriz olarak nitelendirilmesi sadece göçmen sayısının yüksekliğiyle alakalı değildir. Avrupa sınırlarında göçmen ölümlerinin artması, Ege ve Akdeniz'de göçmen teknelerinin çoğalması, Avrupa şehirlerinde artan göçmen kampları ve şehir merkezlerinde göçmen görünürlüğünün artması bu kriz duygusunu tırmandırmıştır. Bu insanlar için kullanılan "kriz" kavramı elbette ki onların sorunlarından ziyade ulus-devletler için yaratabileceği sorunlara işaret etmektedir. Devletler sorunu çözmekte isteksiz davranmış, mevcut durumu kriz olarak nitelendirerek acil, sağduyulu ve gerçekçi adımlar atmak yerine kullanılan dille göçmenleri suçlu olarak göstermekte, hak ve ihtiyaçlarını yok saymaktadır (Ihlamur Öner, 2012, s. 591; Özgül, 2016, s. 2; Sarı, 2015, demos.org.tr).

"Kriz" kavramı karşısında yapılacak ilk şey duruma en kısa sürede müdahale etmek ve sorunu çözüme ulaştırmaktır. Oysa devletlerin göç ve mülteci krizine yönelik aldıkları ilk önlemler sınırları kapamak ve daha çok denetlemek olmuştur. Bu durum son yıllarda giderek daha çok görüldüğü gibi göçmen, mülteci ve sığınmacıların insan haklarına ve güvenliklerine ciddi zarar vermektedir (Köşer Akçapar, 2012, s.570). Küreselleşmeyle birlikte sınırlar bir taraftan liberalleşirken diğer taraftan son teknoloji güvenlik önlemleriyle donatılmaktadır. İnşa edilen duvarların engellemeye çalıştığı şey başka bir ulus devletten gelecek olan yoksulluk, göçmenler, sığınmacılar gibi tehlikelerdir. (Brown, 2011, s.26). Avrupa'ya doğru yönelen göç hareketleri artmaya başladığında göçmenleri engellemek için sınırlara inşa edilen duvarlara her geçen gün bir yenisi daha eklenmektedir.

2012 Aralık ayında Yunanistan Türkiye ile olan sınırına 4 metre yüksekliğinde 10.5 kilometre tel örgü ördü. Benzer şekilde Bulgaristan hükümeti 2013 yıllında Türkiye ile olan sınırına 3 metre yüksekliğinde 33 kilometre uzunluğunda tel duvar çekti. Bu duvarı 2014 yılında 130 kilometre daha uzattı. Makedonya ise 2015 yılında Yunanistan sınırına 3 metre yüksekliğinde 25 kilometre tel örgü çekti. Macaristan, Sırbistan ile olan sınırına 2017 yılında 175 kilometre tel duvar ördü. Son olarak Türkiye ise 2020'nin Şubat ayında sınır kapılarını Avrupa'ya gitmek isteyen sığınmacılara açmış, binlerce sığınmacı Edirne'ye geçerek Yunanistan sınırına yığılmıştı. Bunun üzerine Yunanistan hükümeti Türkiye sınırına yapımı 2021 yılında bitecek olan 27 kilometrelik yeni tel örgü inşasına başladığını ve buna ilaveten sınır hattında 400 ek muhafızın daha görevlendirileceğini ve 8 gözetleme kulesinin inşa edileceğini duyurdu.

Brown'a (2011) göre duvar inşaları devletlerin küresel bir mesele karşısındaki güçsüzlüklerini göstermektir. Duvarların göçmenleri caydırma noktasındaki başarısızlıkları bilinmesine rağmen duvarların inşa edilmesi iktidarların seçmenlerine egemenlik alanını korumak için çalıştığı imajını çizmesine yardımcı olmaktadır. Toplumda ise güven ve düzen hissi uyandırmakta ve yabancı düşmanlığının doğmasına katkıda bulunmaktadır (Brown, 2011, s.110).

Trajik bir şekilde "*göç insan güvenliğinin sağlanmasındaki yetersizliklerin bir sonucu olarak gerçekleşmekte ve aşırı kısıtlayıcı önlemler yüzünden, yine insan güvenliğine yönelik bir tehdit haline gelmektedir*" (Köşer Akçapar, 2012, s.571). Peki, bu insanları içinde ölüm riskini de barındıran zorlu yolculuklara iten nedenler nelerdir? Neden kaçıyorlar, neden farklı isimlerle nitelendiriyorlar? Neden pek çoğu yasadışı olarak tanımlanıyor ve hangi yasanın dışında kalıyorlar? Belki de en önemli soru neden ölüyorlar ya da neden onların yaşam hakkı tanınmıyor?

Sınır-aşırı insan hareketliliğini, daha iyi bir yaşam için kişinin bir yerden başka bir yere gitmesi yani sadece coğrafi bir yer değiştirme olarak tanımlamak, geldiği ülkeyle olan ilişkilerini koparark yeni geldiği ülkeye temelli yerleşmesi ve gittiği yeni topluma çok çabuk adapte olması gibi basit bir süreç olarak görmek mümkün değildir. Göç, göçmenin hem geçmiş yaşantısını hem de sonraki kuşakları etkileyen bunun yanında göç alan ve göç veren ülkedeki bütün toplumu değiştiren uzun soluklu ve karmaşık bir süreçtir

(Castles ve Miller, 2008 s.29). Genel olarak "*uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri*" olarak tanımlanan göç olgusu (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 22) beraberinde farklı kavram ve tanımların doğmasına neden olmuştur. Bu tanımlamaların ortaya çıkmasında belirleyici olan değişken ise "yabancı" olanı görme ve tanımlama şeklinden dolayıdır.

Yabancı kavramı Uluslararası Göç Örgütü tarafından "*Belirli bir Devlet açısından o Devletin uyruğunda olmayan kişi*" olarak (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 64) tanımlanmaktadır; Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1982 yılında Cenevre'de gerçekleştirdiği toplantıda "*Bir devletin ülkesinde bulunan, fakat o devletin uyrukluğunu iddiaya hakkı olmayan kimse*" (Ergül, 2012), Türk hukukunda ise 2009 tarihli 5901 sayılı Vatandaşlık Kanunu'nda "*Türkiye Cumhuriyeti Devletiyle vatandaşlık bağı bulunmayan kişi*" (GİGM) olarak tanımlanmıştır.

Yabancıya yönelik bu tanımların ortak noktası vatandaşlık kavramını referans alıyor olmalarıdır. Yani yabancılık tanımı kişinin bulunduğu ülke ile vatandaşlık bağının, dolayısıyla hukuki bir hak öznesi bağının bulunmadığı belirten durumdur. Hukuki anlamda yabancı olarak görülen göçmen, mülteci ve sığınmacıların statüleri ve yararlanabilecekleri hakları vatandaşlık tanımının kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir.

Modern ulus-devlet ve sınırlarının varlığına gönderme yapan modern vatandaşlık kavramı ile "belirsizlik, dışlanma ve yabacı" olma haline denk düşen göçmen, mülteci, sığınmacıların insan haklarına erişimi konusunda giderek derinleşen tartışmalara ilerleyen sayfalarda tekrar değinilecektir (Sarı, 2015, demos.org). Göç alanında çalışan ulusal ya da uluslararası örgütler çoğunlukla göç olgusunu ikililik ya da karşıtlık üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Vasıflı-vasıfsız göçmen, yasal-yasadışı göç, göç alan- göç veren ülke, iç göç-dış göç, gönüllü-zorunlu göç gibi ayrımlar kullanarak göç ve göçmeni sınıflandırma-statülendirme çabası görülmektedir (Şirin Öner, 2012, s. 13). Bu bölümün birinci ve ikinci alt başlılarında göç eylemi ve göçü gerçekleştiren aktörlerin tanımlamalarına yer verilecektir.

2.1. Yabancının/Ötekinin Tanımları

Mülteci, sığınmacı ve göçmen statülerinin belirlenmesinde göç etme eyleminin arkasında yatan dinamikler belirleyici olmaktadır. Çatışma ve şiddetten kaçan mülteci ve sığınmacılar zorunlu göç kategorisinde değerlendirilirmiştir. 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine göre mülteci şu şekilde tanımlanmıştır (Aybay, 2005, s.22):

> *"Irkı, dini, uyruğu, belli bir sosyal gruba ait oluşu veya siyasal inançları yüzünde baskıya uğrayacağı yolunda haklı korkuları olması nedeniyle uyruğu olduğu ülkenin dışında bulunan ve uyruğunda olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan veya bu korkuları yüzünden yararlanmak istemeyen veya uyrukluğu yoksa daha önce mutad olarak oturduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişidir."*

Ayrıca sözleşmeyi imzalayan ülkeler mültecileri koruyacaklarını ve zulüm gördükleri ülkelere geri göndermeyeceklerini taahhüt etmişlerdir (Castles ve Miller, 2008, s. 144).

Sığınmacı ise "*uluslararası sınırlar içerisinde koruma arayışında olan ancak mülteci statüleri henüz karara bağlanmamış kişiler"*dir (Castles ve Miller, 2008, s.145). Sığınmacıların mültecilik başvuruları olumsuz sonuçlandığı takdirde, sığındıkları ülkeyi terk etmediklerinde sığınmacılar düzensiz göçmen konumuna geçmektedirler ve sınır dışı edilebilmektedirler.

Türkiye'deki mevzuat açısından bakacak olursak mülteci statüsüne ilişkin farklı tanımlar ve uygulamalar mevcuttur. Buna göre Türkiye sadece Avrupa'dan gelenlere "mülteci" statüsü vermektedir. 4 Nisan 2013'te kabul edilen 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre Avrupa dışından gelenler ve zulme uğrayacağı düşüncesiyle ülkesine dönemeyen vatansız kişiler için "şartlı mülteci" statüsü tanınmıştır (Akbaş Demirel, 2015, s.56-57). Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak köken ülkesine döndüğünde ölüm cezası veya işkenceyle karşılaşacak olan yabancı ve vatansız kişilere "ikincil koruma statüsü" tanınmaktadır (GİGM). Nisan 2011 sonrasında ülkelerindeki savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için YUKK'un 91. Maddesi ile "geçici koruma statüsü" hakkı tanınmıştır. Bu tanıma göre geçici korunmanın sağlanabilmesi için insanların kitlesel olarak ülkelerinden

ayrılmaya zorlanmış olmaları, ülkelerine geri dönememeleri ve acil ve geçici koruma ihtiyacı içinde olmaları gerekmektedir (Akbaş Demirel, 2015, s.58).

Üstübici'ye (2017, s. 116) göre yasa, haklara ve korumaya erişim açısından yasal göçmen, düzensiz göçmen, uluslararası koruma verilenler ve insan ticareti mağdurlarını ayırmıştır. Yasa yoluyla oluşturulan bu sınıflandırmalar haklara erişim noktasında hiyerarşik bir yapıya dikkat çekmekte; bunun yanında yasal statüleri göçmenlerin mağduriyetleri üzerinden tanıyarak ekonomik göçmenleri uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olanlara nazaran daha korumasız bırakmaktadır (Üstübici, 2017, s. 116). Başka bir değişle uluslararası hukukta tanımlanan mülteci ve sığınmacı kavramları Türk hukukunda değişiklik göstermektedir. Uluslararası hukukta sığınmacının mülteci olma koşullarını taşıdığı düşünülürse mülteci statüsü kazanabilmektedir. Ancak Türkiye'de bir sığınmacının hukuken mülteci olabilmesi mümkün değildir (Ergül, 2012, s.222).

Uluslararası Göç Örgütü (2009) tarafından göçmen kavramı şöyle tanımlanmıştır (s.22):

> "*Kişisel rahatlık amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekten beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır*."

Göçmenin ülkeye girişinin yasal ya da yasal olmayan yollarla gerçekleşmesi koşullarında düzenli ve düzensiz göç ayrımı oluşmaktadır. Düzensiz göç "*bir ülkeye yasadışı giriş yapmak veya bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya çalışmak*" olarak kabul edilmekte, "*yasadışı giriş veya vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun kişi*" de düzensiz göçmen olarak nitelendirilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 15). "*Yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç*" ise düzenli göç olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s.14).

Ulus-devletlerin göç politikalarından en çok etkilenen grup şüphesiz düzensiz göçmenlerdir. Mülteciler ve sığınmacılar uluslararası koruma statüsü alabilmekte (ki devletler bu konuda oldukça isteksiz davranmaktadırlar) buna karşın düzensiz göçmenler

esas olarak ekonomik temelli sebeplerden dolayı göç ettikleri için, düzensiz göçmenlerin yasal statüyü hak etmedikleri düşünülmektedir. Yani düzensiz göçmenler "gönüllü-kendi rasyonel tercihleri" doğrultusunda, ekonomik kaygılarla göç ettiklerinde yasal statüyü hak etmezken, sığınmacı ve mülteciler ise tercih etme şansı olmadığı için ve mağduriyetleri üzerinden yasal statüleri belirlenmektedir (Üstübici, 2017, s.108).

Bu araştırmanın konusu olan Afgan göçmenler, büyük çoğunluğunun ülkeye girişleri yasal olmayan yollardan gerçekleştiği için düzensiz göçmen olarak nitelendirilmektedirler. Bu nedenle bu bölümde düzensiz göçmen kavramını biraz açarak, "Türkiye'nin Göç Politikası" başlığında Türkiye'deki düzensiz göç hareketlerine değinilecektir.

2.2. Göçün Tanımları

Bir göçmen turist vizesiyle bir ülkeye giriş yaptığında yasal bir birey iken vize süresinin dolmasına karşın o ülkeyi terk etmiyorsa kaçak-yasadışı durumuna düşmektedir. Ya da bir ülkeyi üçüncü bir ülkeye gitmek için geçiş olarak kullanıyorsa yine devlet nezdinde yasadışı ve transit göçmen olarak tanımlanmaktadır. Aslında bir göçmenin göç sürecinde farklı statülerle nitelendirilmesi devletlerin ve hükümetlerin yürüttüğü politikalara ve vize uygulamalarına göre değişiklik göstermektedir. Bundan dolayı yasadışı kavramının inşasının devlet tarafından belirlenen bir kavram olduğu görülmektedir (Sert, 2018, s. 517-518).

Ekonomik ve siyasi menfaatler ışığında göç hareketleri devletler tarafından denetlenebilir olduğu sürece "seçici nüfus hareketleri" olarak görülmüştür. Bu çerçevede istedikleri sayıda ve vasıfta insanın göç etmesi sağlanabiliyordu. Ulusal göç politikaları aracılığıyla gelen göçmenler üzerinde denetim kurulabilmekteydi. Ancak son dönemlerde uluslararası göç "*denetlenebilir seçici nüfus hareketi olmaktan çıkarak, istenmeyen göçmenleri getiren denetimsiz nüfus hareketleri biçimine dönüşmeye başladılar*" (Erder, 2015, s. 77). Erder'e göre düzensiz göç küreselleşmenin sebebiyet verdiği ekonomik ve siyasal gelişmelerin bir sonucudur. Dünya üzerinde her şey hızla değişirken, sermaye, mal ve iletişimin serbest dolaşımı artarken insan hareketliliği engellenmek istenmekte ve

sonuç olarak hareketler düzensiz ve kuralsız olmaya itilmektedir. Bu nedenle Erder, giderek yaygınlaşan düzensiz göç hareketlerini "*sıradan insanların küreselleşmeye cevabı*" olarak yorumlamıştır (2015, s. 80).

Düzensiz göç ya da pek çok devlet için "istenmeyen göç" son 30 yıldır ciddi bir artış göstermiştir. Bu artış karşısında devletler istenmeyen göçle "mücadele" etmenin çeşitli yöntemlerini denemektedir. Bu tarz göçmenlerin çoğu yoksul ülkelerden gelmektedir ve vasıfsız niteliktedir. Gittikleri ülkede iş, barınma ve sosyal imkanlar için dezavantajlı yerli halkla rekabet etmektedir. Artan kitlesel düzensiz göç akışları göç alan ülkelerde milliyetçi ideolojiye sahip siyasi gruplar tarafından toplum için tehdit olarak görülmekte ve bu grupların yaptığı siyaset göçmen karşıtı söylemlerin kamuoyunda artmasına neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 412).

Yukarıda da ifade edildiği gibi düzensiz göçmeni belirleyen ulus-devletlerin göç politikalarıdır. Düzensiz göçmenler ulus-devletler için sınırlarını izinsiz aşan, yine topraklarında izinsiz çalışan ve oturan insanlardır. Bu nedenle bu insanları egemenlik haklarının ihlali olarak görmekte, koyduğu kurallara uymadığı için de "yasadışı" veya "kaçak" olarak tanımlanmaktadır (Şenses Özcan, 2015, s.29-30). Donnan ve Wilson'ın belirttiği gibi (2002, s. 189) "*Sınırlar farklılıklara işaret etmek için kullanılır. Sınırı aşanların biz ve öteki arasındaki keskin ayrımları aşacağı ve yıkacağından korkulur*". "Biz" olarak sınıflandırma devlet tarafından tanınma ve vatandaşlık, eğitim, sağlık, serbest dolaşım gibi devletin sağladığı belli haklardan yararlanma ayrıcalığı sağlar. Kaçak olma hali ise haklardan yoksun olmaktır. Kaçak olma hali işsiz, suçlu, yoksul, tehlikeli birçok olumsuz sıfatı içerir (Donnan ve Wilson, 2002, s. 198). Bundan dolayı düzeniz göçe yönelik politikalar açıklanırken "mücadele" gibi sözcükler kullanılır ve düzensiz göçle "savaşılır". En sık karşılaşılan "mücadele" yöntemi de sınır güvenliğinin arttırılması olmuştur (Şenses, 2015, s. 24-30).

Alınan sıkı güvenlik önlemleri göçmenleri daha büyük riskler -içinde ölüm riskini de barındıran- almak zorunda bırakmıştadır. Sınır denetimleri arttıkça giderek karlı bir sektöre dönüşen insan kaçakçılığı da artış göstermekte, sınır geçme eylemi giderek daha yüksek fiyatlara satılan bir "hizmet"e dönüşmektedir (Sarı, 2013, ayrıntı dergisi). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından yayınlanan Küresel

Göçmen Kaçakçılığı Araştırmasına göre, 2016 yılı boyunca en az 2,5 milyon göçmen kaçırılmış ve hızla büyüyen bu sektör kaçakçılara 5.5 ile 7 milyar dolar arasında ekonomik getiri sağlamıştır. Bu rakam suçun yalnızca bilinen kısmını temsil ettiği için asgari bir rakam olduğu belirtilmektedir (UNODC, 2018, s. 5).

Devletlerin devreye soktuğu diğer bir önlem ise geri kabul anlaşmalardır. Geri kabul anlaşmalarının esas amacı düzensiz göçmenleri geldikleri ülkelere -kendi ülkesi de olabilir transit olarak kullandıkları güvenli ülkede olabilir- geri gönderilmesidir. Ancak bu anlaşmaların 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin sığınma hakkı ve geri göndermeme ilkesini ihlal ettiği vurgulanmaktadır (Şenses, 2015, s.31). Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan devletler sığınmacı ve mültecileri iade etmeme yükümlülüğünü üstlenmektedirler. Benhabib (2006, s.45) bu ilkeye karşın "*egemen devletlerin kendi çıkarlarına uyduğunda hayat ve özgürlüğü daha dar ya da geniş olarak tanımlayarak bu maddeyi manipüle edebildikleri gibi, mülteci ve sığınmacıları sözüm ona güvenli üçüncü ülkelere emanet ederek de 'ülkesine geri göndermeme' ilkesinin savuşturulabildiğini*" ileri sürmektedir. Günümüzde yaşanan mülteci ve göçmen krizinde, AB ile Türkiye arasında imzalanan geri kabul antlaşması da bu durumun belirgin bir örneğini oluşturmaktadır (Özgül, 2016, s. 11).

Hükümetler istenmeyen göçü engellemek için politikalar ortaya koysa da gerçekte az gelişmiş ülkelerle göç alan ülkeler (başta Batı Avrupa ve ABD) arasındaki ilişki aksini söylemektedir. İşverenler için göç çoğu zaman söylendiği gibi istenmeyen bir durum değildir. Göçmenleri yasadışı olmaya iten devletlerin sıkı güvenlik politikaları nedeniyle düzensiz göçmenler yaşamlarını sürdürebilmek için son derece kötü şartlarda, kol gücüne dayalı enformel sektörlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Göç alan ülkelerde işverenler yerli vasıfsız işçilerin yapmak istemediği işler için haklarından yoksun, uysal ve ucuz göçmen emeğini kullanmaktadırlar (Sarı, 2014; Castles ve Miller, 2008 s. 412). Gerekli belgelerden yoksun olmaları ve devlet karşısında "yasadışı ve kaçak" olmaları ve sınır dışı edilme endişesi taşıyan düzensiz göçmenler, resmî kurumlara yardım başvurusunda bulunamamakta; başta oturma ve çalışma izni olmak üzere eğitim, sağlık gibi haklardan mahrum kalmakta ve sömürüye karşı savunmasız bırakılmaktadırlar (Şenses, 2015, s. 34). Düzensiz göçmenler "yasadışı" veya "kaçak" olarak tanımlanarak

ulusal ve uluslararası hukukun dışına itilmektedir. "*Belgesiz göçmenlerin maruz kaldıkları, sınırdan sokmayarak ölüme terk etme, sınırdışı etme ve sınır içinde aşırı sömürü uygulamaları, milli şiddet kültürlerini aşan, küresel çapta ortak bir sorun, ortak bir şiddet kültürü, ortak bir sömürü kültürü*" haline gelmiştir (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s. 17).

Günümüzde uluslararası göçten etkilenmeyen bir toplumdan bahsetmek oldukça güçtür. Neredeyse her ülkenin hem göç alan hem göç veren bir duruma geldiği, kaynak (göç veren) ve hedef ülke (göç alan) kavramlarının göçü açıklamakta yetersiz kaldığı, yeni göç ve göçmen türlerinin (profesyonel emek göçü, emekli göçü, öğrenci göçü, yaşam biçimi göçü vb.) ortaya çıktığı, 'gönüllü-zorunlu göç', 'yasal ve yasadışı göç' gibi kavramların ayrımının muğlaklaştığı görülmektedir (İçduygu ve Keyman, 2000, s.383). Ana akım göç çalışmaları göçü "*bir yerden diğerine bir yer değiştirme hareketi olarak algılanmaktadır. Oysa hareketin doğasında kopuşlar, süreklilikler ve süreksizlikler mevcuttur*" ve "*Hareket yoksa göç de yoktur; ya da hareket durduğunda göç de bitmiştir*" (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.5-6) düşüncesi günümüz göçlerini anlamak açısından yetersiz kalmaktadır. Göç tek yönlü yani bir başlangıç ve nihai bitiş noktası olmayan bir süreç olmasının yanında göçü tetikleyen nedenlerde keskin bir şekilde ayrılamamaktadır.

Göç alanında çalışanların üzerinde en çok durduğu konu göç etme eyleminin arkasında yatan motivasyonlardır. İnsanlar mecbur kaldıkları için mi yoksa kendi istekleriyle mi göç etmektedirler? (Gezici Yalçın, 2017, s.21). Göç yazını göçmenleri gönüllü ve zorunlu göçmenler olarak ikiye ayırır. Gönüllü göçmenlerden kastedilen serbest iradeyle belirlenen ekonomik amaçlı göçlerdir. Zorunlu göçmenlerle tanımlananlar ise savaş, baskı, işkence gibi politik nedenlerle göç eden sığınmacılar, mülteciler ve sürgün edilenlerdir (Sert, 2012, s.30). Göç etme motivasyonun arkasında sadece ekonomik kaygıların olduğunu söylemek ya da göç etme nedenini ekonomik sorunlar üzerinden temellendirip gönüllü ve zorunlu ayrımına gitmek göç olgusunu açıklamakta işlevsiz kalmaktadır. Zira ülkesinde geçim sıkıntısı yaşayan veya işsiz olan birinin başka bir ülkeye göç etmesi bireysel bir karar gibi görünse de aslında bu eylem uluslararası ekonomik ve politik etkenlerden bağımsız düşünülemez (Gezici Yalçın, 2017, s.21-22). Dünya üzerinde ekonomik kaygıları olmayan çok az insan vardır. Bu

insanların maddi refahı yüksektir ve dolayısıyla göç etmezler, seyahat ederler. Bu gruptaki insanlar seyahat eylemini gerçekleştirirken devlet engeline takılmazlar ve bunu istedikleri zaman ve istedikleri mekâna giderek kolayca gerçekleştirebilirler. Bu durum Bauman'ın (2012) hareket hiyerarşisi tezini doğrulamaktadır. Göç etme nedeni başlangıçta daha az ekonomik daha fazla politik olarak ifade edilen koşullarda ortaya çıksa da en nihayetinde emek haline dönüşmeyen bir göç hareketinin olması pek mümkün değildir. Dolayısıyla yasalara göre nasıl tanımlanırsa tanımlansın her göç mutlaka ekonomik unsurlar içerir. Ekonomik alana erişimin göç politikaları tarafından kısıtlanması eşitsizlikler yaratmakta ve bu da "kaçak, yasadışı, enformel sektör"ü beslemektedir (Sirkeci, 2019; Atasü Topçuoğlu 2012, s. 508).

Özellikle göçmenlerin göç etme nedenlerine ve göç yolculuklarına bakarak gönüllü sıfatını kolayca kullanmak zorlaşmaktadır (Kümbetoğlu, 2003, s. 274). Nitekim 23 Ekim 2019 tarihinde İngiltere'de park halindeki bir tırın içerisinde donarak öldükleri belirlenen 39 göçmenin cesedine ulaşılmış ve donarak öldükleri belirlenmişti[4], kışın zorlu şartlarında Türkiye-İran sınırını aşarken donarak ölen ve ancak karlar eriyince gün yüzüne çıkan, cesetlerinin bazıları hayvanlar tarafından parçalanan Afgan göçmenleri[5] ya da Avrupa'ya gitmek isteyen 96 göçmenin insan kaçakçıları tarafından bir ay boyunca İstanbul Boğazköy'de bir bodrum katında zincire vurularak işkence görmesi ve ailelerinden fidye istenmesi[6] gibi olaylarını gönüllü göç kategorisinde ele almak mümkün değildir.

Birçok ülkede çatışmalar, savaşlar, ekolojik bozulmalar nedeniyle çok sayıda insanın yer değiştirmek zorunda kaldığı bir gerçektir. Öte yandan ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliğin ve buna bağlı olarak işsizliğin arttığı bir dünyada yaşamını kazanmak için bir insanın göç etmesi de zorunluluktur (Kümbetoğlu, 2003, s. 274-275). Bu durum transit göç kavramı içinde geçerlidir. 1990'larda kullanılmaya başlanan transit göç kavramı göçmenlerin bir ülkede bir süre kaldıktan sonra başka bir ülkeye göç etmesi eylemi için kullanılmaktadır. Transit göç kavramı özellikle AB'ne sınırı olan ülkelerden

[4] "İngiltere'nin Essex bölgesinde bir tırda 39 kişinin cesedi bulundu, BBC Türkçe, 23.10.2019.
[5] Mahmut Bozarslan, "İran Sınırında Eriyen Kar Göçmen Cesetlerini Ortaya Çıkardı, Amerika'nın Sesi, 14.06.2019.
[6] "1 ay boyunca yaşadıkları dehşeti anlattılar! İstanbul'da bir bodrum katında", Hürriyet Gazetesi, 29.11.2017

gelen istenmeyen göçleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s. 5).

Pek çoğu Avrupa'ya gidebilmek için gerekli olan parayı biriktirmek için çalışmak zorundadırlar. Başlangıçta üçüncü bir ülkeye gitmek için yola çıksalar da ya da bu fikri zaman için de edinmiş olsalar da zamanla çoğu bulundukları ülkede yerleşik hale gelmekte ve yaşamlarını idame ettirebilmek için çalışmaları gerekmektedir. Benzer bir durum göç sürecini kaynak, transit, hedef ülke olarak sınıflandırmada kendini gösterir. Atasü-Topçuoğlu'na göre böyle bir kullanımın göç olgusunu iki nokta arasında tek yönlü bir hareket olarak görülmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu sınıflandırmayı özellikle düzensiz göç olgusuyla düşündüğümüzde sorunun kaynağı *kaynak ülke*, sorunun bulaştığı *hedef ülke* oluyor. Dolayısıyla kaynaktan çıkıp hedefe doğru yönelen de sorun olarak görülüyor (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.7). Özetle devlet politikaları ve sermeyenin çıkarlarına göre statüleri belirlenen göçmenleri değişmeyen-sabit kategoriler altında incelemek doğru olmamaktadır, göçmenler bir kategoriden diğerine sürekli bir geçiş hali içerisinde olabilmektedirler (Şirin Öner, 2012, s.14).

2.3. Göç Teorileri ve Kuramsal Çerçeve

Göç yazınındaki diğer önemli sorular "İnsanlar neden göç etmektedir?", "Neden benzer şartlardaki insanların hepsi göç etmemektedir?" ya da "Neden ekonomik sıkıntı çeken insanların hepsi göç etmemektedir?" şeklindedir. Yani göç edebilmek için pasaport, göçü karşılayacak para ve tanıdıklar gibi koşullara sahip bireylerin tamamı neden göç etmemektedir? Bu sorulara sadece göçün bir arz-talep meselesi olduğunu veya bireyin rasyonel tercihleri ile ortaya çıktığını söylemek yeterli değildir. Bu nedenle hem makro (ekonomik-politik) hem de mikro (bireyi sosyal bağlamdan koparmadan) düzeyde etkili olan faktörleri açıklayacak araştırmalara gereksinim vardır (Gezici Yalçın, 2017, s.23). Göç olgusunu açıklamak için geliştirilen farklı kuramsal yaklaşımlar mevcuttur. Ancak göçün karmaşık yapısını anlamaya yönelik tek ve kapsayıcı bir kuramsal yaklaşım bulunmamaktadır. Farklı disiplinler tarafından açıklanmaya çalışan göç, ekonomi, coğrafya, siyaset, sosyoloji, psikoloji, tarih, antropoloji gibi alanlara konu olmuştur. Bu durumun nedeni göç olgusunun çok boyutlu ve karmaşık yapısıdır. Göçün bu karmaşık, çok yönlü yapısına rağmen göç kuramları uzunca bir süre göçe neden olan koşulları

mercek altına alarak göçü sınırlı ve indirgemeci bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 32). Aşağıda göç kuramlarına çok kısa değinilerek, bu araştırmada kullanılacak kuramların tercih edilme nedenleri belirtilecektir.

Neoklasik Ekonomi Makro Kuram: Bu kurama göre uluslararası göçün nedeni "*emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan coğrafi farklılıkta*" yatmaktadır (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Emek fazlasına sahip olan ülkeler ile sermaye fazlasına sahip olan ülkeler arasındaki ücret farklılıklarının bir sonucu olarak göç ortaya çıkar (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 21). Bunun sonucunda düşük ücretli işçiler gelirlerini daha yükseğe çıkarmak için yüksek ücretli ülkelere göç etmektedirler. Göç hareketliliğinin neticesinde işçi göçü veren ülkelerde emek piyasası daralmakta ve dolayısıyla ücretlerde artış yaşanmakta, buna karşın sermaye yüksek ülkelerde ücretler düşmekte ve böylelikle denge sağlanmaktadır (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Yani özetle göç, gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen insan haraketliliğiyle birlikte ekonominin ihtiyaçlarını karşılayan dengeleyici bir olgudur (Gezici Yalçın, 2017, s. 18). Böylelikle ücret farklılıklarının giderek azalması emek hareketlerinin yavaşlamasına ve en nihayetinde göçün son bulmasına neden olur (Tokgöz, 2006, s. 16).

Neoklasik Ekonomi Mikro Kuram: Mikro ekonomik bakış taraftarları ise kişilerin rasyonel tercihlerinin göç etmeye etki ettiğini savunmuşlardır. Birey göç etmenin maliyetini hesaplayarak bir sonuca varır. Bu maliyetler yolculuk ve taşınma masrafı gibi maddi, yeni bir dil öğrenmek gibi psikolojik olabilmektedir (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 22). Bireyler rasyonel düşünme becerilerini kullanarak maliyet-kar hesaplaması yaparak yüksek kazanç sağlayacaklarını düşündüklerinde göç etmeye karar verirler. Ödül-bedel kıyaslaması yapan birey göç sonucunda alacağı ödülün bedelden yüksek olduğuna kanaat getirirse göç kararı vermektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 7; Gezici Yalçın, 2017, s.18).

Yeni Ekonomi Kuramı: Kuram göç etme kararının bireysel olarak değil, hane halkı tarafından birlikte alındığını savunmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki sigorta, kredi ya da hükümet programlarının gelişmekte olan ülkelerde eksik ya da yetersiz olmasından dolayı yoksul aileler göç ederek bu sorunların üstesinden gelmektedir. Aileler gelirlerini yükseltmek ve gelir kaynaklarını çeşitlendirmek için göç kararı alabilmektedir. Hane

halkı geçimini göç eden bireyi gönderdiği parayla dengelemektedir (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 23; Abadan- Unat, 2002, s. 9).

İkili İşgücü Piyasası Kuramı: 1970'lerin sonunda Piore ve arkadaşlarının geliştirdiği bu teori uluslararası göç hareketinin gelişmiş sanayi toplumlarının işgücü ihtiyacından ileri geldiğini savunmaktadır. Kuramın temsilcilerine göre göç, göç veren ülkelerdeki düşük ücret ya da işsizlik gibi itici etkilerin bir sonucu değil, göç alan ülkelerdeki sürekli yabancı işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. Kurama göre sürekli göçmen işgücü talebi gelişmiş ülkeler ve ekonomilerinin dört temel özelliğinden ileri gelmektedir: Yapısal enflasyon, motivasyon sorunları, ekonomik düalizm, emek arazının demografisi. Gelişmiş ekonomilerde işgücü piyasasında ikili bir yapı söz konusudur. Sermaye yoğun birinci sektörde vasıflı yerli işçiler istihdam edilmektedir. İşverenler bu işçileri eğiterek onlara yatırım yaptığı için ve çoğunun sendikalı olması sebebiyle bu gruptaki işçileri işten çıkarmak maliyetlidir. İkinci grup ise güvencesiz ve düşük ücretlere çalışan göçmen işçilerdir. Göçmen işçiler yerli işçilerin çalışmak istemediği sektörlerde, kötü koşullar altında çalışmakta ve işverenler diledikleri zaman bu işçileri işten çıkarabilmektedir (Massey vd., 2014; Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 24; Toksöz, 2006, s. 18; Gezici Yalçın, 2017, s. 19).

Dünya Sistemleri Teorisi: Tarihsel -yapısalcı kuram olarak da adlandırılan yaklaşım uluslararası göçü merkez ve çevre ülkeler üzerinden açıklamaktadır. Wallerstein'ın geliştirmiş olduğu kavramlara dayanan teoriye göre uluslararası göç kapitalist ekonominin yayılmacı doğasına bağlı olarak ucuz emeğin sermeyenin peşinden giderek yer değiştirmesinin sonucunda oluşmaktadır. Kapitalist ekonomi Kuzey Avrupa, Amerika ve Japonya gibi merkez bölgelerden çevreye doğru yayılmaktadır. Çevre ülkelerdeki hammadde, toprak ve emek dünya piyasalarının denetimi altına girmesi mülksüzleşen kitleleri göçe zorlamaktadır (Toksöz, 2006, s. 19).

Göç, bireysel kazanç sağlama, hane halkı risklerini azaltarak geliri çeşitlendirmek, işverenler için ucuz işgücü oluşturma, merkez ülkelerin çevreye nüfuz etmesiyle insanların kitlelerin yer değiştirmesi gibi çok çeşitli sebeplerden başlayabilir. Bunların yanından göçün nedenlerinden ziyade göçün sürekliliği ve kendisini yeniden

üretmesiyle ilgilenen kuramlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlardan biri olan Ağ Kuramı göçmen ağlarına odaklanır.

Göçmen ağları göçmenler, eski göçmenler ve göçmen olmayan insanlar arasında kurulan arkadaşlık, soydaşlık, akrabalık, ortak köken bağlarından oluşan kişilerarası bağlantılardır. Bu bağlar insanların gerektiğinde bilgi, alışveriş, iş ve ev bulma gibi konularda destek alabileceği toplumsal sermayedir. Bu nedenle göçmen ağları göçün maliyetini ve riskini düşürdüğü için hareketlilik ihtimalini arttırmaktadır. Göçü ilk defa gerçekleştiren öncü göçmenler ülkeye yasadışı yollarla girmeleri halinde yardım alabilecekleri bir ilişkiler ağı olmadığı için zorlanmaktadırlar. Onları izleyen yeni göçmeler ise arkadaşlık, soydaşlık, dostluk bağlarını kullanabildikleri için göçün maliyeti azalmaktadır (Abadan-Unat, 2002, s. 18; Toksöz, 2006, s. 21).

Bir diğer kuram ise Göç Sistemi Kuramı'dır. Magobunje (1970) tarafından geliştirilen göç sistemleri kuramına göre göç sisteminde yer alan ülkeler coğrafi açıdan yakın olmak zorunda değildir. Göçte belirleyici olan ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerdir. Kurama göre iki ya da daha fazla ülke karşılıklı olarak göçmen değişiminde bulunarak göç sistemi oluştururlar. Göç hareketleri bu ülkelerin arasındaki sömürgecilik, ticari ilişkiler, politik etkileşim, kültürel bağlantılar üzerinden ortaya çıkmaktadır (Çağatay, s 82; Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 28). Örneğin Fransa'daki Cezayir göçü Fransızların Cezayir'i sömürmesi ile açıklanırken, Almanya'daki Türk göçmenler ise Almanya'nın işçi talebinin bir sonucudur (Castles ve Miller, 2008, s. 36).

Ulusaşırı Kuram ise: 1990'lı yıllardan itibaren göç çalışmalarında kendisine daha çok yer bulan ulus-ötesi göç çalışmaları asimilasyon kuramının öngördüğü göçmen bireyin geldiği ülkeyle bağını kesip, bulunduğu yeni topluluğa tamamıyla entegre olacağı düşüncesinin gerçekçi olmadığını ortaya koymuştur. Ulus-ötesi göç çalışmaları göçmen ağları, örgütleri ile göçmenlerin her iki ülkede birden var olabileceğini ortaya koymaktadır (Şirin-Öner, 2012, s. 21). Ulus-ötesi yaklaşım rasyonel seçim ya da dünya sistemleri yaklaşımı gibi göçü sadece mikro ve makro kuramlarla kıyasla göçmen deneyimini ve öznelliğini vurgulayan yeni bir bakış açısı sunmuştur (Akbaş, 2012, s. 335). Ulus-ötecilik yaklaşımı göçmenlerin bağlı oldukları mekanların değişken ve

aidiyetlerinin akışkan olduğunu savunur (Özkul, 2012, s. 485). Göçmenler eskiyle bağlantılarını koparark yeni topluma adapte olmaya çalışanlar alarak değerlendirilmek yerine, ülkeler arası bağlarını kullanan, karar alma süreçlerinde tek bir ülke, toplum ve sosyallikle sınırlı kalmayan, vatandaşlık pratiklerini gerçekleştirebilen olarak görülmeye başlanmıştır. Tek yönlü göçe karşılık çok yönlü bir göç hareketi ulus aşırı olarak tanımlanmıştır. Ulus aşırı olgusu göçmenliğin sadece gelinen ülkeyle sınırlı kalmadığını, göçmenlerin geldikleri toplum ile yeni toplum arasında bağ kurarak çok yönlü toplumsal ilişkileri medyana getirdikleri bir süreçtir (Aksoy, 2007, s. 427). Ulus ötesi göç kuramı açısından en temel belirleyici olan göçmen ağları sadece göçmenlerin değil, fikir, maddi kaynaklar, semboller, deneyim ve pratiklerin göç alan ve göç veren bağlama yer değiştirmesini içerir (Ihlamur-Öner, 2016, s. 312-313).

Göç olgusunu açıklamaya yönelik kuramların uluslararası göçün tarihsel olarak geçirdiği aşamalara bağlı olarak uzunca bir dönem işgücü piyasasının ihtiyaçları, göç veren emek fazlası ülkeler ile emek ihtiyacı olan göç alan ülkeler, göçmen işçileri işgücü piyasasındaki yeri üzerine yoğunlaşmıştır. Yani göç daha çok iktisadi açıdan ele alınmıştır (Toksöz, 2006, s. 23). İster gönüllü isterse de zorunlu olsun, göçü tetikleyen faktörler ucuz göçmen emeğini sermeyenin peşinde hareketlendirmektedir ve işverenler için son derece karlı olan göçmen emeği son iki yüzyıldır kapitalist üretim biçimi için vazgeçilmez olmuştur (Tarlan, 2015, s. 53). Emek göçünün yanıltıcı bir ifade olduğunu belirten Akalın (2012), göç etme sebebi ne olursa olsun tüm göçmenlerin hayatlarını kazanabilmek için emeklerini satmak zorunda kaldıklarını ve göç sonucunda emeğin genelde değersizleştiğini ifade eder (2012, s. 89-90). Göçmenlerin emek piyasasındaki konumları göç ettikleri toplumdaki statülerini göstermesi açısından önemlidir (Ciğerci, 2012, s. 110). Bu araştırmanın öznesi olan Afgan göçmeler daha önce de belirttiğimiz gibi çoğunlukla düzensiz göçmen kategorisi içerisinde yer almaktadırlar ve düzensiz göçmeler ulaştıkları ülkede ucuz işgücü ihtiyacını karşılamaktadırlar. Belgesiz oldukları için enformel sektörde istihdam edilen Afgan göçmenler uzun çalışma saatleri, düşük ücretlere, iş güvenliğinden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Bu nedenle çalışmanın bu aşamasında emek göçü/işçi göçünden söz edildikten sonra çalışmanın saha çalışması bölümünde özel olarak Afgan göçmenlerin İstanbul'daki çalışma koşullarına değinilecektir.

2.3.1. Emek Göçü

Göç tarihi araştırmalarında emek göçü önemli yer tutmaktadır. Kapitalizmin yayılmasıyla sermaye ve emek de sınır aşırı bir nitelik kazanmıştır. Uluslararası kitlesel insan göçü sanayi üretiminin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Geçmişte ve günümüz dünyasında ulus aşırı pazarların varlığı nedeniyle uluslararası boyut kazanan üretim göç yollarını belirleyen en önemli etkendir. Bu ikili ilişkiyi sekteye uğratan ise ekonomik krizler ve savaşlar olmuştur (Gezici Yalçın, 2017, s. 35).

Uluslararası göç güzergâhları ve süreçlerinin kökleri sömürgecilik dönemine kadar uzanır. İlk büyük göç hareketi Avrupa'nın sömürgeleşme atılımları ile başlayıp Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki süreci kapsamaktadır (Abadan Unat, 2002, s. 31). Sömürgeleştirilen ülkelerdeki çiftliklerde ve maden ocaklarında çalıştırılacak iş gücü ihtiyacı insanlık tarihinin en önemli emek göçlerinden olan köle ticaretini doğurmuştur ve bu köle ticareti "Merkez" ülkelerde kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan birikimin sağlamasında önemli rol oynamıştır (Tarlan, 2015, s. 54; Toksöz, s. 13). Sonrasında sanayileşme ile birlikte "Çevre" ülkelerden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya doğru kitlesel emek göçleri yaşanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında hem ekonomik kriz hem de göçmenlere karşı artan düşmanlık nedeniyle emek göçü azalmıştır (Castles ve Miiler, 2008, s. 86). İkinci Dünya Savaşından sonra ise Merkez ülkelerin kontrolü altında emek gücü ihtiyacını karşılamak için göç hareketleri yaşanmıştır. Savaşta kaybedilen işgücünün yerine ikame etmek için Avrupa çevresinde yer alan az gelişmiş ülkelerden göçmen işçi alımı gerçekleşmiştir. Ancak "*Gasterbeiter*" (misafir işçi) gibi programlarla düzenlenen emek hareketliliği planlanmayan bir şekilde sonlanmamış, gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ülkelerine geri dönmemişler, aile birleşimiyle yakınlarını yanlarına almışlardır. 1970 ve 1980'lerde yaşanan petrol kriziyle artık kontrollü emek göçünün sonuna gelinmiştir. Bu dönemden sonra göç edenler mülteciler, sığınmacılar ve kayıt dışı göçmeler olarak sınıflandırılmışlardır (Tarlan, 2015, s. 54; Akkuzu, 2015, s. 25). 1980'ler sonrasında kapitalist ekonominin küresel ölçekte üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmalarını yaygınlaştırması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve

Ortadoğu ve Asya ülkelerinden siyasi kargaşalar nedeniyle yerinden edilen insan sayısının artması emek gücünü arttırmıştır (Wise:2013 akt. Akkuzu, 2015, s. 25).

Keynesci ekonomik modelin uygulandığı 1945-1970 arası dönemde emek göçü devlet eliyle düzenlenmiştir. Bu durum 1980'li yıllarla birlikte değişikliğe uğramıştır. Kapitalizmin krizi ile birlikte refah düzeylerini koruma gerekçesiyle göç alan Batı ülkelerinin sınır politikaları emek hareketliliğini kısıtlamaya dönük değişim göstermiştir. Yeni ekonomik düzende üretimin ücretlerin düşük olduğu Çevre ülkelere kayması ve teknolojinin hızla vasıfsız işçinin yerini almaya başlamasıyla Merkez ülkeler vasıflı emek göçü dışında olan emek göçünü sınırlandırma politikaları ortaya koymuştur. Krizle birlikte Merkez ülkelerde artan işsizlik milliyetçi hareketleri tetikledi ve göçmen işçiler istenmeyen kişiler haline gelmiştir. Aynı dönemde emek göçüne yönelik bu kısıtlayıcı tutum mülteci ve sığınmacılara da gösterilmeye başlanmıştır. Ancak bu sınırlandırma emek göçünü engellememiş aksine yasadışı yollardan gerçekleşmesine neden olmuştur. Merkez ülkelerdeki emek yoğun ve vasıfsız emek gücüne dayalı enformel sektörlerde göçmen işçi çalıştırılmaktadır. Gelişmiş ülkeler teknoloji, bilişim, sağlık gibi sektörlerde istihdam etmek için nitelikli göçmen işçiler için rekabet halindeyken, daha emek yoğun geçici istihdama dayalı temizlik, inşaat, tekstil gibi sektörlerde ise düşük ücretli göçmen işçi çalıştırılmaktadır. (Kara ve Kurtulmuş, 2015, s. 54; Tarlan, 2015, s. 54; Akkuzu, 2015, s. 25; Kazgan, 2005, s. 222).

Peki küresel ekonomi neden göçmen emeğine ihtiyaç duymaktadır? Kapitalist ekonomi için ana sorunlardan biri sınırsız sermaye birikimini sağlamak için emek gücüne ulaşmaktır. Bunun yolu ise "*kitleleri araçlarından koparmak, onları serbestleştirmek topraklarından/yerlerinden ederek proleterleştirmekten geçmektedir"* (Akkuzu, 2015, s. 22). Buna ek olarak işsizlik ve emek gücünde maliyet ve zaman tasarrufu sağlayan makineleşme faktörlerini de göz önünde bulunduran kapitalist ekonomi ucuz emek gücü havuzu oluşturur. İhtiyaç duyduğunda bu havuzundan emek gücü talebini karşılayıp, istediği zaman işine son vererek emek piyasasında bir denetim kurmaktadır. Göçmen emeği kapitalizmin bu temel eğilimlerini sağlama noktasında son derece önemli bir rol oynamıştır (Akkuzu, 2015, s. 22-23). Piyasadaki işgücü yetersizse ya da yeterince ucuz

ve esnek değilse bu sorun emek göçüyle çözüme kavuşturulmaktadır. (Tokgöz, 2006, s. 15).

Göçmen işçi istihdam etmenin ana sebebi olarak piyasasının ucuz emek göçünü karşılamak ve maaş artışını ucuz emek arzının arttırılmasıyla kontrol altına alabilmek amacına bağlayan görüşler ağırlıktadır. (Castles ve Miller, 2008, s. 329). Bu görüşe göre göçmen işçiler işe alınarak göçmen ve yerli işçiler arasında bir ayrım oluşturulmaya çalışılmakta ve işçi sınıfı bölünmek istemektedir. Görece daha iyi ücretli ve daha iyi çalışma koşullarına sahip işlerde yerli işçiler istihdam edilirken, yerli işçilerin yapmak istemedikleri, düşük ücretli işlerde göçmen işgücü istihdam edilir. İşçiler arasında bu türden bir ayrıma gidilmesi hiyerarşik bir yapı oluşturularak işçiler arasında çatışma-rekabet yaratılmak istenir. Böyle bir ortamda ücretlerin düşürülmesi, esnek çalışma saatleri, çalışma koşullarının kötüleşmesi mümkün hale gelmektedir (Akkuzu, s. 2015, 23).

Sürekli olarak işten kovulma ve sınır dışı edilme kaygısı taşıyan ve bu nedenle en ağır koşullar altında çalışmaya rıza gösteren ve hak ihlalleri karşısında sessiz kalmaya mecbur kalan göçmen işçiler, işveren için en elverişli emek gücüdür. Yasadışı yollarla sınırları aşanlar, çalışma-oturma izni süreleri dolmuş ya da hiç olmamış, ülkesine geri dönme ihtimali olmayan mülteciler ve sığınmacılar emek piyasasında en alt konumdadırlar (Akkuzu, s. 2015, 23-24). Yani ekonomik genişleme dönemlerinde işe alınacak, kriz dönemlerinde ise kolayca işine son verilecek "uysal" ve "esnek" işgücü özelliği taşıması göçmen emeğini işverenler için cazip kılmıştır (Ciğerci Ulukan, 2015, s. 33).

İşverenin göçmen işçi çalıştırmak istemesinin diğer bir nedeni de göçmen işçinin yetiştirilmesi sürecindeki maliyete katlanılmamasıdır, bu maliyet göçmenin geldiği ülkeye dışsallaştırılabilmektedir (Akkuzu, 2015, s. 24). Berger ve Mohr'un da belirttiği gibi (2011, s. 56):

> "*Gelişmiş" ülkelerin ekonomileri için "göçmen işçiler ölümsüzdürler; ölümsüzdürler çünkü sürekli olarak yerleri başkalarıyla doldurulabilir. Göçmen işçiler doğmaz, yetiştirilmez, yaşlanmaz, yorulmaz, ölmezler. Bir tek işlevleri vardır onların:*

çalışmak. Hayatlarının bütün öbür işlevleri geldikleri ülkelerin sorumluluğu altındadır."

Göçmenler emek yoğun, düşük ücretli, kötü çalışma koşullarına sahip sektörlerde -imalat, deri, konfeksiyon, inşaat, gıda, eğlence ve fuhuş sektörleri- istihdam edilmektedir. Enformel sektörde işçi ve işveren arasında herhangi bir hukuki antlaşma olmadığı için kurulan ilişki tamamen işverenin inisiyatifine kalmıştır. Bu da sömürüye açık, güvencesiz çalışma koşulları demektir ve göçmen işgücünün büyük çoğunluğu bu koşulların hüküm sürdüğü sektörlerde istihdam edilmektedir (Kara ve Kurtulmuş, 2015, s. 56). Aralarında görece şanlı sayılabilecek olan küçük bir kesim zamanla yerleşik olma hakkı elde ettiğinde (oturma izni-çalışma izni alan) yerli işçilere benzer özellikler kazanması ya da talep etmesi halinde yapmak istemediği işler için yeni göçmenlere ihtiyaç duyulmaktadır (Tokgöz, 2006, s. 244).

Sermaye için gerekli olan göçmen emek göçü, devlet politikaları aracılığıyla sermaye lehine düzenlenir. Özellikle 1980'li ve 90'lı yıllarda bu yana sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı için birtakım yasalar çıkaran devletler, aynı dönemde insan hareketliliğini kısıtlamaya dönük politikalar izlemişlerdir. Küreselleşmenin en büyük paradoksu olan bu durumla amaçlanmak istenen piyasada talep edilen özelliklere uygun göçmen ihtiyacının önceliğini sağlamaktır. Yüksek vasıflı-profesyonel göçmenler için devletler rekabet halindedir ve bu gruplar için göçmen programları düzenlemektedirler. Bunun dışında devletler vatandaşlık kavramının kendisine verdiği gücü kullanarak vatandaş ve vatandaş olmayan ayrımına giderek göçmenleri savunmasız ve sömürüye açık hale getirmektedir. Yine bu ayrım ekonomik ve siyasi kriz dönemlerinde toplumda göçmen karşıtı bir tutumun oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Akkuzu, 2015, s. 26-28).

Basso'ya (2014, s. 129) göre "*ulus-devletlerin giderek sıkılaşan göç politikaları göçü durdurma amacı taşımaz*". Sıkılaşan göç politikaları, göçmenleri her türlü şartlara "rıza" gösteren ve mümkünse kısa dönemli olması istenen göçmenleri güvencesiz işçilere dönüştürmeyi amaçlar. "*Zaten "öteki" olarak görülen göçmenler bir de "yoksul, güçsüz, kaçak" olarak tanımlanarak insan olarak değerleri düşürülmekte bu da onları yeni gittikleri ülkede daha çok sömürüye açık bırakmaktadır*". Calavita'dan alıntılayan Akalın, kapitalist ekonominin ucuz emek gücünü talep etmekten hiçbir zaman vazgeçmeyeceğini,

ulus devletlerin sınırlarına yüksek duvarlar örerek aslında emeğin değerini daha da düşürmeye çalıştıklarını aktarır (Calavita, 2005, s.11'den akt. Akalın, 2012, s. 94).

Sermaye sınırlara bağlı değildir ama ulusal sınırlar özelliklede istenilen özelliklere sahip olmayan bireyler için vardır (Kümbetoğlu, 2003, s.286). Malların, hizmetlerin, sermayenin küreselleşmesine kapılar açılırken vasıfsız işgücü yerel kalmaya mahkûm edilmiştir (Kazgan, 2005, s.87). Castells (2005), işgücünün polisin, kurumların, sınırların ve yabacı düşmanlığının kısıtlaması altında olduğunu, işgücünün sadece çok küçük bir kesim için (Castells bu insanlara ağa dahil olanlar, komuta kademesi, yenilikçiler demektedir) küresel bir piyasa haline geldiğinden söz eder. Bundan dolayı küreselleşme ile birlikte küresel bir işgücü ve işgücü piyasasının oluşumundan bahsetmenin yakın gelecekte mümkün olmadığını belirtir (Castells, 2005, s.314-317). Göçmenler iş bulabilmek adına dünyanın her yerine gider, statülerine göre sınırları resmi yollardan geçer ya da sınırları yasadışı yollarla geçerler. Sınırlar bu noktada filtreleme ve hızlandırma mekanizması işlevi görür (Bojadzijev, 2008, s.181). Vasıflı işgücü küresel pazarda kendisine kolaylıkla iş arayabilir ve çalışabilir. Öte yandan vasıfsız emeğin pazarı yerel kalmaya mahkûm olmuştur. Sermaye için geçerli olan durum, emek piyasası için de geçerlidir. Küreselleşen sermaye yüksek kar için sınırları aşıyorsa, vasıflı işgücü içinde aynı durum geçerlidir. Yerli küçük sermeye gibi vasıfsız emek ise iç piyasayla yetinmek zorundadır (Kazgan, 2005, 235-236). Sermayeler arasında rekabetin artması sonucunda teknoloji yoğun üretime yönelim de artmaktadır. Yeni teknolojilere bağlı olarak üretimin hız kazanması ve emeğin maliyetini düşürme isteği bir araya gelince nitelikli ve çok fonksiyonlu emeğe olan rağbet artmıştır (Ercan ve Karaağaç, 2009).

2.4. Göç Ulus-Devlet, Güvenlik ve Medya İlişkisi

Göç özü itibariyle esasında çelişik bir olgudur. Atasü-Toğçuoğlu'nun (2012, s. 504) da dediği gibi "*Sınırları geçmek, sınırı aşındırıyor gibi gözükse de aslında bir sınır pratiği, sınırın var oluşunu pekiştiren bir şey*" dir. Başka bir anlatımla sınır kapılarında görmeye alışık olduğumuz mülteci ve göçmen imgeleri "*verili ve doğal kabul edilen sınırın sorgulanmasına yol açabileceği gibi, sınır düşüncesinin bir kez daha doğallaştırılmasını da sağlayabilir*" (Özgül, 2016, s. 8). Göç, özellikle de düzensiz göç sınırların sembolik boyuttan somut boyuta geçişini gösteren bir mekândır. Vizeniz ve

pasaportunuz olduğu sürece bir ülkenin sınırını geçmek oldukça kolaydır (bu noktada vatandaşı olduğunuz ülkede önem arz eder) ancak bu belgelerden yoksun olmanız durumunda sınır acı bir gerçek olarak karşınıza dikilir (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s. 501). Yoksulluk, açlık, savaş, doğal afetler, daha iyi bir yaşam gibi nedenlerle ülkelerini terk eden/etmek zorunda kalan ve başka ülkelerin kapısını çalan göçmenler ve göç olgusu; "sınır" konusunu siyasetin merkezi kavramlarından biri haline getirmiştir (Gezici Yalçın, 2017, s. 42). Göç insanlık tarihi boyunca hep var olmuşsa da göç olgusunu problem olarak görme eğilimi daha çok ulus devletlerin ortaya çıkışıyla başlamıştır.

> "*İnsanlar her zaman göç etmişlerdir. Ulus-devletler var olmadan çok önce, yerli kabile toplulukları -avlanma, hayvan otlatma ya da göç mevsimi sırasında ya da dışında- geçim kaynakları arayışıyla taşınmışlar, belirli bir bölgedeki tarım toprakları verimli olmaktan çıktığında döngüsel olarak farklı kabilelerle bir araya gelmişlerdir (...) ancak insan göçü ancak günümüz ulus-devletinin gelişimi sonrasında kategorize edilmiş, siyasallaştırılmış, niteliği ve niceliği belirlenmiş, üzerine çalışılmış ve kontrol edilmiştir*" (Mountz, 2009, s.174'ten akt. Özgül, 2016, s.8).

Ulus-devlet ve göç ilişkisinden bahsettiğimizde ister istemez sınırlardan bahsetmek durumunda kalırız. Sınırlar iki devleti birbirinden ayıran/birleştiren ve modern ulus-devletlerin egemenlik alanlarını belirleyen çizgiler olarak tanımlanır (Özcan, 2014, s.162). Ulus-devletin egemenliğinin doğuşu, sınırlarında içerisi ve dışarısı arasındaki keskin ayrıma gidilmesi beraberinde sınır ötesi nüfus hareketlerinin denetlenmesini getirmiştir (Arslan, 2017). Vize, pasaport, oturma izni gibi göç kontrolü mekanizmaları ulus-devletin varlığıyla ilişkilidir. Ulus-devletlerin sınırları göçmenler tarafından her türlü risk alınarak geçilmeye çalışılan, devletler tarafından ise göçmeleri uzak tutmak için her türlü teknolojik, yüksek maliyetli, sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı coğrafi ve siyasi çizgilerdir. Sınırlar belirlediği alanlar itibariyle bazı insan hareketlerinin göç olarak tanımlanmasına yardımcı olur. Bir kişi belirli bir alanda vatandaştır, yani o topluma aittir, başka bir alanda ise yabancıdır (Bartram ve diğerleri, 2017, s.47). Ulus- devlet merkezli milliyetçi bakış açısı göçü/göçmeni ulusal sınırları için bir tehdit, güvenlik sorunu ve sosyal refah rejimine meydan okuyan bir olgu olarak görür. Bu bakış "*vatandaş ya da yerliye karşı göçmeni yabancı olarak kategorize eder*" (DeLaet, 2007, s.2'den akt. Şirin

Öner, 2012, s.14). Sonrasında ise yabancı olarak tanımadığı göçmeni yasal-yasal olmayan, düzenli- düzensiz, kâğıtsız, kaçak olarak sınıflandırır (Şirin Öner, 2012, s. 14).

Sınırlarda malların ve sermeyenin serbest dolaşımına teşvik eden ekonomik küreselleşme çağında sınırların asıl işlevi insan ve mallar arasında ayrıma gitmektir ve bu da meşru ve gayri meşru insan ve mal sınıflandırılmasının yapılmasına neden olmaktadır. Örneğin turist ve sermeyenin sınır geçişi olumlu karşılanıp, teşvik edici yardımlar sağlanırken göçmen ve sığınmacılar sakıncalı bulundukları için denetime ve kısıtlamaya tabi tutulmaktadır (Bennafla, 2014, s.19). Uluslararası göç yazınında küreselleşme olgusunun en büyük veli nimeti olarak hareket etme kolaylığı, özgürlüğü gösterilmektedir. Günümüzde insanlar ister istemez kendi seçimleri ya da seçme şansı olmadığı için hareket halindedir. Hızla değişen dünyada hareketsiz kalmak aslında pek de mümkün değildir. Küreselleşme süreci insanın göç etme olanaklarını ve olasılığını arttırmıştır. Zaman-mekan sınırlamasının aşınması, enformasyon ve ulaşım teknolojilerindeki yenilikler göç etme eylemini daha kolay ve daha az masraflı hale getirmiştir. Yeni teknoloji göçmene aynı anda iki yerde olabilme olanağı tanımıştır. Üstelik bunu yaparken fiziksel bir yer değiştirmeye de gerek duyulmamaktadır. İletişim teknolojileri göçmenin yeni ilişkiler kurmasına ve bu ilişkileri devam ettirmesine zemin hazırlayarak göç yolculuğunun risklerini azaltmaktadır. Tüm bunlar göç etme kararı alınmasında etkili olmaktadır. Ancak hareket etme özgürlüğü herkes için eşit değildir: Toprağa bağlı yoksul kesim yerele hapsolmuşken buna karşın hareket halindeki küçük bir grup gerçek anlamda küresel olma özelliği göstermektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 51-52; Bauman, 2012, s.77).

Hareket etme özgürlüğünü küreselleşmenin en büyük getirisi olarak görenler söz konusu göçmenler olduğunda aynı hareket etme özgürlüğünü esirgemektedir. Bu durum küreselleşen dünyada iki karşıt olayı içerir: Küresel azın yer değiştirmesi ve yerellerin yerel olarak kalması (Bauman, 2012, s. 80). Bauman, küreselleşmeyle birlikte "hareket hiyerarşisi"nin oluştuğunu ve bunun "aşağı"dakiler ve "yukarı"dakiler olarak iki kutuplu geliştiğini belirtir. Bu iki dünya birbirlerinden son derece farklıdır. Birinci gruptakiler küresel çapta hareket edebilenlerdir ve mekânın sınırlandırıcı etkisinden kurtulmuşlardır. İkinci gruptakiler yani yerele bağlı olanların hareket etmesi yasaklanmış, yerelde

meydana gelebilecek her türlü değişimin etkisini yüklenmeye mecbur bırakılmışlardır. İlk gruptakiler istedikleri zaman seyahat etme özgürlüğüne sahipken ve hareket etmek için teşvik edilirlerken ikinci gruptakiler genellikle yasa dışı yollarla seyahat etmektedirler (Bauman, 2012, s. 90-102). Bu eşit olmayan şartlarda hareket etme özgürlüğü bir insan hakkı olarak görülse de söz konusu yoksul ve güçsüz gruplar olduğunda hareket etme eylemi suç olarak görülmektedir (Akalın, 2012, s. 102). "*Ekonomik mübadele ve iletişim açısından kapsamlı ölçüde birleşmiş dünya, en azından eğilim düzeyinde, zenginliği ve sefaleti bölgesel zonlarda tecrit etmek her zamankinden daha fazla sınırlara ihtiyaç duymaktadır*" (Balibar, 2008, s. 144). Sınır kapıları önünde biriken göçmen görüntüleri küreselleşme ile birlikte sınırların bulanıklaştığı-muğlaklaştığı iddialarına karşın aslında sınırların ne kadar somut ve gerçek olduğunun ve ulus-devletlerin gücünü en şiddetli biçimde görebileceğimiz alanlar olduğunun göstergesidir (Özgül, 2016, s. 8). Küreselleşme ile birlikte yeni iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişimiyle "sınırsız bir dünya" savları yaygınlık kazanmıştır ve hatta kimileri sınırların hızla kaybolacağını iddia etmiştir. Aslında bu teknolojilerin iki taraflı bir etkisi vardır. Bir yandan sınır geçişlerini kolaylaştırdığı gibi diğer taraftan devletlere bu teknolojiyi kullanarak geliştirilen güvenlik ve gözetim mekanizmalarının sınır denetiminde kullanılmasına olanak tanıdığı için sınır içi ve sınır dışı arasındaki ayrımı belirginleştirmektedir. Balibar'ın dediği gibi "*Hiçbir şey, küreselleşmeye maddi, tinsel ve insani dolaşım akışlarının paralel bir artışıyla eşlik edileceği görüşünden daha yanlış olamazdı*" (s. 143). Green'e (2014) göre küreselleşmenin sınırsız dünya tahmini tutmamıştır, hatta ters tepmiştir. Yani küresel dünyada inanların gerekli evraklara sahip olmadan sınırı geçemeyecekleri gerçeği hala karşımızda durmaktadır (2014, s. 39).

"*Devletin iki tür sınırı vardır. Dışsal olanı, devletin topraklarına girme kriterlerini belirleyeceği sınırdır. İçsel sınır ise, yurttaşlığa dahil olma kriterlerinin belirlendiği sınırdır. İlki göçmenlik politikalarınca belirlenir, ikincisi ise uyrukluk politikaları ile*" ortaya konur (Arslan, 2017, Ayrıntı Dergisi). Göçmen ve vatandaşlık politikaları arasında yakın bir bağlantı vardır; kimin göçmen olduğunu belirtmek kimin vatandaş olduğunu belirlemek için gereklidir. Vatandaşlık kurallarını ve göçmen politikalarının belirleyicisi olan ulus-devlet sınırları belirli bir ulusa ait devlettir. Göçmenler ise bu sınıra girmeyen gruptur. Göçmenler ulusal kimliği tehdit ettiği için hem

güvenlik hem de egemenlikle ilgili "kriz" yaratmaktadırlar. Günümüzde mülteci ve göçmen krizi ile ilgi tartışmalar giderek insan hakları odaklı olmaktan çıkarak güvenlik ve egemenlik ekseninde yürütülmektedir (Arslan, 2017).

2.4.1 Göç ve İnsan Hakları

Modern yurttaşlık kavramı tıpkı ulus-devlet gibi önce Avrupa'da doğmuş sonra dünyaya yayılmış ve gelişmiştir. Kökenleri Fransız Devrimine dayanan modern yurttaşlık kavramı devrim sonrasında gelişen milliyetçiliğin bir ürünüdür. Genel olarak yurttaşlık bireyi devlete bağlayan hukuksal bir bağdır. Ancak bu bağın yalnızca hukuksal değil siyasi, sosyolojik, dinsel, kültürel ve ekonomik öğeleri de içerdiği açıktır. Basit bir anlatımla bir topluluğa üyelik ve bu üyeliğin sonucunda gelen hak ve sorumluluklar olarak tanımlayabileceğimiz yurttaşlığın hem kapsayıcı hem de dışlayıcı bir yönü vardır (Ünsal, 1998, s.4; Turner, 2008, s.113). Fransız Devrimi ile birlikte ulusal yurttaşlığın doğuşu beraberinde yabancıyı dışlamayı getirmiştir. Bu nedenle yurttaş ve yabancı birbirlerini tanımlar. Fransız Devrimi'nin "*eşitlik, özgürlük ve kardeşlik*" ilkeleri üzerinden temellenen bir ulusa ait olma sıfatıyla kazanılan modern yurttaşlık (Tol-Göktürk, 2006, s.97), belirli hak ve ayrıcalıklardan kimin yararlanabileceğini ortaya koyarken aynı zamanda bir grup insanı "biz" diye tanımlarken geri kalanı "öteki-yabancı" olarak tanımlayarak arada kapanmayacak bir ayrım ortaya koyar. Yani kişilerin benzerlikler (ortak etnisite, tarih, kültür gibi) üzerinden aynı ulusa aidiyetliklerini ve farklılıklar üzerinden "yabancı" olarak dışlanmasını belirler (Kaya, 2006, s.44-45). Mevcut siyasal düzende ulus-devletin varlığını tanıyan vatandaşlık kavramının dışında kalan göçmenler ulusa ait olamayanlardır ve bu da onları hak sahibi olmaktan alıkoymaktadır. Ulus-devletin sınırını geçerek vatandaşlıktan yabancılığa geçiş yapan göçmenlerin aidiyetsiz oluşları üzerinden bir statülendirme inşa edilir (Altıntaş, 2014, s.258) Statülerin varlığının kategorileşmeye ve hiyerarşiye sebebiyet verdiğine dikkat çeken Sarı'nın (2013) da belirttiği gibi;

> "*İktidarın özneyi "yerli yerine" koyan düzeninin en önemli araçlarından biri tanımlama ve temsil mekanizmaları. Bunların yardımı ile vatandaşlık, toplumsala ilişkin bir sınır olarak düzenlenmekte, vatandaş olmayanların sınırı aşındıran potansiyelleri çeşitli mekanizmalar aracılığıyla denetim altında tutulmaya çalışılmaktadır.*"

20. yüzyıl iki büyük dünya savaşına sahne olmuş, vatandaşı oldukları ülkelerin vatandaşlığından çıkarılarak bütün haklardan mahrum bırakılan milyonlarca insan göçe zorlanmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında ise göç etmeye zorlananlara belirli haklar tanıma ve bu hakları uluslararası düzeyde koruma çabaları görülmüştür. İnsan Hakları Bildirgesi (1948), Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951) ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (1951) aynı olayların yaşanmaması için alınan bir dizi önlemdir (Karabulut, 2017, ayrıntı dergi). Bu anlaşmaların geçerliliği bugün tartışma konusudur. Bugün dünya üzerinde milyonlarca insan, insan haklarından ve güvencelerinden yoksun olduğu için ülkesini terk etmeye zorlanmaktadır. Birçoğu sınırları geçerken hayatını kaybetmektedir. Sınırı geçmeyi başaranlar da bu sefer göç ettikleri ülke sınırları içerisinde yeni engellerle karşılaşmaktadır. Vatandaşlığa kabul edilmedikleri için insan hak ve vatandaşlığın getirdiği ayrıcalıklardan yararlanamamakta, şehirden yalıtılmış kamplarda kalmaya mecbur bırakılarak, eğitim, çalışma, dolaşım gibi haklardan mahrum bırakılıyor. Topluma dahil olma imkanı tanınmadığı için "*hem kendi ülkelerinden hem geldikleri ülkeden dışlanan, hiçbir yere aidiyeti olmayan "yeni bir insan türü" ortaya çıkıyor. Bu yeni insan türü ev sahibi ülkenin ötekisi olarak görülüyor. Tehdit olarak görülen "öteki"ye karşı dışlayıcı bir tutum sergileniyor* (Türmen, 2019, s.16.).

1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1948 BM Evrensel Haklar Bildirgesi vb. genellikle insan haklarına doğuştan sahip olduğumuzu, insan haklarının devredilemez ve vazgeçilemez olduğunu, insan haklarının bütün insanların eşit şekilde sahip olduğu haklar olarak nitelendirmektedir. Bu durumda "nasıl oluyor da milyonlarca insan bu haklardan mahrum bırakılabiliyor?" sorusu karşımıza çıkmaktadır. Arendt, insan haklarına sahip olabilmek için her şeyden önce "*hak sahibi olma hakkı*"na sahip olmamız gerektiğine dikkat çeker (Türmen, 2019, s. 16). Hak talep etmenin koşulu ise bir ulus-devletin, bir topluluğun üyesi olmamız koşulundan geçmektedir. Mülteci, göçmen, sığınmacıların ortak noktası vatansız olmaları ve dolayısıyla bir ulus-devletin korumasından yoksun olmalarıdır. Siyasi bir yönetimin korumasını yitirme sadece kendi ülkelerinde değil, diğer bütün ülkelerde yasal konumlarının kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Bu insanların içinde bulundukları kötü koşulların nedeni mevcut yasalar karşısında eşit olmamaları değildir. Esas neden onlar

için bir yasanın olmayışıdır. Arendt'in "*devlet-siz- yurt-suz, hak-sız*" olarak nitelendirdiği bu insanların yaşama hakkının uzunca bir süre *"lüzumsuz" olmaya devam ederlerse, kimse onlara "sahip çıkamazsa"* tehlike altına girebileceğini söyler (Arendt, 2014, s.302). Günümüzde yüzlerce göçmenin daha iyi bir yaşam için yollara dökülmeleri ve pek çoğunun bu uğurda hayatını kaybetmesi, artık görmeye, duymaya alışık olduğumuz haberlerden ibarettir. Onları yasal durumlarından yoksun bırakarak, toplumdan izole kamplarda yaşamalarına izin vererek (kampların dışında sorun olarak, içinde ise unutulmaya mahkûm bırakarak), insan olmaktan gelen haklardan mahrum görerek onların varlıkları ve ölümleri lüzumsuzlaştırılmaktadır.

İnsan haklarının uluslararası sözleşmeler ile garanti altına alındığı, insan haklarının ulus devletleri aşan bir alanda tartışılması ve korunması söz konusuyken hala daha devletin egemenliği ve güvenliği insan haklarından önce gelmektedir. Övünç-Öztürk (2017, s.23), 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin ülkesini terk etmeye zorlanan bireyin hukuk karşında görece görünür kılınarak geçici bir süre kontrol altında tutulmasını amaçladığını belirtmektedir. Sözleşme mültecilik statüsünün; mültecinin terk ettiği ülkeye, sığındığı ülkeye ya da üçüncü bir ülkeye yerleştirilip o ülkeyle tekrar vatandaşlık bağının kurulmasıyla sona ereceğini ifade eder[7]. Yani mültecilik statüsü bir geçicilik hali taşır ve kalıcı olabilmesinin yolu vatandaşlık statüsünün yeniden teminidir. "*Bireyi, mülteci haline; çaresizliğe ve kaçışa iten nedenin ta kendisi vatandaşlık ile ilişkili iken, onu bu durumdan kalıcı olarak kurtarması beklenen çare de vatandaşlığın yeniden tesisi olarak görülmektedir*" (Övünç Öztürk, 2017, s.23). Yukarıda da belirttiğimiz gibi vatandaşlık statüsünün verilmesi ulus-devletin yetki alanındadır. Böyle bir durumda mültecinin geleceği, ulus-devlet temelinde şekillenen vatandaşlık anlayışı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yani uluslararası toplum bireyi vatandaşlık bağı ile bir ülkeye bağlı olduğu sürece hak ve ayrıcalıkların tarafı olarak görmektedir (Övünç Öztürk, 2017, s.23).

Uluslararası hukukta mültecilere yönelik temel haklar belirlenmiş olsa da her ülkenin yaklaşımı farklılık gösterebilmektedir. Ülkeye gelen mülteci ve göçmenlerin

[7] Daha detaylı bilgi için: Mülteci Statüsünün Sona Ermesine İlişkin Hükümler: Uygulamaları Hakkında Kılavuz BMMYK, Cenevre, Nisan 1999. https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa69054

yararlanacağı hak ve özgürlükler ev sahibi ülke tarafından belirlenmektedir. İnsan haklarının ölçüsünün devlet tarafından belirlenmesi bu grupları/kişileri toplumda daha da kırılgan hale getirebilmektedir (Çatır, 2012, s. 220).

2.4.2. Göç ve Güvenlik

Ulus-devlet açısından göç olgusunun "kriz"e sebebiyet verdiği bir diğer alan güvenliktir. Ulus -devlet merkezli yaklaşım göç ve göçmene "*sınırların güvenliğinin arttırılması, mültecilerin sınır dışı edilmesi, temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması*" bakış açısıyla yaklaşır. Bu bağlamda mülteci ve göç meseleleri "*devlet güvenliği, toplum güvenliği ve dış ilişkiler kapsamında değerlendirilmiş*", devletler göçleri bir güvenlik tehdidi unsuru olarak görmektedirler (İçduygu ve Şimşek, 2017, s.6-9). Göçmenlerin devletler tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmasında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül 2001 saldırılarının önemli bir rolü vardır.

Güvenlik kavramı her dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarına ve algılamalarına bağlı olarak yeniden şekillenmektedir (Elmas, 2013, s.8). Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ve küreselleşmenin etkisiyle güvenlik artık sadece askeri tehditler endeksli görülmemiştir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik politikaları devletlerin askeri güvenlik sorunları, savunma politikaları, nükleer silahsızlanma gibi devlet merkezli olmuştur. Savaş sonrasında güvenlik askeri tehditlerin ötesinde daha geniş yelpazede ele alınmıştır. Güvenlik politikaları askeri tehditlerin giderek azalmasıyla "*ekonomik, siyasi, toplumsal sorunlar, çevre kirliliği, doğal kaynakların yok oluşu, sosyoekonomik eşitsizlik, etnik çatışmalar, salgın hastalıklar, toplumsal cinsiyet, uluslararası kaçakçılık*" gibi konular üzerinde odaklanmıştır (Rumelili ve Karadağ, 2017, s. 71). Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya atılan yeni güvenlik kuramları yine aynı dönemde artış göstermeye başlayan göç hareketleri üzerine odaklanmıştır. Klasik güvenlik tehditlerinin ortadan kalkması doldurulması gereken bir boşluk yaratmıştır. Zira "*askerî kurumların yeni bir düşmana ihtiyacı vardı ve bu yeni düşman, göç ve göçmenlerdi*" (Bigo, 2002'den akt. Rumelili ve Karadağ, 2017, s.87).

Göçe dair güvenlik anlayışının değişiminde 11 Eylül 2001 saldırıları da kritik bir öneme sahiptir. 11 Eylül sonrasında Batılı ülkelerin politikacılarının izlediği temel

yöntem "*düşmanın ve bu düşmandan duyulan korkunun inşasıydı*". 11 Eylül sonrasında inşa edilen bu terörist düşman imgesi belirsizlikler içeriyordu. "*Bu yeni düşman farklıydı, çünkü düzenli değil düzensizdi, devlet değil devlet dışıydı ve alışılageldik yöntemler yerine "sıradışı yöntemleri tercih ediyordu*" (Paker, 2012, s.109). Sınırları belli, ölçülebilir bir düşman figürü yoktu. "*Teröristler çalışıyor ya da işsiz olabilir, zengin ya da yoksul olabilir, genç ya da yaşlı, göçmen ya da vatandaş, kaçak ya da turist olabilirdi. Kısacası düşman herkes olabilirdi*" (Paker, 2012, s.111). Bu yeni düşmanın kim olduğunun muğlaklığı güvenlik politikalarında da yeni avantajlar sağlamıştır.

Güvenlik alanın genişlemesi ile her türlü konunun güvenlik çerçevesinde ele alınması, güvenlik tehdidinin muğlaklaşması iktidara "güvenlik gerekçesiyle" karar alma mekanizmalarında daha serbest davranmasının da önünü açmış, üretilen güvenlik tedbirleri insan haklarına ciddi zararlar vermiştir (Elmas, 2013, s.10). Uluslararası göçü bir güvenlik sorunu olarak görme eğilimi 11 Eylül sonrasında giderek yaygınlık kazanmıştır. Batılı devletler küresel terörizme karşı savaş açarken aynı zamanda göçe karşı da savaş açmışlardır. Saldırı sonrasında başta ABD ve Avrupa göç olgusunu güvenlik merkezinde ele almış ve ülkeler tehdit altında olduklarını belirterek uluslararası göçü engelleme girişimlerinde bulunmuşlardır. 11 Eylül saldırılarına ve sonrasında 2004'te Madrid, 2005'te Londra ve 2012'de Fransa'da gerçekleşen terör saldırılarına ülkedeki göçmenlerin karışması göçmenlere yönelik güvensizlik duygusunu arttırmıştır (Şirin Öner, 2012, s.15). Göç olgusu terörizmle birlikte kullanılır olmuş ve göç küresel ölçekte tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Avrupa'ya yönelik uluslararası göçü sınırlandırmak için yürürlüğe konulan yasa ve uygulamalar ile Avrupa, doğu ve güneyden gelecek göç hareketlerine karşı örülmüş bir kaleye benzetilmektedir. (Castles ve Miller, 2008, s.170). Sınırlara yerleştirilen kızılötesi kameralar, tarayıcılar, dikenli teller, sınır güvenlik personelleri, şehirden izole kamplar, henüz daha kıyaya ulaşmadan batan tekneler göç alan hemen her ülkenin uyguladığı benzer "güvenlik" yöntemleridir. Ancak alınan yoğun güvenlik önlemleri düzensiz göçmenler ve kaçakçılar için çoğu zaman caydırıcı olmamaktadır. Göçmen ve mültecilerin kabulüyle ilgili olarak giderek sertleşen politikalar ve uygulamalar aslında son derece kârlı bir sektör haline gelen insan ticareti ve kaçakçılarına yaramaktadır ve bu

kişiler her yıl binlerce göçmeni sömürmekte ve ölümüne sebebiyet vermektedir (Tapia, 2015, s. 35-40). Yani kısıtlamalar daha az insanın göç etmesine değil, daha fazla insanın ölümüne yol açmıştır. "*Daha fazla insanın ölümü, daha fazla önlem çağrılarına, daha fazla önlem çağrıları da sınır kontrollerinin daha da güçlendirilmesine neden olmuştur*" (Hein de haas 2015'den aktaran Balta, s.3). Avrupa'ya ulaşmak için Akdeniz ve Ege Denizi'nde hayatını kaybeden ve insan kaçakçılarının mağdurları olan göçmen ve sığınmacılar güvenlik olgusunu insan odaklı bir yaklaşımda değerlendirilmesinin önünü açsa da bugün göç politikaları hala devletin güvenliğini ön plana çıkarmakta ve buna göre şekillenmektedir (İçduygu ve Şimşek, 2017, s. 6).

İoanna Kuçuradi'ye (2010, İHD) göre 11 Eylül sonrasında güvenlik ve insan hakları arasında bir ikilem yaratılmış ve bu ikilem kişi güvenliğinin de bir insan hakkı olduğu gerçeğinin unutulmasına yol açmıştır. Güvenlik hakkı bir insan hakkı olmasına rağmen güvenlikten söz edildiğinde bireyden ziyade devletin güvenliği öne çıkmaktadır. Yakın tarihimiz ulus-devletlerin güvenlik gerekçesiyle insan haklarını rafa kaldırdıkları ya da insan hakları ihlallerini meşrulaştırma eylemleriyle doludur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkelerin pek çok anlaşmayla garanti altına almaya uğraş gösterdiği insan hakları 11 Eylül'ün ertesinde yerini ulusal güvenliğin sağlanması kaygılarına bırakmıştır. 11 Eylül sonrasında alınan güvenlik önlemleri ve düzenlemeleri tüm dünyada insan haklarının gerilemesine sebebiyet vermiştir (Balzacq ve Ensaroğlu, 2008, s. 7-8). Bu durumda insan hakları göçmenlerin değil sadece vatandaşların yararlanacağı bir hak olarak görülmektedir. Batılı ülkelerin sığınma arayışında olan göçmenlere gösterdiği tepki genellikle göçmenlerin, İslami örgütlere (IŞİD, El-Kaide vb.) yardım ettikleri ya da hoşgörü besledikleri, göçmenlerin hiç hak etmediklerini düşündükleri Avrupa'nın refahından pay istedikleri, Avrupa'yı İslamlaştırma gayreti içinde oldukları gibi çeşitli şekillerde suçlayıcı nitelikte olmuştur. Göçmenlere yönelik bu insandışılaştırma eğilimi, göçmenlerin insan haklarından mahrum bırakılmasının önünü açmakta ve göçmen meselesinin güvenlik tehdidi, düzen bozuculuk ve düşmanlıkla ilişkilendirilmesine neden olmaktadır (Bauman, 2019, s.69-70).

Göç pek çok farklı kurum için sürekli "güvensizlik" ortamının beslenmesi için başvurulan bir olgu haline gelmiştir.

> "*Göç, güvenlik uzmanları için öncelikli olarak geliştirdikleri teknolojilerini kullanmak ve denemek için bir hedefti, ikinci olarak da korumakla sorumlu oldukları sınırlara bir tehditti; birtakım komplo teoricileri için uygun bir mesele idi; asker için göçmenler ile geldikleri ülkeler ve diyaspora arasında bağ olabilirdi; istihbarat teşkilatı için göçmenler "terörist" faaliyetler ile yakından ilişkiliydi; polisler için çoğu suçlar göçmenler tarafından işlenmekteydi; gazeteciler için yerel halkta güvensizlik hakimdi; ekonomistler için sosyal devlet tehlike altındaydı; sağlıkçılar için göçmenler yeni hastalıklar ve virüsler getiriyordu; göçmen algısının farklı kategorilerini ve tehlike biçimlerini tanımlamakta yetersiz kalan akademisyenler için ise göçmen, "kültürel bir korku" idi*" (Bigo, 2002: 78 akt. Rumelili ve Karadağ, s. 87-88).

Bauman, kitle iletişim araçları ve medyanın körüklediği korkular, uzmanlar tarafından yapılan endişe verici açıklamalar, siyasetçiler ve sermaye sahipleri tarafından sürekli beslenen panik hali olmasa belki de çoğumuzun göçmenler gibi birçok tehlikenin varlığından haberdar olamayacağımızı söyler (Bauman, 2013, s. 76). Neocleous da (2014) korku ve güvensizlik halinin devam ettirilmesi noktasında sermaye ve devletin çıkarlarının kesiştiğini belirtir. Sermaye güvenlik için sürekli tüketimi savunur ve bunun için güvensizlik ortamının yaratılmasına katkı sağlayarak ulus-devletlere denetim, gözetim ve savunma alanlarında kapasitelerini arttırma imkânı verir. Devletlere ulusal güvenliği gerekçe göstererek meşruiyet alanı açmasını sağlar. Yani vatandaşlar korkmalıdır ki bir üst otoriteye ihtiyaç duysunlar (Neocleous, 2014, s. 220-225). Bu durumda hem politikacılar hem de sermaye paranoyak ve sonu gelmez güvensizlik endişesi üretmektedirler. Göçmenler, sığınmacılar ise korku, endişe ve güvensizliğin ideal hedeflerini oluştururlar. Olası felaket senaryoları üzerinden üretilen güvenlik politikalarının uygulanmasıyla yeni senaryolara geçilmekte, bu durum bir kısırdöngü yaratarak açmaza ve bitmeyen bir güvensizlik endişesine yol açmaktadır (Elmas, 2013, s.141).

Bauman (2013, s.77) alınan olağanüstü güvenlik önlemlerinin "*tehlike, risk ve güvensizlik hislerimizin derinleşmesine*" neden olduğunu ve bu güvensizlik, korku atmosferinin ticari ve siyasi çıkarlar sağladığı için kısa vadede geçmesinin mümkün olmadığını belirtir. Alınan her yeni güvenlik önlemi bir yenisini gerekli kılmaktadır, güvenlik saplantılarının sonu gelmez ve tahmin edilemez bir özelliği vardır. Güvenlik saplantıları karşılıklı güvenin tesis edilmesini zorlaştırmakta ve kuşku, korku ve

öfkemizin derinleşmesine neden olmaktadır. Güven eksikliği ise karşılıklı iletişimi sekteye uğratır ve yeni iletişim kanallarının oluşması için çaba gösterilmediğinde "*yabancıların "garipliği" derinleşmeye ve gittikçe daha karanlık ve fesat tonlar almaya mahkumdur*" (Bauman, 2013, s.93).

Castles ve Miller'a göre bir ülkenin göç politikası ne yönde olursa olsun göç toplumun belli kesimlerinin sert tepkisine neden olur. Göç karmaşık yapısıyla ekonomik yapılanma ve toplumsal değişimlere neden olur, bu da yaşam koşulları değişen insanlar açısından göçün güvensizlik nedeni olarak algılanmasına yol açabilmektedir (Castles ve Miller, 2008, s.20). Kamuoyunun kaygı, korku ve önyargılarının çoğu zaman hem kaynağı hem de aracısı olan medya ve özellikle de sosyal medya son zamanlarda göç ile ilgili referanslarla doludur. Göç alan ülkelerde göçmen ve mültecilerin güvenlik tehdidi olarak algılanmasında, ayrımcılık, nefret söylemi ve hatta kimi durumlarda nefret suçuna maruz kalmalarında medya etkin bir rol oynamaktadır.

Toplumdaki bazı grupların açıktan veya örtülü bir şekilde tehdit-tehlike olarak algılanmasında medyanın üstlendiği işlev belirleyicidir. Medya söylemiyle topluma yayılan söylemler, insanların zihinlerinde belirli bir gruba yönelik fikirleri, tutumları ve inançları şekillendirmede son derece etkindir (Göregenli, 2013, s.59). Van Dijk mülteci ve göçmenlere yönelik söylemlerin genel olarak "biz" ve "onlar" karşıtlığı üzerinden sürmekte olduğunu, başka bir anlatımla "*genel ideolojik strateji olumlu kendini sunma ve olumsuz ötekini sunmadır*" (Van Dijk, 2003, s.80). "Biz" ve "Onlar" karşıtlığından kurulan Öteki kavramı ayrımcılığın ve dışlayıcılığın bir ürünüdür ve 'ben olmayan'ı veya 'biz olmayan'ı tanımlamak için kullanılır (Yanıkkaya, 2009, s.21). 'Bizlik' duygusunun dayanağı "aynı olmak"tır. Bu homojen birim için güvenliğin garantisi düşünce, davranış ve görünümle farklı olmayandır (Bauman, 1999, s.52). Oldukça savunmacı olan bu "bizlik" zamiri yabancının, Öteki'nin dışlanmasını talep eder (Sennet, 2008, s.145). Öteki olana ilişkin bilgi ve inançlarımızın büyük çoğunluğunu ise medya yoluyla ediniriz. Medya ötekilere yönelik önyargı ve klişeleri tekrar tekrar dile getirerek her seferinde yeniden üretilmesine ve yaygınlık kazanmasına zemin hazırlar. Bu da önyargı ve klişeleri doğallaştırılmasına ve sıradanlaştırılmasına neden olur. Aynı şeyi yüksek sesle tekrar tekrar dile getirdiğinizde zaman içerisinde gerçek olduğu izlenimi verebilir. Tıpkı mülteci

ve göçmenlerin terörist, dilenci, hastalık taşıyıcısı, refah avcısı olduğuna dair ilişkilendirmelerde olduğu gibi. Medya tarafından üretilen veya yayılan bu ilişkilendirmelerin her ne kadar somut bir dayanağı olmasa da izleyici-okuyucunun zihninde Öteki'ne karşı bir önyargı oluşmasında başarılı olduğu söylenebilir. Medya hem sözel hem işitsel hem de görsel kodlamalarla bu önyargıların devamlılıklarını sağlamaya olanak tanır (Yanıkkaya, 2009, s.23). Bu nedenle göç alan bir toplumun üyesi olan sıradan bir bireyin göçmen ve mültecilere dair takınacağı tavırda medyanın rolü hayli belirleyicidir (Erdoğan ve diğerleri, 2017, s.12).

2.4.3. Göçmenler ve medya

Türk medyasında Suriyeli mültecilerin dışında Afgan sığınmacılar da dahil olmak üzere diğer göçmen gruplar neredeyse görünmez haldedir. Görünmez olmak aslında Türkiye'deki sığınmacıların hayatlarında önemli bir yer tutar. Sınırdışı edilme tehlikesi nedeniyle görünmeden, dikkat çekmeden yaşarlar. Genellikle düzensiz yollarla yaptıkları uzun ve zorlu sınır geçişleriyle medyanın ilgisini çekmişlerdir. Bir tekne faciası sonrası yaşanan ölümler ya da güvenlik güçlerinin "başarılı" "kaçak göçmen operasyonları" bu insanları medyada görünür kılmaktadır.

Medyada temsil düzeyi düşük olduğu için bu kısımda mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin medyadaki temsilini Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar üzerinden örneklendirmek daha faydalı olacaktır. Suriyeli sığınmacılar ve diğer sığınmacıların medyada yer alışlarında belirleyici olan hükümetin bu gruplar için kullandığı söylem ve politikalardır.

2011 yılından itibaren Türkiye'ye sığınan Suriyeli mülteciler, medyada mülteci diyerek nitelendiriliyor olsa da hukuki olarak hiçbiri mülteci statüsünde değildir ve onları Türkiye'de kalıcı olarak tanımlayacak bir statü olmadığı için "misafir" olarak görüyorlar (Kurtoğlu, 2019, gazateduvar). Her ne kadar Türkiye yasalarınca kabul edilmese de mültecilik koşulları fiilen oluştuğu ve yine uluslararası hukuk kapsamında mülteci konumunda görüldükleri için tez boyunca da mülteci olarak tanımlanacaklar. Türkiye'nin göç mevzuatındaki karışıklık medyaya da yansımış durumdadır. Sığınmacı, mülteci,

göçmen kavramları sık sık birbirleriyle karıştırılmakta, kavramların yasal olarak farklılıkları bilinmemekle beraber mültecilerin neden kaçtıkları, hangi haklardan yararlanabilecekleri konularına yer verilmemekte, mülteciler sadece kaçan mağdurlar olarak gösterilmektedir (Erdoğan, 2017, s.17).

Suriyeli mültecilerin göç hareketlerinden en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Suriye'den gelenler İslami değerlere uygun merhamet duygusu ile "misafir" ya da "din kardeşlerimiz" olarak karşılandı ve böyle tanımlandı. Savaştan kaçan Suriyelilere muhacir, onlara yardım edenler için ise ensar tanımlaması yapıldı[8] (International Crisis Group, 2016, s.11). "Açık kapı politikası" izleyen Türkiye, mültecilerin ülkede çok fazla kalmasını beklemiyordu. Ancak aradan 9 yıl geçmesine rağmen, savaş bitmedi ve Suriyeli mülteciler ülkelerine geri dönmedi. Bugün Türkiye'de üç milyonu aşkın Suriyeli mülteci bulunmakta ve hükümetin ve medyanın "misafirimiz" ya da "din kardeşlerimiz" tanımı zamanla "geçici koruma altındaki sığınmacılara" doğru evrildi. Kısa süreli olacağı düşünülen misafirlik uzayınca ve Türkiye'nin Suriyelilere yönelik kullandığı "misafir" söyleminin hem ulusal hem de uluslararası hukukta hiçbir karşılığı olmaması nedeniyle 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği çıkararak Suriyelilere geçici koruma statüsü verildi. İçduygu, yönetmelikle "geçici" statüsü tanınmış olsa bugün Türkiye'deki Suriyelilerin varlığının "uzun süreli" ya da "kalıcı" olacağı görüşünün hakim olduğunu belirtmektedir (İçduygu, 2017, s.28-29).

Başlangıçta birkaç yüz kişilik gruplarla ülkeye gelen Suriyeli mültecilerin sayısı milyonları bulmaya başladığında ve özellikle büyük şehirlerde daha görünür olduklarında medyanın da bu konuya ilgisi artmıştır. Ama medyanın ilgisini en çok Avrupa'ya gitmek için yüzlerce kişinin bir teknede Ege Denizi'ndeki ölüm kalım mücadelesi ve sınırlarda yaşadıkları can kayıplarıyla çekmiştir. Çünkü bir taraftan Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin sayısı artmakta, diğer taraftan bir o kadarı da Türkiye'den gitmeye çabalamaktaydı (Alpman, 2019, s.8). Geçici sığınmacı statüsü verilen Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki hayatları belirsizlikler ve zorluklar içermektedir. Geçicilik halinin ne kadar süreceği, sonrasında ne olacağı bilinmediği için çoğu Türkiye'de kendilerine bir gelecek göremiyor ve bu nedenle başka bir ülkeye gitmek istemektedirler.

[8] "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizler Ensar sizler muhacir", Sabah Gazetesi, 7.10.2014.

Türk-Alman Üniversitesi Göç ve Uyum Araştırmaları Merkezi Müdürü Murat Erdoğan, kaçan sığınmacıların ülkedeki sığınmacı sayısını azaltmayacağını aksine her gidişin Türkiye'den Avrupa'ya gitme umudunu Türkiye dışındaki sığınmacılarda yayılmasında etkili olduğunu belirtiyor (BBC Türkçe, 2015). Türkiye'de kalanların büyük çoğunluğu ise kampların dışında çocuk işçiliği, iş cinayetleri, çalıştığı halde ücretini alamayanlar, açlık, yoksulluk mücadelesi gibi alanlarda yaşam mücadelesi vermektedir. Mültecilere ve onların yaşamlarına dair pek çoğumuz sadece medyanın bize aktardığı kadarını bilmekteyiz. Medya ise sığınmacı ve göçmenlerin Türkiye'yi ucunda ölüm riski olmasına rağmen terk ederek başka ülkelere gitmelerinin ardında yatan sebeplerden çok yaşanan facialarının dikkat çeken dramatik yönüyle ilgilenmektedirler (Çoban Keneş ve Doğanay, 2016, s.145).

Başlarda hükümetin söyleminin de etkisiyle sığınmacılara "acıyan" insanların zamanla sayısı azaldı ve bunun yerine misafirlerin kalışlarının uzun sürdüğü ve artık gitmeleri gerektikleri fikri aldı. Misafir olmanın sınırları çizildi. Sosyal medyada plaja giden Suriyeli erkeklerin ülkelerine dönerek savaşması gerektiğini ve bunu yapmayarak Türkiye'de "keyif çatanların" vatan haini olduğu fikri yaygınlık kazandı (Alpman, 2019, s.12). Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) eski Milletvekili Sinan Oğan 2017 yılında bir televizyon programında yaptığı açıklamada mültecilerin plaja gitmemesi gerektiğini düşünmüş ve şöyle konuşmuştur:

> "*Sahilde mültecinin ne işi var. Mülteci kamplarında kalacaklar… Yarın bunların her birisinin bir canlı bomba olma ihtimali yüzde yüzdür. Yarın bunların her birinin bir kapkaççı, bir hırsız, bir tecavüzcü bir cani olma ihtimali yüzde yüzdür. Biz mecbur muyuz? Biz bu kadar hırsızı, bu kadar IŞİD'liyi barındırmaya mecbur muyuz? Sahillerde gidip Türk kadınlarını dikizleyen Suriyelileri burada beslemeye mecbur muyum kardeşim*"

Mültecilerin plaja gitmesi basında "*Suriyeliler İstanbul'un Sahillerini İstila Etti*"[9], "*Türkiye'de hayat Suriyelilere rahat*" başlıklarıyla yer buldu. Şenay Özden, Suriyeli mültecilere yönelik nefret söyleminin mültecilerin ülkelerine geri dönmeyecekleri yani kalıcı olacakları anlaşıldığında artış gösterdiğini belirmiştir (DW Türkçe, 2019). Erdoğan ve arkadaşlarının 2017 yılında ulusal ve yerel medyanın Suriyeli

[9] "Suriyeliler İstanbul'un sahillerini istila etti", Yurt Gazetesi, 3.07.2017.

mültecilere yönelik tavrını analiz ettiği çalışmasında hükümete yakın medya kurumlarında mültecilere dair haberler "fedakârlık, dayanışma, cömertlik ve iyilik" konu başlıkları kapsamında sunulurken, muhalif medyada mülteciler üzerinden hükümetin dış politikasının eleştirildiğini ortaya koymuştur (Erdoğan ve diğerleri, 2017, s. 16). Ana akım medyaya nazaran denetimin daha güç olduğu ve nefretin daha hızlı yayıldığı alan sosyal medya platformları olmuştur. "*Suriyeliler devletten maaş alıyorlar, istedikleri üniversitelere sınavsız giriyorlar, Suriyeli sığınmacılar hastanede sıra beklemiyor, Suriyeliler su, elektrik, doğalgaz faturası ödemiyor*"[10] (Mülteciler Derneği, 2020) gibi yanlış bilgi ve yalan haberler toplumda Suriyelilerle ilgili önyargı ve nefretin artmasına neden olmaktadır. Yılmaz'ın (teyit.org, 2019) "*Yanlış haberlerin savunmasız özneleri*" olarak nitelendirdiği Suriyeliler medyada edilgen bir durumda yer almaktadır. İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi'nin (İGAM) hazırladığı Ulusal ve Yerel Medyada Mülteci ve Göç Haberleri Raporu'na göre haberciler mültecileri haber kaynağı olarak görmemekte bu da mültecinin "*sözünün ve tanıklığının değersizleştirilmesine*" neden olmaktadır (İGAM, 2019).

Metaforların ikna edici bir özelliğinin olduğunu belirten Van Dijk (2003, s. 98) metafor kullanımıyla "*soyut karmaşık, bilinmedik, yeni ya da duygusal anlamlar böylelikle daha bilinen ve somut*" bir hale büründüğünü vurgular. Van Dijk, göçmenlere dair kullanılan metaforların ise aşağılama, tehdit ve tehlike içerikli olduğunu belirtir. Göçmen ve mültecilerin ülkeye gelişlerinden söz ederken "engellenemeyen göç tehdidi"ni simgeleyen metaforlar kullanılmaktadır. İstila metaforunu örnek veren Dijk, kelimenin göçmenlerin ülkeye gelişinin tehlikeli yaratıkların ülkeyi ele geçirmesi gibi simgelediğini ifade eder (van Dijk, 2003, s.98-99). Dijk'in tespitlerinden yola çıkan Çoban Keneş, medyanın Suriyeli mültecilerin sayısal olarak çok olduğunu belirtmek amacıyla kullandığı "akın, sel, dalga" gibi metaforlar aracılığıyla ülkenin mülteciler tarafından işgal edileceği ve Biz'in güvenliğinin tehdit altında olduğu algısının yaratılmak istendiğini belirtir (Çoban Keneş, 2016, s. 261). Genellikle ülkeye gelen göçmenlerin ilk olarak kaç kişi olduğu açıklanır. Çünkü rakam ve istatistikler ikna edicidir. Bu sayılar genellikle net olarak verilir ve "*böylece gelecek olan X bin sığınmacıdan söz etmekle*

[10] Mülteciler Derneği, "Suriyeliler ile İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar", 2019.

nüfusun % O, 1 den daha az göçmenden söz ederken yaratacağı etkiden daha güçlü bir etki yaratmış olur" (Van Dijk, 2003, s.101). Göçmenleri sayılara indirgeyerek ise meselenin insani boyutu göz ardı edilmektedir. Diğer yaygın metafor kullanımı ise göçmen ve mültecilerin ekonomik etkileri üzerinedir. Van Dijk göçmen karşıtı söylemin göçmenleri mali yük olarak gördüğünü ifade eder. Göçmelere yapılacak para yardımlarının ya da göçün diğer maliyetleri üstlenilmek istenilmemektedir, yani "*göç karşıtı ideolojiler Ötekiler'in bizim için (mali) bir yük olduğunu*" vurgulamaktadır (van Dijk, 2003, s.80). "Fatura, maliyet, yük" gibi metaforlar kullanılarak mülteci ve göçmenlerin ekonomiyi olumsuz etkilediği, bütçeye yük oldukları belirtilmek istenmektedir (Çoban Keneş, 2016, s.265). Medyada sıklıkla sığınmacıların bütçeye maliyetleri, ucuz iş gücü oldukları için yerlilerin işlerini ellerinden aldıkları, ev kiralarını yükselttikleri, katkıları olmayan refahtan pay talep ettikleri" gibi haberler yer almaktadır (Köşer Akçapar, 2012, s. 565-566). Diğer pek çok şeyde olduğu gibi ekonominin kötü seyrinden de mülteci ve göçmenler sorumlu tutulmaktadır. Örneğin Milliyet gazetesinin internet sayfasındaki "*Suriyeliler gelecek evimden çık*"[11] başlıklı haberinde Gaziantep'teki Suriyeli sığınmacıların şehirdeki emlak piyasasını "altüst" ettiği belirtilirken kira fiyatlarını iki katına çıkardığı vurgulanarak "yerli" halkın mağduriyet yaşadığına işaret edilmiştir. Yine aynı haberde konuya tepki gösteren insanlar haber kaynağı olarak kullanılmış ve Suriyeli sığınmacılardan dolayı "huzurlarının bozulduğu"na dair açıklamalara yer verilmiştir. Haberde sığınmacıların yüksek ev kiraları ödemek zorunda bırakıldığı gerçeği göz ardı edilerek yerli halkın mağduriyeti öne çıkarılmaktadır. Söz konusu kira artışı ve sonrasında yaşanan mağduriyetin sorumluluğu mülk sahiplerine değil, sığınmacılara yüklenmiştir.

Medyada göçmen ve sığınmacıların Türkiye'ye geldiklerinden itibaren toplumun ahlak ve sağlığını bozduğuna dair haberlerde sıkça yer almaktadır. Susan Sontag, "Metafor Olarak Hastalık AIDS ve Metaforları" kitabında otoriter siyasi ideolojilerin yabancıların ülkeyi ele geçirecekleri korkusunu beslemek için hastalıkları kullandığını belirtir. "*Salgın hastalıklar, genellikle yabancılarla göçmenlerin ülkeye girişlerini yasaklanması çağrısına yol açarlar. Yabancı düşmanlığı propagandası da*

[11] Fehim Genç, "Suriyeliler Gelecek Evimden Çık", Milliyet Gazetesi, 27.10.2012.

göçmenleri "hastalık taşıyıcıları" olarak damgalamaktan hiçbir zaman geri durmamıştır" (Sontag, 2005, s. 163). Örneğin Sözcü gazetesi köşe yazarı Yılmaz Özdil, hükümetin göç politikasını uyuz hastalığı üzerinden eleştirdiği yazında, uyuz hastalığı kaynağının Suriyeli mülteciler olduğunu belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: "*Suriyeli, Afganistan, Pakistanlı gibi mültecilerin koloni halinde yaşadığı ilçelerde başladı, toplu taşıma araçları ve okullardan yayıldı*"[12]. Özdil, yetkililer tarafından doğrulanmamış bilgileri somut, verili bir bilgi gibi yazısına taşımıştır. Yine Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Milletvekili Ali Şeker 26 yıldır Türkiye'de gözükmeyen hastalıkların Suriyeliler nedeniyle yeniden ortaya çıktığını ifade etmiş, eski milletvekili Fikri Sağlar, Suriyelilerden kaynaklı AİDS vakalarında artış olduğunu belirterek "*Toplumun yalnızca sosyo-ekonomik iç dinamiklerini bozmakla kalmayan mülteciler, toplum sağlığını da derinden sarsmaktadır*" demiştir[13]. Yeniçağ Gazetesi "*Unutulan hastalıklar Suriyelilerle geri geldi*"[14] başlıklı haberinde "İstanbul'da, Suriyelilerin yoğun yaşadığı bölge olan Bağcılar'da, sıtma, şark çıbanı, çocuk felci ve tüberküloz gibi hastalıklarda artış" yaşandığı bilgisini hiçbir veri olmadan paylaşmıştır. Haberler Suriyeli sığınmacıların "sağlıklı vatandaşlar" üzerinde yarattığı varsayılan tehlike ve tehdide vurgu yapmaktadır. Doğruluğu kanıtlanmamış iddiaların ispatlanmış bir gerçek gibi servis edildiği durumlarda, haber kaynağı olarak başvurulan aktörlerin önyargılı ve ayrımcı söylemlerine genel-geçerlik kazandırmaktadır. Politikacıların özensiz açıklamaları Suriyeli sığınmacılara olan nefreti körükleyebileceği dikkate alınmaksızın medyada yer alabilmektedir (Doğanay ve Çoban Keneş, 2016, s.161).

Suriyeli sığınmacılardan sonra Türkiye'de en büyük göçmen grubunu oluşturan Afgan göçmenler ise medyada çoğunlukla "kaçak" olma haliyle yer almakta ve istenmeyen kişiler olarak gösterilmektedir. Yeni Şafak gazetesinin internet sitesinde yer alan "*Kapıdaki büyük tehlike*"[15] başlıklı haberde çok sayıda Afgan göçmenin Türkiye'ye giriş yaptığı ve gelenlerin İran'ın Suriye'de paralı asker olarak kullandığı kişiler olduğunu belirterek durumun endişe verici olduğu vurgulanmaktadır. Haberde gelen Afgan

[12] Yılmaz Özdil, AKP Milleti Uyuz Etti", Sözcü Gazetesi, 26.12.2019
[13] "İyi Partili Tatlıoğlu: 11 aylık yeğenim Suriyelilerden kaynaklı meningokok menenjit oldu, elini ve ayaklarını kestiler", Sözcü Gazetesi, 21.11.2019.
[14] "Unutulan hastalıklar Suriyelilerle geri geldi", Yeniçağ Gazetesi, 03.03.2017.
[15] Recep Yeter, "Kapıdaki Büyük Tehlike", Yeni Şafak Gazetesi, 18.04.2018.

göçmenlerin arasında "dil bilen, üniversite mezunu ve hatta bakımlı, iyi giyinmiş" niteliklere sahip bireylerin olması şaşkınlık verici bir durum olarak aktarılmıştır. Haberde "Tehlike"ye karşın sınırın duvar ve jiletli tellerle kapatılarak "göç dalgası"nın önlenmesi için alınacak güvenlik önlemlerinden bahsetmektedir. Kapıdaki tehlike diyerek tanımlanan göçmenlerin sayısının bilinmemesi ve silah eğitimi almış olmalarından endişe duyulduğu ısrarla vurgulanmıştır. Medya tarafından kaçak olarak tanımlanıp kriminalize edilseler de düzensiz göçmenler vize alma imkânı olmayan ve bu nedenle başka bir ülkeye gidebilmek için insan kaçakçılara başvurmak zorunda kalan ve yaşamlarını tehlikeye atarak göç yolculuğunu gerçekleştiren insanlardır. Türkiye'de hem siyaset hem de medya alanında oldukça yaygın olarak kullanılan "kaçak" kelimesinin yerini yavaş yavaş düzensiz kelimesi almaya başlamıştır (Cantek ve Soydan, 2018).

Hürriyet gazetesinin "*Ege Sularında Göçmen Avı*"[16] haberinde Çanakkale'den Midilli Adası'na kaçmak isteyen 53 Afgan kaçak göçmenin yakalandığını aktarılmıştır. Habertürk "*Yozgat'ta mülteci avı*"[17] başlıklı haberinde ülkeye "kaçak" giriş yapan 7 Afgan mültecinin yakalandığını belirtmiştir. Afgan göçmenler hem "kaçak" hem de "mülteci" olarak tanımlanmış, haberde göçmen ve mülteciye dair bilgi eksikliği açıkça görülmektedir. Haberlerde insan kaçakçıları konusuna değinilmemekte asıl dikkat "kaçak göçmen" noktasına çekilerek okuyucunun-izleyicinin zihninde suç algısı yaratılmak istenmektedir (Erdoğan ve diğerleri, 2017, s.18). Bu haberlerde Afgan göçmenler haberlerde avlanması gereken varlıklar olarak gösterilmiş, bu da onları insandışılaştırılarak ötekileştirmektedir. Bu aktarım göçmenlerin hayatlarını değersizleştirmekte ve ölümlerini sıradanlaştırmaktadır. Kimi zamanlarda ise "Umuda Yolculuk", "Ölüme yolculuk" olarak servis edilen göçmelerin bu yolculukları, haberin başlığı ile tezatlık oluşturacak şekilde göçmenler kaçak olarak adlandırılmakta, bu durumda yine göçmeni suçlu konumuna koyan bir ilişkilendirme yapılmaktadır (İGAM, 2019, s. 27). Haberlerde göçmenlerin ölümü zaten göze aldıkları belirtilmekte ve bu nedenle ölümlerinin olağan bir durum olduğu algısı yaratılmaktadır.

[16] Mustafa Suiçmez, "Ege Sularında Göçmen Avı", Hürriyet Gazetesi, 24.06.2015.
[17] "Yozgat'ta Mülteci Avı", Habertürk Gazetesi, 30.09.2011.

Başlangıçta geçici bir süre misafir olacakları düşünülen sığınmacılar, kampların dışına çıktıklarında yani "Biz"in alanına karıştıklarında medyada "yerli" halkın güvenliğini, sağlığını, ahlakını ve huzurunu bozan, maddi olarak devlete yük olan bir grup olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bunlardan öte medyada sığınmacıların yaşadıkları zorluklara, sığınmanın bir insan hakkı olduğuna, bu insanlara hükümet tarafından mülteci statüsü tanınmadığına dair haber ve yorumlara çok az yer verilmiştir (Cantek ve Soydan, 2018, hala gazeteciyiz).

Medyanın önümüzdeki yıllarda artacağı öngörülen göç hareketlerine karşı yaklaşımı oldukça önemlidir. Medyanın göçmene yaklaşımı genellikle yapılan bir "göçmen operasyonun" detayları ya da siyasilerin bu konu hakkındaki demeçlerinin aktarılmasıyla kısıtlıdır. Göç meselesi medyada sorunları ve çözümleriyle yer almamakta, göç meselesi tek taraflı olarak tartışmaya açılmaktadır. Medyada göçmen ve mülteciler hakkındaki içerikler çoğunlukla olumsuz ya da dramatik ve trajik olaylarla ilişkilendirilmektedir. Göçmen ve mültecilere ilişkin içerikler çoğunlukla savaş, yoksulluk, konut sorunu, güvenlik, işsizlik gibi negatif temaları yansıtan haberlerle ilgilidir. Göçmen ve mültecilerin neden göç ettikleri, göç ettikleri ülkede yaşadıkları sıkıntılar, insan kaçakçıları tarafından maruz kaldıkları tehlikeler gibi esas sorun olan başlıklar medyada etraflıca ele alınmamakta, göçmen ve mülteciler dramatik ve duygusal yönü vurgulu bireysel insan hikayeleri ile temsil edilmektedir (Uçak, 2017, s.252).

Medyanın toplumsal sorunları tanımlama ve şekillendirmedeki önemi birçok çalışma tarafından ortaya konmuştur. Cohen (2019), "Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler" isimli kitabında "ahlaki panik" kavramı yoluyla medyanın toplum üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Cohen, toplumsal değer ve çıkarlara tehdit olarak algılanan ya da toplum tarafından bu şekilde algılanması istenilen kişi veya grupların tanımlanmasında medyanın önemine dikkat çeker. Cohen, göçmen ve mülteciler gibi grupların olumsuz haberlerle medyada yer almasının toplumda tehdit, endişe ve ahlaki bir panik algısı yarattığından söz eder (Erdoğan ve diğerleri, 2017, s.23). Medyanın bu grupları korku, panik ve endişe kaynağı olarak sunması toplumda bazı önyargılarla beslenmektedir ve panik havası siyasiler, yorumcular, kamuoyunu etkileme gücüne sahip olanlar tarafından desteklenmektedir (Bauman, 2013, s. 76). Bu endişe verici belirsiz

duygular kimi zamanlarda yeni girişimlere (linç, nefret suçu vb.) zemin hazırlamaktadır. Medya, mülteci ve göçmenleri toplum için potansiyel bir risk-tehlike olarak sunarak bu insanların ötekileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında göçmen ve mültecileri insani özelliklerinden soyutlayarak ve suçlu göstererek başlarına gelen-gelecek olumsuz olayların gerekçelendirilmesini yapabilmektedir (Avrupa Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü, 2017, s.4). Dördüncü kuvvet olarak adlandırılan medya, göçmeni haberin kaynağı olarak görüp, göçmenlerin sorunlarına, hak ve ayrıcalıklarına yer verebileceği gibi bunun tam tersi bir şekilde önyargı ve nefreti sıradanlaştırıp yaygınlaştırabilme gücüne de sahiptir. Medya bireylerin tutum ve fikirlerini etkilemede önemli bir araçtır ve sorumsuzca davrandığında kişilerin ve grupların birbirlerine düşmanlık beslemesine neden olabilir. Sahip olduğu bu güç nedeniyle göçmenlere yönelik toplumda oluşan olumsuz algının giderilmesi için medyanın alacağı pozisyon önemlidir.

3. TÜRKİYE'NİN GÖÇ POLİTİKASI VE TÜRKİYE'DEKİ AFGAN GÖÇMENLER

Afganistan, dünyadaki mülteci ve sığınmacı nüfusunun önemli bir bölümüne kaynaklık etmektedir. Savaş dönemlerinde ve günümüzde yeniden yapılanma sürecinde göç Afgan ailelerin kilit geçim stratejisi olmaya devam etmektedir. Ülkede yıllardır süren savaşlar, iç çatışmalar ve ekonomik istikrarsızlık başta komşu ülkeler Pakistan ve İran'a olmak üzere Afganistan'dan dünyaya göç hareketliliğinin yaşanmasına yol açmaktadır. Afgan göçmenlerin göç ettikleri ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye özellikle 2000'li yıllardan itibaren giderek artan bir şekilde Afgan göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Resmi kayıtlara göre Afgan göçmenler Suriyeli mültecilerden sonra Türkiye'deki en büyük göçmen topluluğunu oluşturmaktadır. Bu tez kapsamında yapılan görüşmeler Afgan göçmenlerin Afganistan'dan Pakistan ve daha sonra İran'a geçtiklerini göstermektedir. Yine görüşmeler sonucunda Afgan göçmenlerin özellikle İran'da karşılaştıkları ekonomik ve politik sorunlar nedeniyle İran üzerinden Türkiye'ye geçtikleri gözlemlenmiştir. Genellikle düzensiz göç yollarıyla giriş yaptıkları Türkiye birçok Afgan göçmenler için Avrupa'ya ulaşmak yolunda kullanılan bir geçiş ülkesidir. Türkiye'de mülteci statüsü alamayan Afgan göçmenler mülteci olarak kabul görebilmek için çoğunlukla Ege Deniz'i üzerinden Yunanistan'a ve oradan diğer Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Pek çoğu için Türkiye geçiş ülkesi olsa da artan sınır kontrolleri ve kaçakçılık ücretleri nedeniyle Afgan göçmenler Türkiye'de yasal koruma ve haklardan yoksun bir şekilde belirsizliklerle dolu bir hayat sürmektedir.

Bu bölümde öncelikle 1979 Sovyet işgali ve sonrasında baş gösteren iç savaş ve 11 Eylül 2001 saldırıları gibi Afganistan tarihinde kitlesel göç hareketlerine sebebiyet veren gelişmelere yer verilecektir. Daha sonra Türkiye'nin göç politikasına kısaca değinilerek Türkiye'deki Afgan göçmenlere dair bilgiler paylaşılacaktır.

3.1. Modern Afganistan Tarihi ve Göç

Göç Afganistan tarihinin önemli bir parçasıdır. Kayıtlar Afganların yüzyıllardır İran ve Pakistan'a göç ettiğini göstermektedir. İran'daki çoğunluk dini olan Şii Müslümanlık inancına sahip Afganistan'daki Hazaralar sürekli olarak İran'a göç ilişkisi

içerisinde olmuşlardır. 1850'lerde binlerce Hazara hanesi doğal afetlerden ve diğer krizlerden kaçmak için İran'a göç etmiştir. Afganların İran'a ilk belgelenmiş göç hareketi 1850'lerde 5 bin kadar Hazara hanesinin Jam ve Bakharz'a yerleşmesidir. 1880 ve 1903 arasında 15 bin Afgan aile daha İran'da Meşhed'in doğusundaki Türbet Cam bölgesine göç etmiştir (Abbasi-Shavazi vd., 2005, s.16). Benzer şekilde Afganistan'daki baskın etnik grup olan Peştunlar Pakistan'da da nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Her iki ülkedeki Peştun nüfusu İngiliz sömürgeciliği zamanında çizilen Duran Hattı ile ayrılmıştır. Ülkeler arasındaki bu etnik ve dini bağlar Sovyet işgalinin çok öncesinde sınır ötesi hareketlilikte önemli rol oynamışlardır (Kuschminder ve Dora, 2009).

Bu araştırmada oldukça karmaşık ve uzun bir geçmişe sahip -yabancı ülkelerin işgali, iç savaşlar, bölgedeki silahlı kökten dinci grupların varlığı, ekonomik ve siyasi kargaşalar- Afganistan tarihinde göçle ilişkili kısımlara yer verilecektir. 1979'daki Sovyet işgali, Taliban'ın doğuşu ve 11 Eylül saldırıları sonrasında 2001 yılındaki ABD müdahalesi Afganistan'da hem ülke içi hem de sınır ötesi göç hareketliliğini büyük ölçüde etkilemiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda Afganistan'da sanayileşme düşük düzeydeydi ve eğitimli yeni kentsel nüfus istihdam sıkıntısı yaşıyordu. Bunun yanında 1970'li yıllarda ülkede görülen kuraklık tarım verimliliğini olumsuz etkilemiş, Afganistan'ın bu zayıf ekonomik durumu komşu ülkeler İran ve Afganistan'a olan ekonomik göçü arttırmıştır. 1973 yılında petrol fiyatlarında görülen ani yükseliş ile Afgan göçmen işçiler İran ve Körfez ülkelerindeki artan iş fırsatlarından yararlanmak için göç etmiştir. Pakistan'daki nüfus petrol zengini ülkelere göç ederken, onlardan doğan boşluğu Afgan göçmen işçiler doldurmuştur.

Sovyet işgalinden önce binlerce Afgan göçmen işçi başta İran olmak üzere bölge ülkelerde bulunmaktaydı (Stigter, 2006'dan akt. Kuschminder ve Dora, 2009). Afganistan'dan Pakistan ve İran'a olan göç hareketliliği uzun zamandır devam etmektedir ve göçmenlerin oluşturdukları ulus ötesi sosyal ağlar bu göçün daha kolay yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde daha çok ekonomik nedenli göçler gerçekleşmiş, 1979 sonrasında ekonomik kaynaklı göç devam etse de esas olarak insanlar savaş, çatışma ve otoriter rejimlerin baskısından kaçmak için göç etmişlerdir.

Afganistan, İngiliz ve Rus imparatorlukları arasında tampon görevi görmek üzere on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde kurulmuştur. 1774 yılında Ahmed Şah Durrani'nin Peştun aşiretleri bir araya getirerek kurduğu Afganistan, 1979 Sovyet işgalinden sonra çalkantılı bir döneme girmiştir (Koç, 2017, s. 40). 1933-1973 yılları arasında yönetimi elinde bulunduran son kral Zakir Şah, Muhammed Davud liderliğindeki grup tarafından gerçekleştirilen askeri darbeyle devrilmiştir. Cumhuriyet ilan eden Muhammed Davud kısa bir süre iktidarda kalabilmiş 1978 yılında Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi (PDPA) Muhammed Terakki liderliğinde yönetime gelmiştir. Bu dönemde Afganistan'da bir göç hareketliliği yaşanmış, iktidarla aynı ideolojiyi benimsemeyenler ve dini cemaat üyeleri PDPA'nın keyfi infaz ve tutuklamaları nedeniyle göç etmiştir (Jazayery, 2002, s. 208). İlerleyen dönemde parti içi çekişmeler yaşanmış ve Terakki'nin yerine Hafızullah Amin gelmiştir. Amin'in iktidarından memnun olmayan Sovyetler iktidara Babrak Karmal'ı geçirmiştir. Parti içi çatışmalar nedeniyle Sovyetler 1979'da Afganistan'ı işgal etmiştir. Sovyetlerin Afganistan'daki varlığı Batılı güçleri endişelendirmiş ve Mücahitler olarak bilinen direniş gruplarına silah ve mühimmat desteği sağlanmıştır. Sovyet işgali ülkede büyük bir dirençle karşılaşmıştır, mücahitler ile Sovyetler arasındaki savaş çok sayıda insanın Pakistan ve İran'a kaçmasına yol açmıştır. Babrak Karmal mücahitler karşısında başarısız olunca yerine Muhammed Najibullah yönetime getirilmiştir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s.179).

Sovyet işgali sonrasında 18 milyon nüfusa Afganistan'ın üçte biri Pakistan ve İran'a sığınmışlardır. Bu insanlar üçüncü bir ülkeye yerleştirilmemişlerdir. Afganistan'da yaşanan durum Çin Hindi bölgesindeki kitlesel göç hareketlerinden sonra ortaya çıktığı için Batılı ülkeler daha fazla mülteci almak konusunda isteksiz davranmışlardır. Sovyet işgali sona erince birçok Afgan ülkesine geri dönmüştür. Ancak Sovyetlerin çekilmesinin ardından mücahit gruplar arasında yeni çatışmaların başlaması, radikal İslamcı Taliban hareketinin iktidara gelmesi ve uzun süren çatışmalar sonrasında ülkenin altyapısının tahrip olması Afganların ülkelerine geri dönmesini engellemiştir (Castles ve Miller, 2008, s.247-248).

Sovyet müdahalesinin ardından Pakistan'a göç eden sığınmacılar arasında Kazak, Kırgız, Türkmen ve Özbekler de bulunuyordu. Bu gruplar için Mart 1982'de 2641 Sayılı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun" çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesinde "*Afganistan'daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye'ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler*" diye belirtilmiş ve kanun kapsamında 4 bin 163 Türk asıllı Afgan sığınmacı Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir (Kirişçi, 1999, s.115; TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı).

1989'da Sovyetler Afganistan'dan çekilince Najibullah hükümetinin de devrileceği düşünülmekteydi. Ancak beklenen olmadı Najibullah 1992 yılına kadar iktidarda kaldı. Najibullah hükümetinin hayatta kalması mücahitlerle hükümet arasındaki çatışmaları şiddetlendirdi. Bu durum daha çok insanın göç etmesine neden olmuştur. Afganistan'dan göç eden mülteci sayısı 1992 yılında 6,2 milyonla en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Koç, 2017, s. 47; Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 25-275). 1991'de Sovyetler Birliği dağılınca Najibullah hükümeti daha da güçsüzleşti ve 1992'de mücahit gruplar Kabil'i ele geçirince Najibullah görevden çekildiğini duyurdu. Najibullah'ın gidişinin ardından yaklaşık 2 milyon Afgan göçmen ülkesine geri döndü (Jazayery, 2002, s. 215). Sovyetlere karşı verdikleri mücadeleler mücahit gruplara olan ilgiyi arttırmış, farlı ülkelerden radikal gruplar eğitim almak ve Afgan mücahit hareketlerine katılmak için Afganistan'a gitmiştir. Sovyetlerin çekilişinden sonra bu sefer de mücahit gruplar arasında çatışmalar başlamış, Kabil'in kuzeyi Taciklerin, batısı Hazarların, güneyi ise Peştunların elindeydi. Üç grup da sürekli yeni ittifaklar kurarak birbirlerine saldırmaktaydı. Bu durum ülkenin geri kalanı için de geçerliydi. Şehirler ve köyler sürekli el değiştiriyor, çatışmalardan etkilenen milyonlarca insan komşu ülkelere sığınmak zorunda kalıyordu (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s.279). Mücahitler arasında bir hükümet kurmaya dair uzlaşı sağlanamayınca ülke iç savaşa sürüklendi. Bu savaş binlerce insanın ölümüne ve binlercesinin de göç etmesine sebebiyet verdi (Jazayery, 2002, s. 208).

Farklı dini ve etnik gruplar arasındaki iktidar çatışmaları devam ederken 1994 yılında ülkedeki etkisini bugün hala koruyan yeni bir güç belirmiştir: Taliban.

Çoğunluğunu Pakistan'da eğitim görmüş Peştun öğrencilerin oluşturduğu ve Molla Ömer liderliğinde birleşen Taliban hareketi Afganistan'ın İslami kurallara göre yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu (Karacasulu, 2001, s. 40) Taliban çok kısa süre içerisinde başkent Kabil (1996) de dahil olmak üzere Herat, Celalabad gibi diğer büyük şehirleri de ele geçirdi. Kabil'i aldıktan sonra kendi hükümetini kurduğunu ilan etti. Giderek güçlenen ve ülkenin büyük çoğunluğunda kontrol sağlayan Taliban, Peştun ve Sunni olmayan etnik grup ve inançlara saldırmaya başladı. En kötü durumda kalanlar ise Şii Hazaralar oldu. Bu topluluk Taliban hoşgörüsüzlüğünün en merkezi hedefi oldu (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 292). 1998 yılında Özbek ve özellikle Hazaraların yoğun olarak yaşadıkları Mezar-ı Şerif ve Bamiyan şehirlerine saldıran Taliban bölgede etnik katliam gerçekleştirdi. Binlerce Şii Hazara öldürüldü ve bir o kadarı da Taliban'ın zulmünden kaçmak için İran'a sığındı. Bu arada Taliban güçlerine karşı birleşen Mücahit gruplar etkili bir direniş için Kuzey İttifakı'nı oluşturdu. Çatışmaların son bulması için Mücahit gruplardan oluşan bir koalisyonun seçimiyle Burhaneddin Rabbani liderliğinde uzlaşma hükümeti kurulması yönünde anlaşma sağlandı.

Afganistan Taliban'ın düşüşüne kadar (2001) iki hükümetle yönetilmiştir: Taliban yönetimindeki "Afganistan İslam Emirliği" ve Rabbani yönetimindeki "Afganistan İslam Devleti". Taliban yönetimi yalnızca Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan tarafından tanınırken, Rabbani hükümeti BM'de Afganistan'ı temsil ediyordu. Taliban'ın güçlenmesiyle mülteci sayısı giderek artmış ve 2001 yılında 3,8 milyona ulaşmıştır (Jazayery, 2002, s.209; Koç, 2017, s.47). Bu durum 11 Eylül saldırılarına kadar genel olarak böyle sürmüştür.

Ne etnik kıyımlar ne milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve milyonlarcasının ülkesini terk etmesi ne de insanlık mirasının yok olması ABD'yi Taliban'a karşı bir pozisyon almaya itmiştir. Ancak 1998'de ABD'nin Taliban'a olan tutumu değişiklik göstermiştir. 1998'de Taliban müttefiki olan Bin Ladin'e bağlı militanlar önce Afrika'da ABD elçiliklerini bombalamış ve sonrasında dünyayı şok edecek 11 Eylül 2001 saldırılarını düzenlemişlerdir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s.296). Nihayetinde ABD ve müttefik ülkeler 7 Ekim 2001'de ABD ve müttefik ülkeler Taliban ve El-Kaide hedeflerini vurmaya başlamış, Kuzey İttifakı ise karadan Taliban'a karşı

saldırıya geçmişti. Taliban 12 Kasım'da Kabil'i kaybetti, 7 Aralık'ta ise çıkış yerleri olan Kandahar'ı da kaybetmişti. Taliban'ın düşüşünün ardından 2001'de Birleşmiş Milletler öncülüğünde bir araya gelen farklı gruplar anlaşmaya vararak Hamid Karzai başkanlığında geçici bir yönetim kurulmasını kararlaştırıldı (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s.302-303).

11 Eylül 2001 sonrasında başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler göç olgusunu güvenlik ekseninde ele almış ve sınır kontrollerini sıkılaştırma yönünde düzenlemeler hayata geçirmiştir. Tüm dünyanın dikkatini üzerinde toplayan Afganistan'ın El-Kaide örgütünün merkezi haline gelmesi ve dünyanın en büyük eroin üreten ülkelerinden biri olması gibi nedenlerle Afgan göçmen diasporası küresel güvenliği tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. ABD'nin işgali sonrasında kitlesel insan hareketlerinin artması bekleniyordu. Ancak beklenenin aksine ABD işgali büyük kitlesel göçlere neden olmadı. Bunun bir nedeni Taliban'ın çok kısa süre iktidarda kalması iken diğer bir nedeni ise İran ve Pakistan gibi ülkelerin kısmen sınır kapılarını Afganlara kapatmasıdır (Castles ve Miller, 2008, s.248).

Taliban sonrası Mart 2002'de Afgan Geçici Yönetimi ve UNHCR Afgan göçmenlerin ülkelerine geri dönebilmesi için bir program başlatmıştır. Program sonrası Temmuz ayı itibariyle İran ve Pakistan'dan 1.3 milyon mülteci ülkesine geri dönmüştür. Ancak bu geri dönüş UNHCR'nin imkânlarını zorlamış ve geri dönenlere verilen yardımlar kesilmek zorunda kalmıştır. Afganistan'daki çatışmalar sürmesine rağmen geri dönüş programı devam ettirilmiş, insanlar güvenlik ve istikrar ortamı sağlanmadan ülkelerine geri gönderilmişlerdir (Castles ve Miller, 2008 s. 248-249).

Dünyada en fazla Afgan mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülkeler İran ve Pakistan dini, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı Afgan mültecilerin uzun süre ülkelerinde kalmasına ses çıkarmamıştır. Ancak iki ülkenin de Afganistan'dan göç edenlere olan yaklaşımı 1989 sonrası değişikliğe uğramıştır. Şöyle ki, Afganistan'dan gelen mülteciler 1989-2001 arasında her iki ülke tarafından hala sıcak karşılanmaktaydı ama aynı düzeyde hizmet ve kolaylık sağlanmamıştır. Örneğin, İran mültecilere kimlik verme ve ülkede diledikleri yerde ikamet etme iznini kaldırmıştır (Monsutti, 2006'dan akt. Kuschminder ve Dora, 2009).

2001 sonrasında Taliban'ın Afganistan'daki gücünü yitirmesi, İran ve Pakistan'daki kötüleşen ekonomik koşullar Afgan mültecilerin durumunu güçleşmiştir. İran ve Pakistan mültecileri sınır dışı etmeye başlamış, 2002 yılından 2005 yılına kadar İran'dan 272 bin; Pakistan'dan ise 5 bin Afgan mülteci sınır dışı edilmiştir (Stigter, 2006 akt Kuschminder ve Dora, 2009). İran kaydı olmayan Afganları sınır dışı ederken, yasadışı göçmen işçi çalıştıran işverenlere ağır para cezaları getirmiştir. Pakistan hükümeti ise binlerce mülteciyi barındıran kampları kapatmıştır (Kuschminder ve Dora, 2009).

Afganistan Suriye'deki çatışmaların şiddetlenmesinden önce bölgenin en yüksek mülteci üreten ülkesiydi. Afganistan'ı 30 yılı aşkın bir süredir önemli bir mülteci kaynağı haline getiren istikrarsızlık ve şiddet ülkeyi 2018 yılı sonu itibariyle 2,7 milyon mülteciyle dünyanın en büyük ikinci mülteci veren ülkesi haline getirmiştir. Pakistan 2018'in sonunda 1 milyon 403 bin kişiyle en büyük Afgan mülteci nüfusuna ev sahipliği yaparken, onu 951 bin kişiyle ile İran takip etmiştir. Avrupa ülkelerinde Pakistan ve İran kadar olmasa da Afgan mülteci bulunmaktadır. 2018 sonu itibariyle Almanya'da 126 bin, Avusturya'da 33 bin 100, İsveç'te 28 bin 200, Fransa'da 18 bin 500, İtalya'da 16 bin 900, İsviçre'de 12 bin 300 ve Avustralya'da 11 bin 900 Afgan mülteci bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği 2018 sonunda Türkiye'de ise 6 bin 600 Afgan mültecinin bulunduğunu belirtmektedir (UNHCR, 2018, Global Trends).

Yeni bir ülkeye göç edenlerin karşılaştığı zor ve sıklıkla tehlikeli koşullara rağmen çok sayıda Afgan ülkesinden ayrılmaya devam etmektedir. The Asia Foundation'ın (TAF) 2019'da ülkede yaptığı ankete göre fırsat bulunması durumunda ülkeyi terk edebileceklerini söyleyenlerin oranı yüzde 37,9 olarak ölçülmüştür. 2018'de bu oran yüzde 36,8 olarak kaydedilmiştir. Araştırmaya göre ülkeyi terk etmeyi düşünenlerin yüzde 77.7'si güvensizlik, yüzde 51.6'sı işsizlik, yüzde 28.4'ü zayıf hükümet yönetimini göç etme nedeni olarak göstermiştir (TAF, 2019, s.28). Sonuçlara göre çatışma ve güvensizlik ortamı Afganların ülkeyi terk etmesinin en büyük nedenidir. Artan güvensizlik, belirsiz barış görüşmeleri, cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili sorunlar ve diğer siyasi belirsizlik nedenleri Afganları göç etmeye iten faktörlerdir (TAF, 2019, s.235). Devam eden şiddet olayları çoğu Afgan'ı göçe zorlarken kalanlar ise ölümle

burun buruna yaşamaktadır. Birleşmiş Milletlerin Afganistan Yardım Misyonu (UN Assistance Mission in Afghanistan- UNAMA) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) 2018 yılında Afganistan'daki silahlı çatışmalar sonucunda 3 bin 804 sivilin öldüğünü, 7 bin 189 kişinin de yaralandığını açıkladı. Ölen sivillerin 927'si çocuktu. Ülkedeki sivil ölümlerin sayısı 2017 yılına göre yüzde 11 artış göstermiştir. UNAMA sivil kayıpların yüzde 37'sinin Taliban, yüzde 20'sinin IŞİD ve yüzde 6'sının hükümet karşıtı diğer güçler (Hakkani Ağı, Özbekistan İslami Hareketi gibi radikal dinci hareketler) tarafından gerçekleştiğini belirtmiştir (UNAMA ve OHCR, 2019).

20 yıldan fazla süredir devam eden iç savaş hem ekonomiyi hem de devlet kurumlarını zayıflatmıştır. Güvenlik ülke ekonomisiyle bağlantılıdır; daha açık bir anlatımla, güvenliğin tesisi için ekonomik gelişme gereklidir. Uluslararası yardımlarla şekillenen Afgan ekonomisi ise küçük bir grubun elinde toplanmıştır (Aras ve Toktaş, 2008, s.68). İstihdam yetersizliği, eşitsiz ekonomik dağılım, kuraklık ve çatışmalar sırasında kırsal alanlardaki sulama altyapısının tahrip olması gibi nedenlerle özellikle genç Afgan erkekler için göç kötü giden ekonomiyle baş edebilme stratejisi olarak görülmüştür. Göç edenlerin gönderdiği paralar birçok ailenin geçim kaynağı olduğu gibi ülkenin yeniden inşasında da önemli bir rol oynamıştır (Stigter ve Monsutti, 2005, s.4-5). Bunun yanı sıra siyasi ve ekonomik kargaşa devlet kurumlarına olan inancı da sarsmıştır, hükümetin yönetiminden (yolsuzluk, adaletsizlik, yüksek fiyatlar) hoşnut olmayanlar ülkeden göç etmeyi düşünmektedir. The Asian Foundation anketine göre göç etmeyi düşünenlere "hükümetin ülkede kalmaları için neler yapabileceği" sorusuna yüzde 75.1'lik bir kesim güvenlik durumunun iyileştirilmesi yanıtını verirken, yüzde 61,4'ü daha iyi istihdam olanakları, eğitime erişimin kolaylaşması gibi fırsatların iyileştirilmesi yanıtını vermiştir (TAF, 2019, s.29).

3.2. Türkiye'nin Göçmen Politikası ve Afgan Göçmenlerin Hukuki Statüsü

Türkiye çok uzun bir süredir Afgan mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. Bununla beraber 2018 yılından itibaren İran üzerinden Türkiye'ye geçen Afganların sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Pek çoğu bir süre Türkiye'de çalıştıktan sonra Avrupa'ya ulaşmaya çalışmaktadır. Türkiye'deki Afgan mülteci ve göçmenlerin hukuki

statülerinin ne olduğunu ve her geçen gün artan sayıda Afgan'ın büyük riskler alarak deniz ve kara yoluyla Avrupa'ya neden ulaşmaya çalıştığını anlayabilmek için Türkiye'nin göç politikasına bakmak faydalı olacaktır.

Klasik anlamdaki göç hareketliliğinin "gelişmemiş" ülkelerden "gelişmiş" ülkelere ya da 'çevre'den 'merkez' ülkelere doğru olduğu yönündedir. Ancak son yıllarda bu göç güzergahının aksi yönde ilerlediğine şahit olmaktayız. Buna en iyi örnek ise bir zamanlar kendisini göç veren bir ülke olarak tanımlayan Türkiye'nin, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla göç alan bir ülke haline gelmesi gösterilebilir (Kaiser, 2010, s.57). Türkiye kuruluşundan bu yana çeşitli göç hareketlerine tanıklık etmiştir. Bundan dolayıdır ki aslında Türkiye'nin tarihi bir yanıyla göçler tarihidir (Gökçen, 2015, s.37). Türkiye'nin göç politikası Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve sonrasında yeni bir ulus-devlet oluşumundan, küreselleşme süreciyle birlikte AB'ye üye olmasına kadar geniş bir dönem boyunca birtakım değişikler geçirmiştir (İçduygu, Erder, Gençkaya, 2014, s.47). İçduygu (2012), Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uluslararası göçlerin seyrini, değişimini anlamak ve uygulanan göç politikalarını analiz etmek için Türkiye'nin göç ile olan ilişkisini üç döneme ayırmıştır: 1923-1950, 1950-1980, 1980'li yıllar ve sonrası.

İnsanlar, ekonomik, politik, çevresel gibi sebeplerden dolayı yer değiştirebilmektedir. Ancak devletlerin nüfuslarını homojen hale getirme siyasi programlarının bir parçası olarak da insanlar yer değiştirebilmektedir (Waever, 2012, s. 266). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna denk gelen 1923 ile 1950 arası dönemde göç hareketleri ulus-devlet inşasına zemin hazırlamıştır. Yeni kurulan Türkiye, Osmanlı Devleti'nin izlerini silmek ve kültürel, dini ve dilsel açıdan homojen bir toplum oluşturmak için göçü önemli bir politik güç olarak kullanmıştır (İçduygu ve Biehl, 2012, s.10). Bunun izleri iki olguda görülebilir: Müslüman olmayan nüfusun yurtdışına göçü ve öncesinde Osmanlı toprakları olan ama Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sınırların dışında kalan Müslüman ve Türk nüfusun (Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya'dan gelen) ülkeye göçü (İçduygu, Erder, Gençkaya, 2014, s.54). Bu göç hareketleri nüfusun büyük ölçüde homojenleşmesine neden olmuştur. Bunun yanında Türkiye'deki siyasi otoriteler Türk ve Müslüman olmayan nüfusu asimile etmek için Türkleştirme politikaları kapsamında birtakım yasal düzenlemeler yapmıştır. Bu yasal düzenlemelerden en

önemlisi 1934 İskân Kanunu'dur (İçduygu, Erder, Gençkaya, 2014, s.55). 14 Haziran 1934 yılında çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu Türkiye'de göçmenlere yönelik çıkarılan ilk kanun olma özelliğini taşır. Kanun göçmen ya da mülteci olma halini "*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanlara*" sınırlandırmıştır (İçduygu, 2010, s. 33). 2006 yılına kadar uygulanan bu yasa ulus-devletin oluşturulması noktasında önemli rol oynamıştır. 2006'da yenilenen 1934'deki kanunun yerinin alan 5543 sayılı İkamet Kanunu'nda *"Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı olanlar"* ibaresi yerini korumuş, bu da 2000'li yıllarda bile Türkiye'nin ulus-devlet inşa sürecini ve korunmasının devam ettiğini göstermektedir (İçduygu, Erder, Gençkaya, 2014, s. 55).

1950-1980 arası dönemde Türkiye, kırsaldan kente doğru yoğun iç göç hareketlerinin yanı sıra yine kır ve kentten başka ülkelere yönelik işçi göçü hareketlerine şahit olmuştur. 30 Eylül 1961 yılında Batı Almanya ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile çok sayıda insan Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için göç etmiştir. İçduygu ve Biehl'e göre (2012) iki ülke arasındaki bu işçi göçü hem savaş sonrası Alman ekonomisinin ihtiyaç duyduğu niteliksiz işçi potansiyelini karşılamış hem de Türkiye'de kırsaldan kentlere yapılan göçler sonucunda kentlerde biriken işsiz kitlenin ihraç edilmesine neden olmuştur (İçduygu ve Biehl, 2012, s. 13-14). 1950-1980 arası dönemde de Müslüman olmayan nüfusun dışarıya göçü, Türk ve Müslüman nüfusun içeriye göçü devam etmiştir. 1955 yılındaki 6-7 Eylül Olayları, 1964 Kıbrıs Sorunu nedenleriyle Müslüman olmayan kişilere yönelik nefret içerikli şiddet suçlarının giderek artması sonucunda başta Rumlar olmak üzerek çok sayıda Müslüman olmayan kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Yine bu yıllarda İsrail'in kurulmasıyla Türkiye'deki Yahudiler İsrail'e göç etmiştir (İçduygu, 2010, s. 27).

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana göç alan bir ülke olsa da bu göçler "Türk soyundan" olan göçmenleri kapsamaktaydı. 1980'li yıllardan sonra ise Türkiye ilk defa Müslüman ve Türk olmayanların göçüyle karşılaşmıştır (İçduygu, 2010, s. 30). Zira gerek küreselleşme gerekse bölgedeki ekonomik ve politik meseleler Türkiye'deki göç hareketlerini de etkilemiştir. Küreselleşmeyle birlikte Türkiye kapılarını uluslararası sermaye ve mal akışına açmış aynı zamanda turizm sektöründe yatırım teşvik planları uygulamaya koymuştur. Böylelikle 1980'lerde ülkeye gelen yabancı sayısında özellikle

de turist sayısında artış yaşanmıştır. Bu yabancıların çoğunluğunu turistler oluştursa da aralarında Türkiye'de kalmak için gelen veya Türkiye'den üçüncü bir ülkeye geçmek isteyen düzensiz göçmenler de vardır. Yine bu dönemde Ortadoğu'daki politik kargaşalar ve savaşlar dolayısıyla Türkiye'ye yönelik düzensiz göçmen sayısında da artış görülmüştür (İçduygu ve Biehl, 2012, s.15). Türkiye'ye yönelik bu göç hareketleri hem komşularından hem de Türkiye'ye direkt sınırı bulunmayan Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerden gelen kişileri de içermektedir. Göç güzergâhında bulunan Türkiye son yıllarda göçmenler için hem hedef ülke hem de Avrupa'ya gitmek için kullandıkları transit bir ülke haline gelmiştir (Kale, 2011, s.165). Türkiye'ye yönelik göçlerdeki yoğunluğun artmasındaki diğer önemli gelişme Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Sosyalist rejimlerin birbiri ardına çökmesiyle bu ülkelerden Türkiye'ye yoğun bir göç başlamıştır. Başlarda bavul ticareti olarak başlayan bu göç akışı zamanla azalmıştır. Bavul ticaretinin yerini bu ülkelerden (Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Türkmenistan gibi) gelerek tekstil, ev işleri, turizm, eğlence ve seks sektörlerinde çalışan özellikle de kadın göçmenler almıştır (İçduygu ve Biehl, 2012, s.16).

Ancak artan yabancı sayısına rağmen Türkiye göç politikaları oluşturmakta geç kalmıştır. 1980'lerden sonra Türkiye'ye gelen yabancı sayısının artışına karşılık dönemin hükümetleri bu göçlere tepkisel bir tavır takınmış, geçici politikalar izlemiştir. Biehl'e (2012, s.80) göre Türkiye'nin artan göçlere karşın göç politikası üretmekte isteksiz olmasının bir nedeni Türkiye'nin ulus-devlet bütünlüğünü, nüfusun homojenliğini sağlamak amacıyla kuruluş döneminde oluşturduğu göç ve yerleşim politikalarının etkisinin hala devam etmesidir. Bunun en önemli göstergesi 2006 yılı İskân Kanunu ve Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi sınırlandırmadır.

Bir diğer neden ise Türkiye'nin ülkeye gelen yabancıları geçici olarak görmesidir. Çalışmak için gelen göçmenler kayıt dışı işlerde hemen iş bulabilmişler, Türk veya Müslüman kökenli olan göçmenler sosyal ağlar sayesinde destek alabilmişlerdi. Öte yandan transit göçmenler Türkiye'de kalmayı düşünmemektedirler, mülteciler ise Cenevre Anlaşması gereğince isteseler de Türkiye'de kalamamaktadırlar. Dolayısıyla bu grupların Türkiye'de bulunma durumları geçici olarak görülmüş ve hatta görmezden gelinmiştir (Biehl, 2012, s. 79-80). Avrupa'ya göçmen işçi göndermeye alışmış Türkiye,

1990'lardan sonra kendi sınırlarında umut arayan binlerce insanın gelişine sahne olmuştur. Bu insan hareketliliği hem halk hem de hükümet için pek alışılmadık bir durumdu. Devletin bu konu için hazırlamış yasaları, fonları ya da kurumları bulunmamaktaydı (Erder, 2015, s. 265).

Türkiye'nin çevresindeki ülkelerde devam eden istikrarsız siyasi ve ekonomik ortamın gittikçe derinleşmesi ve özellikle Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde göç mevzuatını AB ile uyumlu hale getirme çabasından dolayı Türkiye, mülteciler ve sığınmacılar konusunda yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır. Türkiye bu şartları göz önünde bulundurarak 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı ve 2006 İskân Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur (Acer, Kaya ve Gümüş, 2011, s. 50).

Baskıcı rejimler, yabancı müdahaleler ve çatışmalardan kaçan göçmenler için Türkiye sığınılacak ve göçe geçiş veren bir ülke olarak görülmüştür. Ancak Türkiye, 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukukuna (Statüsüne) İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin imzalamasına rağmen, bu anlaşmanın coğrafi ve zamansal kısıtlamalarını kaldıran 1967 Protokolü'ne coğrafi sınırlama ile taraf olmuştur. Günümüzde bu anlaşmaya coğrafi sınırla taraf olan tek ülke olarak Türkiye, Avrupa kökenli olmayan sığınmacılara mülteci statüsü tanımayacağını belirtmiştir. Türkiye Avrupa dışından gelenlere geçici sığınma hakkı vermektedir; bu durumda hukuki olarak mülteci statüsü tanınmayan ancak geri de gönderilemeyen birçok göçmen Türkiye'de sıkışıp kalmakta ya da kendi olanaklarıyla Avrupa'ya gitmeye çalışmaktadırlar (İçduygu ve Biehl, 2012, s.15-16; Özer, 2015, s.38). Türkiye Avrupa dışından gelen mülteci ve sığınmacılara 1994 yılında çıkarılan İltica Yönetmeliği ile "geçici sığınma" statüsü hakkı tanımıştır. Türkiye'nin 1994 yılına kadar bu kişilere yönelik kapsamlı bir yasası bulunmamaktadır. Sınırlı yasal mevzuatlarla (İskân Kanunu, Cenevre Sözleşmesi) soruna yaklaşan Türkiye 1994 yönetmeliği ile geçici sığınma statüsü tanıdığı kişilere üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar belli korumalardan ve haklardan yararlanmasını sağlamıştır. Yönetmeliğin çıkmasında 1991 Körfez Savaşı sonrası binlerce Iraklının (özellikle Kürt)

Türkiye'ye sığınmak için sınırda birikmesi ve uluslararası devlet ve örgütlerin Türkiye'ye baskı yapması etkili olmuştur.

Türkiye'nin uluslararası göç politikasını iyileştirilmesi asıl olarak Avrupa Birliği (AB) üyelik süreciyle başlamıştır. AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılı ve sonrasında Türkiye, uluslararası göç konusunda kapsamlı düzenlemelerin yapıldığı ve mevcut göç ve sığınma mevzuatının AB'ye uyumlu hale getirmeye çalıştığı bir süreci başlatmıştır (Özer, 2015, s.37). AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları dikkate alınarak hazırlanan İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı 25 Mart 2005 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Planın amacı, "*Türkiye'nin AB'ne katılım müzakereleri sürecinde Türk İltica Göçmen ve Yabancılar Mevzuatının ve Sisteminin AB müktesebatı ve sistemleri ile uyumlu hale getirilmesi*" olarak belirtilmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Planda, Türkiye'nin Cenevre Antlaşmasındaki coğrafi sınırlama koşulunu 2012 yılında TBMM'de görüşülerek kaldırılabileceğinden söz edilmiştir. Yine plan gereğince iltica ihtisas birimlerinin oluşturulması, göç ve iltica konusunda personelin eğitilmesi için eğitim akademisi kurulması, menşe ülke ve iltica bilgi sisteminin tesis edilmesi, sığınmacı barınma merkezleri, mülteci misafirhaneleri ve geri gönderme merkezlerinin kurulması planda öncelikler arasında yer almaktadır (Özgür ve Özer, 2010, s.134; Göç İdaresi, 2019).

Türkiye'nin ulusal mevzuatta değişikler yapmasına, göç ve sığınma sistemini AB ile uyumlu hale getirmek için adımlar atmasına rağmen 2011 yılında savaştan kaçarak Türkiye'ye göç eden binlerce Suriyeli mültecinin hukuki durumunun belirsizliğini gidermek için yeni düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştır. Türkiye, 4 Nisan 2013'te kabul edilen ve 2014 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile her ne kadar Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi kısıtlamayı kaldırmamış olsa da, bu kanun ile Türkiye'de kayıtlı bulunan göçmenlerin haklarına ilişkin yasal bir çerçeve çizilmesi için somut bir adım atılmış oldu (Özer, 2015, s.38-39). Türkiye sınırları içinde bulunan sığınmacı ve mültecileri tanımlamak için kendine özgü bir terminoloji geliştirmiştir. İlk etapta "misafir" olarak nitelendirdiği Suriye'den gelen mültecilere YUKK kapsamında "geçici koruma" statüsü vermekte,

Suriye dışından gelenlerin ise bireysel olarak "uluslararası koruma" başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. YUKK, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi olmak üzere üç farklı uluslararası koruma sınıflandırması getirmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 7). Yasada mülteci statüsü tanınması yine 1951 sözleşmesine benzer bir şekilde Avrupa'dan gelenlerle sınırlandırılmış, Avrupa dışından gelenler ve zulme uğrayacağı düşüncesiyle ülkesine dönemeyenler için "şartlı mülteci" statüsü tanınmıştır. YUKK'na dek Avrupa'dan gelenler mülteci, Avrupa dışından gelenler sığınmacı olarak tanımlanmıştır. Yasadan sonra Avrupa'dan gelenler mülteci olarak adlandırılırken, Avrupa dışından gelenler şartlı mülteci olarak adlandırılmıştır (Akbaş Demirel, 2015, s. 56-58). Suriye'den gelen mülteciler için ise YUKK'nun 91. Maddesi ile geçici koruma statüsü hakkı tanınmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) göre Türkiye'de 2020 yılı sonu itibariyle 4 milyon mülteci yaşamaktadır. İlk sırada 3 milyon 576 bin ile Suriyeli mülteciler yer almaktadır. Suriyeli mülteciler dışında Irak, Afganistan, İran, Somali ve diğer ülkelerden gelen 368 bin 230 mülteci ve sığınmacı Türkiye topraklarında uluslararası koruma arayan diğer büyük göçmen gruplarıdır. Afgan sığınmacıların bu grup içerisindeki sayısı 170 bindir (UNHCR, 2020). GİGM verilerine göre 2019 yılında 56 bin 417 kişi uluslararası korumadan yararlanmak için başvuruda bulunmuştur. 35 bin 42 kişiyle Afgan mülteciler Türkiye'de uluslararası koruma başvurusunda bulunan en yüksek grubu oluşturmaktadırlar (GİGM, 2019). Türkiye her ne kadar Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi kısıtlama nedeniyle Afganistan'dan gelenleri mülteci olarak kabul etmese de uluslararası hukuk ve sözleşmeler dikkate alındığında bu insanların mülteci olarak nitelendirilmesi gerekliliği açıktır. Türkiye'de kayıtlı olan Afgan mültecilerin dışında daha fazla sayıda kaydı bulunmayan düzensiz Afgan göçmen bulunmaktadır.

Herhangi bir kayıt altına alma işlemi gerçekleşmediği için Türkiye'deki düzensiz Afgan göçmenlerin sayıları bilinmese de GİGM tarafından açıklanan "yakalanan düzensiz göçmen" istatistikleri ve Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçenlerin sayıları bu konuda bize ipucu vermektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2019 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 454 bin 662'dir ve bu sayının 201

bin 437'sini Afgan göçmenler oluşturmaktadır. GİGM verilerine göre yakalanan Afgan göçmen sayısı 2019'da bir önceki yıla kıyasla iki katına ulaşmıştır (2018 yılı yakalanan Afgan göçmen sayısı 100 bin 841'dir) (GİGM, 2019).

Türkiye'ye gelen Afgan mültecilerin sayısında 2018'den itibaren artış yaşandığı görülmektedir. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) Genel Koordinatörü İbrahim Vurgun Kavlak'a göre bu artışın iki nedeni bulunmaktadır. İlki Türkiye'nin İran sınırına inşa etmekte olduğu 144 kilometrelik duvardır. Kullanmakta oldukları yolun kapanması göçmenleri ve göçmen kaçakçılarının sınır geçişlerini zora sokacağı için göç akışları yoğunlaşmıştır. Kavlak bir diğer neden olarak ise 30 yıldan fazla süredir Afgan mültecilere ev sahipliği yapan İran'ın kötüye giden ekonomisini göstermektedir (Reuters, 2018).

Sınırlarını sığınmacılara kapatmakla uğraşan ve bu konuda AB ülkelerinin izinden giden Türkiye'de yetkililer giderek daha fazla sayıda gelen Afgan göçmenleri sınır dışı etmektedir. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu 2019 yılının Temmuz ayı sonu itibariyle 29 bin Afgan'ın ülkesine geri gönderildiğini açıklamıştır. Sınır dışı etme işleminin YUKK'da yapılan değişiklikle daha da kolaylaştığı söylenebilmektedir. 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile YUUK'nun 54. Maddesinde değişikliğe gidilmiş "Türkiye'ye yasal giriş veya Türkiye'den yasal çıkış hükümlerini ihlal edenler" ibaresine "ya da bu hükümleri ihlale teşebbüs edenler" ibaresi eklenmiştir. Göç ve sığınma alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarına göre "teşebbüs edenler" ibaresindeki teşebbüsün nasıl tespit edileceği belirsizlik taşımaktadır. İnsan hakları ve göçmen-mülteci hakları alanında çalışma yürüten STK'lar[18] söz konusu değişiklikle sınır noktalarında bulunan ama henüz sınırı geçmemiş olan kişilerin keyfi olarak sınır dışı edilmesinin önünün açılabileceği endişesini paylaşmışlardır. Bunun yanında 1951 Mültecilerin Hukuki Statülerine Dair Cenevre Sözleşmesi Md. 31/1 "mültecilerin" ve YUKK Md. 65/4 "uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar" hakkında "*Türkiye'ye yasal giriş şartlarını ihlal etmek veya Türkiye'de yasal olarak bulunmamaktan dolayı cezai işlem uygulanmaz*" ifadesi yer almaktadır. Sınır dışı etme işlemi sığınma başvurusunda

[18] STK'ların YUKK'da yapılan değişiklik öncesinde yaptığı ortak değerlendirme için: https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/duyurular/144-yukk-degisiklikleri-hakkinda-ortak-degerlendirme

bulunma hakkına erişim engeli getireceği gibi, "geri göndermeme ilkesini" ihlal etme tehlikesini doğurmaktadır. Cenevre Sözleşmesi'nin 33'üncü maddesi, "*Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir*" diyerek "geri göndermeme" ilkesini tanımlamıştır.

Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nün (*The Institute for Economics and Peace*- IEP) ülkelerin barış konumunu ölçmek için toplumsal güvenlik, ulusal ve uluslararası çatışmanın boyutu ve militarizasyon başlıklarını esas alarak hazırladığı 2019 yılı Küresel Barış Endeksi raporuna göre Afganistan 163 ülke arasında dünyanın en az barışçıl ülkesi olarak değerlendirilmiştir. Aynı kuruluşun yaptığı bir diğer araştırma olan 2019 Küresel Terör Endeksi raporuna göre Afganistan terörden en çok etkilenen ülke olurken, Taliban 2018'de IŞİD'i geçerek dünyanın en ölümcül terör gurubu olarak belirlenmiştir. 2018 yılında gerçekleşen en ölümcül yirmi terör saldırısının (saldırılar ölüm sayısına göre ölçeklendirilmektedir) 16'sı Afganistan'da gerçekleşmiştir[19] (IEP, 2019, s.9). Afganistan'da hükümet ve hükümet karşıtı gruplar arasında devam eden çatışmalar nedeniyle insan hakları ve güvenliği tehlike altındadır. Afganistan'ın içinde bulunduğu kötü koşullar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye Afgan mültecileri ülkelerine zorla göndererek uluslararası hukuktaki "geri göndermeme" ilkesini ihlal etmektedir (Uluslararası Af Örgütü, 2018).

Sığınma arayışında olan pek çok kişi Türkiye'de sığınma talebini kayda geçiremediği, sığınma başvurusu reddedildiği ya da kalıcı bir statüye sahip olamadığı için Türkiye'den Avrupa'ya düzensiz yollardan gitmeye çalışmaktadır. Afganların göç yolculuğu Türkiye'de son bulmamakta, önemli bir çoğunluğu Ege Denizi üzerinden Yunanistan'a oradan da Avrupa'nın diğer ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. AB ülkeleri ise Afganlar da dahil mülteci ve sığınmacıların Avrupa'ya erişimini engellemek için etkili önlemler almaktadır. Avrupa Birliği "Kale Avrupası" olarak adlandırılan bu göç politikaları çerçevesinde kara ve deniz sınırlarındaki güvenlik önlemlerini arttırmakta, bunun yanında insanları dışarıda tutmak için birliğe komşu ülkelerle anlaşmalar

[19] Enstitünün raporlarına ulaşmak için: http://economicsandpeace.org/reports/

imzalamaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 9). Bu anlaşmalardan biri de Türkiye ve AB arasında imzalanan geri kabul anlaşmasıdır. 2015 yılından itibaren Avrupa'ya olan göçün yoğunlaşmasının ardından 16 Aralık 2013'te Türkiye ile AB arasında imzalanan ve 18 Mart 2016 tarihinde uygulanmaya konulan "Türkiye Cumhuriyeti ile AB Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma" gereğince AB'ne üye devletlere yasadışı yollarla varan düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderilmesi ve buna karşılık AB ülkelerinin de Türkiye'de kayıtlı olan bir Suriyeli mülteciyi kabul etmesini içermekteydi.

Yine anlaşma gereğince Türkiye'ye iki aşamalı olarak toplam 6 milyar Euro değerinde finansal yardım, Türkiye vatandaşlarına AB ülkeleri için vize kolaylığı sağlanmasını içermektedir. UNHCR'nin paylaştığı bilgilere göre anlaşmanın ardından Nisan 2016'dan 2019 yılı Aralık ayı sonuna kadar Yunanistan'dan Türkiye'ye 2 bin 1 mülteci geri gönderilmiştir. Geri gönderilenler arasında ilk sırada Pakistan (732) uyruklular yer alırken bu grubu Suriye (367), Cezayir (201) ve Afganistan'dan (126) gelen mülteciler izlemiştir (UNHCR, 2020). GİGİM ise 4 Nisan 2016 tarihinden itibaren Türkiye tarafından geri alınan göçmen sayısını 2 bin 41 olarak açıklamıştır. Bu rakamın içinde 728 Pakistan, 383 Suriye, 196 Cezayir, 137 Afganistan vatandaşı yer almaktadır. Anlaşmadaki birebir formülü kapsamında toplam 25 bin 338 Suriyeli mülteci Türkiye'den çıkış yapmıştır. Suriyeli mültecilerin en çok yerleştirildikleri ülke Almanya (8 bin 832), Fransa (4 bin 496), Hollanda (4 bin 459) olmuştur.

UNHCR verilerine göre 2019 yılında 59 bin 726 kişi deniz yoluyla, 14 bin 887 kişi ise karayoluyla Yunanistan'a geçmiştir. 2016'da yapılan anlaşma sonrasında en yüksek geçiş oranı 2019 yılında gerçekleşmiştir. Yunanistan'a geçenlerin yüzde 40'ını Afganlar (23 bin 861), yüzde 27,4'ünü Suriyeliler (16 bin 366), yüzde 6,7'sini Kongolular (4 bin 27) oluşturmaktadır. 2020 yılının 1 ile 26 Ocak tarihleri arasında Ege Denizi üzerinden 2 bin 795 kişi, kara yolunu kullanarak ise 650 kişi Türkiye'den Yunanistan'a geçmiştir (UNHCR, 17 Ocak 2020). Deniz yolunu kullanan Afgan sığınmacı ve göçmenlerin en çok kullandıkları rota ise Türkiye'nin batı kıyılarında bulunan şehirlerden (Balıkesir, Çanakkale) Yunanistan'ın Midilli Adası'na olan hattır. AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması gereğince Türkiye'den Yunanistan'a geçen Afgan

göçmenler Türkiye'ye iade edilmektedir. Yunanistan hem mutabakat gereği hem de Sığınma Prosedürü Yönetmeliği'nin 33. Maddesi gereğince göçmenlerin sığınma başvurularını kabul etmemektedir. Yönetmeliğin 33'üncü maddesinde AB üye devletlerin kabul edilemez başvuruları inceleme zorunluluğu olmadığı belirtilmektedir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2014, s. 98). Sığınma Yönetmeliği hükümleri kapsamında "*AB üyesi olmayan güvenli üçüncü ülkeden geçerek AB sınırlarına giren uluslararası koruma başvurusu sahiplerinin başvuruları kabul edilemez bulunmakta ve başvurucular ilgili güvenli ülkeye gönderilmektedir*" (Aydın, 2018, s.28). Bir ülkenin güvenli üçüncü ülke olup olmadığı belirlenirken uluslararası hukuk kurallarına, özellikle de non-refoulement (geri göndermeme) ilkesine uyma ve üçüncü ülkenin etkin bir koruma sağlayabilme şartı aranmaktadır. Avrupa Usul Yönergesi madde 38'de güvenli ülke sayılabilecek ülkelerin taşıması gereken kriterler sıralanmıştır. Buna göre bir devletin güvenli ülke sayılabilmesi için;

a. *Başvuranın hayatının ve özgürlüğünün ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî düşünceleri yüzünden tehdit altında bulunmaması*

b. *Söz konusu ülkenin, Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan geri göndermeme ilkesini uyguluyor olması*

c. *İlgili AB mevzuatı uyarınca ciddi zarar riskinin olmaması*

d. *Başvuranı, uluslararası hukukta tanımlandığı şekilde, işkenceye veya zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tâbi olabileceği bir başka ülkeye göndermenin söz konusu ülkede yasak olması*

e. *Başvuranın, söz konusu ülkede sığınma başvurusu yapma hakkının olması ve mülteci statüsü tanınması durumunda söz konusu ülke tarafından Cenevre Sözleşmesi uyarınca başvurana koruma sağlanması"* (Aydın, 2018).

Türkiye ve AB arasındaki anlaşmanın hukuki olarak uygulanabilmesi için Yunanistan'ın Türkiye'yi güvenli ülke olarak sayması gerekmektedir. Ancak Yunanistan Türkiye'yi resmi olarak güvenli ülke olarak tanımamıştır[20]. AB'ye ülkeler içerisinden

[20] http://www.asylumineurope.org/news/06-01-2020/greece-government-adopts-list-safe-countries-origin

sadece Bulgaristan Türkiye'yi güvenli ülke saymaktadır[21]. Mutabakatla birlikte AB komisyonu ve Avrupa Parlamentosu aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ortak bir güvenli ülkeler listesi oluşturulmasını talep etmiştir (DW Türkçe, 2016). Geri göndermeme ilkesi, mültecinin zulüm göreceği menşe ülkeye ya da herhangi başka bir ülkeye iadesi durumunda geçerlidir. Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne taraftır yani Türkiye geri göndermeme ilkesini taahhüt eder. Bunu ulusal mevzuatında da tekrarlamaktadır. YUKK'un 4. maddesinde;

> "*Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez*" ifadesi yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, mevzuat.gov.tr).

Ancak Türkiye Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolüne taraf olsa da Avrupa'dan gelmeyenleri mülteci olarak kabul etmediği coğrafi sınırlamayı kaldırmış değildir. Bu da Avrupa ülkesi dışından gelen zulüm ve şiddetten kaçanların Türkiye'de mülteci olarak tanınmamaları ve mültecilik statüsünün getirdiği haklardan yararlanamamaları anlamına gelmektedir (İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2016). Hem güvenli üçüncü ülke uygulaması hem de geri kabul anlaşması sığınmacıların AB'ye uluslararası koruma başvurusu yapma hakkını elinden almakta ve başvuruların değerlendirilmeden topluca geri göndermelere yol açmaktadır (Turan ve Şaşkın, 2017, s. 53).

Bu koşullar altında "Türkiye güvenli bir üçüncü ülke mi?" sorusuna insan hakları alanında faaliyet gösteren STK'lar "hayır" yanıtını vermektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü anlaşmanın ciddi insan hakkı ihlallerine neden olacağını ve AB hukuku esasında belirtildiği gibi bir ülkenin güvenli üçüncü bir ülke sayılabilmesi için Cenevre Sözleşmesi'nin hükümlerine uyması ve sığınmacılara etkin koruma sağlanması gerektiğine dikkat çekerek Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olmadığını belirtmişlerdir (dw Türkçe, 2016). İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) güvenli üçüncü ülke uygulamasının mültecilik hukukunda

[21] https://ec.europa.eu/home-affairs/e-library/multimedia/publications/an-eu-safe-countries-of-origin-list_en

"*gri alanlar tesis ederek*" statüsüzlük ve güvencesizliğin devlet eliyle düzenlendiğini belirtmektedir. İnsanların, üçüncü bir ülkeye mülteci olarak kabul edilene kadar güvenli üçüncü ülkelerde süresiz ve belirsizlik içerisinde yaşamaya zorlamaktadır (İHD ve TİHV, 2019, s. 25).

Anlaşma her ne kadar düzensiz göçle mücadele ve Avrupa'ya ulaşmaya çalışan göçmenleri insan kaçakçıları tehlikesinden uzak tutmak için alınsa da AB'ye üye devletler göçmen ve sığınmacılar için güvenli ve yasal yollar oluşturamamıştır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 9). Anlaşma AB için göç akışını kontrol ederek birliğe olan istenmeyen göçün önüne geçme amacı, Türkiye için ise vize serbestleştirme sürecinin bir aracı olarak görülmüştür (Velentza, 2018, s. 9). De Genova'ya göre 2015 yılında Avrupa tarafından "göç krizi" olarak adlandırılan göçmen ve mülteci hareketliliği Avrupa sınır rejimi için de bir kriz başlatmıştır. Bu kontrol ve egemenlik ile ilgili kriz AB projesini de bir anlamda krize sokmuştur. Farklı AB üyesi ülkeler arasında eşitsizlikler oluşturmuştur. Birçok AB üyesi ülke ve birliğe üye olmaya çalışan Türkiye gibi ülkeler daha güçlü Avrupa ülkelerini mülteci ve göçmenlerden korumak "sınır devriye muhafızı" görevi görmüşlerdir. De Genova göre bu noktada AB ile Türkiye arasındaki anlaşma kritik bir öneme sahiptir. Çünkü De Genova bu anlaşmayla AB'nin çevresindeki bir dizi ülkenin "fiilen kapatılma kampları" işlevini üstlendiği belirtmiştir (De Genova, 2019).

27 Şubat 2020 tarihinde Suriye'nin İdlib şehrinde düzenlenen saldırıda Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup 33 askerin yaşamını yitirmesi sonrasında Türkiye, sınırları açacağını, göçmenlerin geçişlerini engellemeyeceğini belirtmiştir. Açıklamanın ardından 28 Şubat'ta Türkiye sınır kapılarını açmıştır. Bu gelişmenin ardından Türkiye'deki yüzlerce göçmen Yunanistan sınır kapılarına yönelmişti. Böylece Edirne sınır kapsı günlerce Avrupa sınırı geçmek için bekleyen göçmenleri ağırladı. Türkiye'nin göçmenleri göndermesi, Yunanistan'ın ise daha fazla göçmeni kabul etmemesi nedeniyle sınırda bir 'insanlık krizi' yaşanmıştır. Sığınmacılar bir kez daha Türkiye tarafından politik koz olarak kullanılmıştır. Hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından göçmenlere yönelik birçok insan hakkı ihlalinin yaşandığı süreç sonrasında iki ülke arasındaki anlaşma yine askıya alınmıştır.

4. SAHA ÇALIŞMASI, BULGULAR, TARTIŞMA

Saha araştırmasından edinilen verilerin analizine ilişkin olan bu bölüm, görüşmeciler memleketlerinden ayrılmadan önce Afganistan'da ailelerinin ekonomik durumlarının tespiti ile söz ederek başlamaktadır. Buna göre, görüşmecilerin tamamı göç etmeden önce Afganistan'da aileleri ile birlikte yaşadıklarını belirtmiş; çoğunluğu kırsal kesimde yaşadığını, evi anne-baba, kardeşleri ve kardeşlerinin eşleriyle paylaştığını ifade etmiştir. Görüşmecilerin ailedeki üye sayısı 6 ile 15 kişi arasında değişmektedir. Birçoğu ailede sadece babasının çalıştığını belirtirken daha az bir kısmı ailedeki erkek kardeşlerinin de çalıştığını ifade etmiştir. Ailenin maddi koşullarının yetersizliği görüşmecilerin birçoğunun okulu bırakmasına yol açmıştır. Sadece bir görüşmeci göç için eğitimini yarıda bıraktığını belirtirken, geri kalanları göç etme kararı almadan çok önce ya mezun olduklarını ya eğitimlerine devam etmek istemediklerini ya da okumak istediklerini ancak ülkenin siyasi ve ailelerinin ekonomik durumlarının iyi olmaması nedeniyle eğitimlerini sonlandırdıklarını belirtmiştir. Göçten önce görüşmecilerin yarısı çalışmadığını dile getirirken, diğer yarısı ailelerine destek olmak için çalışmak zorunda olduğunu söylemiştir. Görüşmeciler Taliban'ın baskısı nedeniyle devlet kadrolarında çalışamadıklarından, etnik kimlikleri nedeniyle devlette iş bulamadıklarından, şehirden uzakta yaşayan görüşmeciler ise kırsalda iş bulma konusunda zorluk yaşadıkları için çalışamadığını belirtmiştir.

Taliban ve hükümet arasındaki çatışmaların yarattığı korku ortamı ve kalabalık-düşük gelirli ailelere sahip olmanın getirdiği şartlar dolaysıyla birçok Afgan genç eğitimini yarıda keserek erken yaşta çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu gençlerden biri Mezar-ı Şerif'te anne-babası ve 7 kardeşiyle birlikte yaşayan Abdullah, ailenin en büyük erkek çocuğu ve 5 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Savaş dolayasıyla okuyamadığını belirten Abdullah, Afganistan'daki ekonomik durumuna ve şartlara ilişkin şunları ifade etmiştir:

> *"Annem hayatında hiç çalışmamış. Babam da seyyar bir tezgâhta meyve-sebze satıyordu. Ailede bir tek babam çalışıyordu. Çalıştığı para da bize yetmiyordu. Savaş başladıktan sonra okula gidemedim. Babam da okula gitmemi istemedi. Ben de okulu bırakıp çalıştım. Ayakkabı boyadım, araba yıkadım yani ne iş olsa yapıyordum. Şu an babam da*

çalışmıyor, savaş yüzünden. O kadar insana ben bakıyorum" (Abdullah, 26)

Görüşmeciler arasında kırsal kesimde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan ailelerden gelenler de bulunmaktaydı. Afganistan'da kendi tarlarında çalıştıklarını belirten görüşmecilerden Yusuf, iki Türkiye'de yaşamakta. Yusuf, Afganistan'ın Herat şehrine bağlı bir köyde 10 kişilik bir ailesiyle yaşıyormuş: "*Kayısı ve üzüm bahçemiz var. Hem kendimiz için hem de satmak için yetiştiriyoruz. Babam çalışmıyor. İki abim ve ben tarlamızda çalışarak geçiniyorduk. Ama kazandığımız yetmiyordu*" *(Yusuf, 24)*

Rahman ise altı kişilik ailesi ile Afganistan'ın Faryab şehrinde yaşmış olduğunu aktardı. Rahman, Afganistan'da okul ve çalışma hayatını birlikte sürdürüyormuş; ancak kazandığı paranın ailesini geçindirmeye yetmediğini ifade etti. "*Gelmeden önce hem okuyup hem çalışıyordum. Orada günlük amele olarak çalışıyordum. Ayakkabı dikiyordum. Ailemde benden başka çalışan yoktu. Ailenin en büyüğü benim. Babam öldüğü için aileme ben bakıyorum. Diğer kardeşlerim okuyor*" *(Rahman, 17)*

Bir diğer görüşmecimiz Raşhid, çatışmalar nedeniyle üniversiteye sadece iki gün gidebildiğini ifade etti. Afganistan'da motosiklet tamircisinde çalışıyormuş. Okulu bırakınca ve iş yeri kapanınca iş bulamamış. Yedi kişilik ailesinin Afganistan'da zor bir hayat sürüdüğünü, kendisinin ve babasının kazandığı paranın ailesinin geçimini karşılamakta yetersiz kaldığını aktarıyor: "*Babam Buğday, arpa gibi tarım işleri ile uğraşıyordu. Kardeşlerim çalışmıyor. Annem ölmeden önce inekler vardı, onların sütünü satardık. Öyle yaşam geçirirdik. Paramız bize yetmiyordu*" *(Raşhid, 27)*

4.1. Göç Etmeye Karar Vermek: Göç Kararında Etkili Olan Faktörler

Evden, aileden, arkadaşlardan, dilden, kültürden, tanıdık bir çevreden ayrılma kararı büyük bir sorumluluk ve beceriklilik gerektirmektedir. Yüksek yolculuk masrafları, tehlikelerle dolu bir göç rotası, gidilecek yerde karşılaşılacak olası zorluklar ve bir daha ülkeye geri dönememe ihtimali düşünüldüğünde bir bireyin göç kararı alması oldukça zor bir süreçtir. Göç kararının alınmasının arkasında tek bir belirleyici unsur bulunmamaktadır. Bu bağlamda bir bireyi düzensiz yollarla göç etmek için neyin etkileyebileceği üzerine düşünürken, çoğu durumda göçün tek bir motive edici faktörden

ziyade sosyal, ekonomik, politik, çevresel gibi birden fazla belirleyici unsurdan kaynaklandığını kabul etmek gerekmektedir (Koser ve McAulliffe, 2013). Çatışma ortamı ve ortam şartlarına bağlı gelişen güvensizlik, hem bireye ve ailesine yönelik özel tehditleri hem de ülkedeki genel güvensizlik durumunu ve bunun sonucunda yaşamın diğer alanlarını da etkileyen genel bir istikrarsızlık ve korku durumuna işaret etmektedir. Nitekim bu çalışma kapsamında görüşme yapılan katılımcılar da en belirgin göç etme nedeni olarak Afganistan'daki şiddet ve çatışma ortamının yarattığı genel güvensizlik halini, yine ülkedeki siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak ekonominin kötüleşmesini ve dolayısıyla işsizliğin artmasını öne sürdüler.

Ülkede hala etkinliğini koruyan Taliban, görüşmecilerin Afganistan'dan ayrılmasının en büyük nedenini oluşturmaktadır. Katılımcıların anlatılarına göre hükümet ve Taliban arasındaki çatışmalar özellikle kırsal kesimde yaşayan Afganların eğitim, iş, sağlık gibi hizmetlere erişimini engellediği görülmektedir. Görüşmeciler, Taliban baskısı nedeniyle akşamları sokağa çıkamadıklarını, okula gidemediklerini (ki kız çocukları için daha zor olduğu belirtilmiştir), harekete zorla üye edilmeye çalışıldıklarını, Taliban'ın aile üyelerinden zorla para istediğini, devlet kurumlarıyla çalıştıkları için tehdit edildiklerini ifade etmişlerdir.

Afganistan'da temizlik malzemeleri satan bir iş yeri sahibi olan 28 yaşındaki Hasan, Taliban tarafından tehdit edildiği için göç kararı aldığını belirtiyor. Hasan yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

> "*Afganistan'da esnaftım, emniyet ihalelerine katılıyorduk. Ama devletle çalıştığım için Taliban tarafından tehdit edildim. Taliban emniyet ihalelerini aldığım için benden malın içine bomba koymamı istedi, içeriye girince de patlatacaklardı. Ben teklifi kabul etmediğim için üç kere tehdit edildim Dördüncüde ölümle tehdit ettiler. O yüzden ben kaçtım. Ailemle iletişim kuramıyorum. Ben buradan ailemle konuşmak istersem ailem de riske girer. Taliban'ın her şeyden haberi olur*." ***(Hasan, 28)***

Hasan'ın anlattıkları yaşanan bir takım "tetikleyici" olayların ayrılma kararının alınmasını kolaylaştırdığı ve hızlandırdığını göstermiştir. Bu olaylar genellikle çatışma, güvensizlik ortamı, geçim kaynaklarıyla ilgilidir ve kişilerin mevcut durumlarıyla bağlarının kopmasına neden olan ani olaylardır. Hasan'ın anlattıklarına benzer şekilde 15

yaşında çalışmak için İran'a gittiğini söyleyen Abdullah, burada kardeşiyle birlikte inşaatta çalışırken, kardeşinin elektrik akımına kapılarak öldüğünü paylaşmıştır. Yaşadığı bu olay Abdullah'ın İran'dan göç etme kararı almasına yol açmış.

> "*Ben İran'dayken erkek kardeşim yanıma çalışmaya geldi. 20 yaşındaydı. İnşaatta mermer işi yapıyorduk. Bir gün çalışırken kardeşime elektrik çarptı ve öldü. Cenazesini Afganistan'a götürdüm. Bir daha da İran'ı sevemedim, orada kalmak istemedim.*" *(Abdullah, 26)*

Gençler iş arayış sürecinde sürekli Taliban ve hükümet arasında kaldıklarını belirtmektedirler. İstihdam olanaklarının azlığı dolayısıyla işsiz kalmamak için devlette asker, polis, memur olarak çalışmak zorunda kaldıklarını belirten gençler bu sefer de Taliban tehdidiyle karşı karşıya kalmaktalar. Yusuf göç etme nedeni olarak yaşadığı yerdeki Taliban etkinliğini ve işsizliği gösteriyor.

> "*Taliban ile hükümet arasında kalıyorduk sürekli. Taliban örgüt için insan topluyordu. Bize gelip örgüte üye olmamızı istiyorlardı ya da bir yerleri patlatmamızı istiyorlardı. Hükümette işe girseydim, Taliban bunu öğrenirdi ve aileme eziyet ederdi. Bu yüzden devlet aramızda hep mesafe vardı. Devlette iş arayamazdık. Göç etme kararımı ailem de destekledi. Çünkü onlarda biliyordu. Afganistan'da kalmaya devam edersem ya Taliban'a üye olmak zorunda kalacaktım ya da işsiz güçsüz kalacaktım. Ben de İran'a göç etme kararı aldım. Ailem de bu kararımı destekledi.*" *(Yusuf, 24)*

26 yaşındaki Abdul ise Afganistan'da askermiş. İş bulamadığı için askerlik yaptığını söylüyor. Asker olduğu için kendisi ve ailesi Taliban tarafından tehdit edilmiş. Bu tehditler sonrası annesi Afganistan'dan gitmesini tembihlemiş:

> "*Asker olmaya ben kendim karar verdim. Çünkü devlet para veriyordu. Aileme bakabiliyordum. Ben orada askerdim. Asker olduğum için sürekli Taliban sıkıştırıyordu, beni kendi taraflarına çekmek istiyorlardı. Onlarla birlikte savaşmamı istiyordu. Müslüman Müslümanı öldürüyordu. Taliban evime kadar gelirdi ve ailemi ölümle tehdit ederdi. Ya bizimle savaşacaksın ya da gideceksin dediler. Elime silah verip masum insanları öldürmemi istediler. Ben Müslümanı öldürmem.*" *(Abdul, 26)*

26 yaşındaki Hüsrev üniversite mezunu. Ülkede artan çatışmalar nedeniyle üniversite eğitimine devam edememiş. Ülkesinde yaşananları ve göç etme nedenini şöyle anlatıyor:

> "*Göç etmemin asıl nedeni terör. Terör nedeniyle ekonomi de kötü. Afganistan'da hükümet hep Peştun'ların elinde. Afganistan'da hep ırkçılık var. Bir nevi Afganistan iç savaşı gibi. Hep iki ayrı grup arasında çatışma var. Taliban ile Özbekler, Taliban ile devlet, Taliban ile Hazaralar arasında mesela. Mesela devlet çalışanıysan ve Taliban ile karşılaşırsan sana zarar verirler. Afganistan'ı ziyaret ettiğimde Taliban beni yakalasa kâfirlikle suçlayabilir. Taliban öyle bir baskı uyguluyordu ki, Amerikan müdahalesi bizi biraz umutlandırdı. Demokrasinin geleceği yönünde. Taliban döneminde hırsızlık, cinayet, tecavüz olmazdı. Şeriat vardı. Hırsız yakalayınca kolunu keserlerdi. Tam bir diktatörlük. Bir kere kadın hakları diye bir şey tanımıyorlardı. Kadının çalışma, okuma, dışarı çıkma hakkı yoktu.*" *(Hüsrev, 26)*

Afganistan'ın Faryab şehrinde yaşayan 27 yaşındaki Raşhid ülkede süregelen çatışmalardan dolayı sadece iki gün üniversiteye gidebilmiş. Yedi kişilik ailesinde çalışan tek kişi olduğunu belirten Raşhid, Afganistan'dayken bir motosiklet tamirhanesinde çalıştığını ancak Taliban nedeniyle işsiz kaldığını ve sonrasında göç kararı aldığını aktarmıştır:

> "*Taliban motorlara bomba yerleştiriyordu ve patlatıyordu. O yüzden iş yerleri kapandı ve işler yürümedi. Göç kararı almama neden olan şey Taliban'ın etkisiydi. Taliban: "Bize gelin, biz Müslümanız bizimle birlik olup kâfirleri çıkaralım." diyordu. Asker olmak isterseniz para veriyorlar. Taliban'dan kendinizi koruyabiliyorsunuz. Taliban'ı vuramıyorsunuz. Onun yüzünden asker de olamıyoruz. Taliban da asker de kardeş yabancı değil. Biri ben Müslüman'ım diyor diğeri ben Müslüman'ım diyor. İki Müslüman birbirlerini öldürüyor. O yüzden gitmek istemedim. Sokaklarda gezseniz de iş yapsanız da bize Taliban öyle de sıkıyor, böyle de sıkıyor. Buraya gelmemi babam da istedi, ben de istedim. Babama gelip, "Sen oğlunu bize gönder, gençleri bize verin.'' diyorlar. Camilere haber gönderip gençleri çağırıyor Taliban. Taliban kendisine çekmek istedi. Yaşamak çok zor oldu o yüzden buraya geldim.*" *(Raşhid, 27)*

Görüşmeciler, göç etme nedeni olarak yalnızca çatışma ortamı ve güvensiz ortamı işaret etmedi. Görüşmelerden edinilen bilgilere göre uzun yıllardır devam eden çatışma ortamı Afganistan'da devlet kurumlarına olan güveni de azaltmıştır. Görüşmeciler, kötü ekonomik koşulların yanı sıra Peştun olmayan etnik gruba sahip

olmaları nedeniyle hükümete yönelik güvensizlik duyduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla ayrımcılığa dayalı uygulamaların iş aramak, eğitim gibi diğer yaşam alanlarına erişimi de etkilediği görülmektedir. Başkent Kabil'de yaşayan evli ve bir çocuğu olan 23 yaşındaki Ahmed hukuk fakültesi son sınıf öğrencisiyken göç etmeye karar vermiş. Ahmed'in göç kararı almasının arkasında ülkedeki güvensizlik ortamının yol açtığı hırsızlık, soygun, suç ve şiddet olaylarının artması, etnik kimliğinden dolayı iş bulamaması, hükümete olan güven eksikliği yatmaktadır.

> "*Güven yoktu Afganistan'da. Başkent olmasına rağmen akşam 7'den sonra dışarı çıksan ya terörist vurur ya da bir hırsız gelir soyar. Geçenlerde bir akrabamı sadece telefonu için hırsız kafasından vurup öldürdü. Gündüz vakti bile evine rahat bir şekilde gidemezsin. Birçok defa hırsızların saldırına uğradım. Suç oranlarının artmasının tek sebebi işsizliktir. Afganistan'da ne kadar zengin olursan ol. Evin, araban olsun yine de rahat yaşayamazsın. Seni soyarlar, kaçırıp fidye isterler. Devlette ırkçılık var. Cumhurbaşkanı Peştun, ben ise Tacik'im. Ben iş aramaya gittiğimde en az 20 tane şubeye dolandırıyorlar. Çünkü onların ırkından olmadığım için bana iş vermiyorlar. Torpilim yok, rüşvet de ben vermek istemiyorum. Ben avukat ya da savcı olsam da bana kimse iş vermez. Devlet bir memur alacağım diye iş ilanı açıyor. Ama torpille bir kişi alıyorlar. O kişi de kendi ırkından ya da milletvekilinin veya bakanın bir tanığıdır Ayrıca ülkede canlı bombalar çok, her saniye başkentte patlama oluyor. Bir kalabalık görse hemen patlatıyor kendini. Ne zaman nerede öleceğini hayal bile edemezsin. Bu nedenlerden dolayı mecburen okulumu ve ailemi bırakıp buraya geldim.*" *(Ahmed, 23)*

Bu araştırmadaki iki kadın görüşmeciden biri olan Cahide ve ailesi, Afganistan'dan babasının sağlık sorunları dolayısıyla göç etmiş. Ailesiyle birlikte İran'a göç eden Cahide ve eşi çocuk sahibi olabilmek amacıyla tedavi görmek için Türkiye'ye göç kararı almış. Yaklaşık iki yıldır Türkiye'de olan Cahide 21 yaşında ve Hazara. Afganistan'ın Hazaralar için güvenli bir yer olmadığını belirten Cahide ülkedeki diğer etnik gruplar tarafından baskı ve tehditlere maruz kaldıklarını söylüyor.

> "*Babam kalp hastasıydı onu tedavi ettirebilmek için İran'a göç ettik. Tedavi için gittiğimiz İran'da babam trafik kazası geçirdi ve öldü. Eşimle yıllardır çocuk sahibi olmak istiyorduk ama bir türlü olmadı. İran'da 1 yıl kaldıktan sonra eşimle birlikte tedavi olup çocuk sahibi olabilmek için Türkiye'ye göç etmek istedik. Afganistan bizim için tehlikeliydi. Nasıl Türkiye'de Türk-Kürt ayrımı varsa Afganistan'da da var. Peştunlar, Tacikler, Özberkler Hazaraları Şii oldukları için*

istemiyorlar. Hazaraların yaşadığı yerlerde bomba patlatıyorlar." *(Cahide, 21)*

Araştırma kapsamında mülakat yapılan görüşmeciler Tacik, Özbek ve Hazara etnik gruplarına mensup olduklarını belirtmiştir. Birçoğu Afganistan'da baskın grup olan Peştunların yoğun olarak yaşadığı yerlerde iş bulamadıklarını, sadece farklı bir etnik gruba aidiyetleri dolayısıyla tehdit gördüklerini ifade etmiştir. Cahide Şii inancına sahip olduğu için hem ülkedeki diğer gruplardan hem de Taliban hareketinden baskı gördüklerini belirtti.

Nadire ve Mesut çiftinin Afganistan'dan göç etme kararı almasında tetikleyici neden ise Taliban şiddeti olmuş. Dört çocuğu olan çift Afganistan'ın Kunduz şehrinde yaşıyormuş. Nadire 25 yaşında ve Kunduz'da bir hastanede hemşire olarak görev yapıyormuş. 33 yaşındaki Mesut da araba tamircisinde usta olarak çalışıyormuş. Hastaneye gelen Taliban grubu tarafından silahla darp edildiğini aktaran Nadire kendisi ile birlikte orada çalışan diğer üç kadın hemşirenin de şiddet gördüğünü söylüyor. Nadire yaşananlardan sonra işten ayrıldığını ve tehditler dolayısıyla bir yıl evden hiç çıkmadığını belirtiyor:

"*Afganistan'da hemşireydim. Taliban hastaneye geldi, silahla beni darp etti. Vücudumun her yerinde yaralar ve morluklar oluştu. Kadınların çalışmasını istemiyorlardı. Ben ve üç kadın hemşire daha işi bıraktı. Taliban seni evin dışında görürsek kafanı keseriz diye tehdit etti. Ben de eve kapandım. Bir yıl boyunca evden dışarı hiç çıkmadım. Kunduz'da devlet yok sadece Taliban var. Kadınlar özgür değil, onlara göre kadınlar sadece evde kalmalı.*" *(Nadire, 25)*

Mesut'un babası da devlette memur olarak çalışıyormuş ve Taliban tarafından aynı şekilde işi bırakması için tehdit edilmiş. Taliban çiftin evini basarak babalarını öldürmüş. Nadire yaşananları şöyle aktarıyor.

"*Eşimin babası da devlette çalışıyordu. Taliban onu da tehdit ediyordu, işi bırakmasını istiyordu. Taliban evimizi bastı. Benim, eşimin, çocuklarımın gözü önünde babamızı öldürdü. Bu olaydan sonra psikolojim bozuldu. Panik atak hastası oldum. Türkiye'ye gelince her hafta doktora gitmeye başladım.*" *(Nadire, 25)*

Mesut Özbek, Nadire ise Tacik. Mesut tüm yaşananlara rağmen kalmak isteseler bile Peştun olmadıkları için Afganistan'da iş bulamayacaklarını ve yaşamalarının çok zor

olacağını söyledi. Onları göç etmeye iten Taliban etkinliği olsa da diğer nedenler de Mesut ve ailesi için belirleyici olmuştur.

> "*Kalmak istesem de bizim için hayat çok zordu Afganistan'da. Taliban da hükümet de Peştunların elinde. Ben ise Özbeğim. Yaşadığım yer Kunduz'a Taliban hâkim. Afganistan'da her şey Peştunların elinde. Kimliğime Özbek bile yazdıramadım, sadece Tacik yazdırdım. Peştunların yoğun olduğu şehirlerde iş bulamıyor, yaşayamıyorduk. Cebinde telefon ile akşam dışarı çıkamıyorsun. Hırsızlık çok var, telefon için bile öldürebilirler.*" *(Mesut, 33)*

Afganistan'ın Herat şehrinin bir ilçesinde 12 aile üyesi ile birlikte yaşayan Abdüsselam liseyi bitirdikten sonra okumaya devam edememiş. Abdüsselam hem eğitimine devam edemediği için hem Taliban baskısı hem de iş bulamadığı için ülkesinden ayrılmaya karar vermiş.

> "*Taliban akşamları hükümet güçleri çekildiğinde bizim köye de geliyordu. Güvenli bir yaşam yoktu yaşadığım yerde. Mesela bir gün okula gittiğimde Taliban'ın okulun güvenlik görevlilerini kapıya astığını görmüştük. Buraya geldikten sonra da haber aldım, Taliban okulu yakmış. Okula gitmemizi istemiyorlardı. Özellikle kızların. Liseyi bitirdikten sonra iş bulamadığım için devlette polis olarak çalışmak istedim. Ama Taliban'ın bundan haberi oldu. Aileme haber gönderdiler, çocuğunuz polislik sınavına girerse öldürürüz diye. Taliban'ın yanında savaşmak istemiyordum. Savaşmak istesem ilk komşumu öldürmem gerekirdi. Taliban da Afgan'ım diyor, hükümette Afgan'ım diyor. Nasıl savaşayım. Başka bir iş aradım ama bulamayınca ben de İran'a göç etmeye karar verdim.*" *(Abdüsselam, 21)*

Göç kararının alınmasında daha önce göç edip tekrar ülkelerine geri dönen kişilerin söylemleri ve kaçakçıların düzensiz hareketi teşvik etmek için yaptıkları reklamların da etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, 12 yaşında Afganistan'dan İran'a göç eden ve bir süre sonra da Türkiye'ye göç eden 17 yaşındaki Hamit 2 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Hamit kaçakçıların ve göç edenlerden söylediklerinden etkilenerek göç etmeye karar verdiğini anlattı.

> "*Afganistan'dayken İran ya da Türkiye'ye göç edip geri gelenler o ülkeleri çok güzel anlatıyordu. İran ve Türkiye'de iş çok, çok para kazanıyorsun, sosyal hayatı güzel diye övüyorlardı. İnsanların anlattıkları beni çok etkiledi. Bizim köyde asfalt bile yoktu. İran'dan dönenler asfalt yolları, arabaları anlatıyorlardı. Bu bile dinleyenleri*

etkiliyordu. Bir de kaçakçılar çok güzel anlatıyordu İran ve Türkiye'yi. Kaçakçılar ülkelerin huzurlu, güvenli olduğunu, iş imkânlarının iyi olduğunu anlatıyorlardı. Ya da göç yolculuğunun kolay olduğunu, bütün sınırları arabayla geçeceğimizi, hiç yürümeyeceğimizi söylüyorlardı. Uydu televizyonunda Türk dizileri çıkıyordu. Türkiye'yi oradan da biliyordum." (Hamit, 17)

Ülkesinden ve ailesinden çok erken bir yaşta ayrılan Hamit henüz 12 yaşında Afganistan'da bir geleceğinin olamayacağını düşünmüş:

"12 yaşındaki bir Türk gencini düşünün. O yaşta oyun oynamayı, gezmeyi düşünür. Onun hayalleri iyi bir eğitim almak sonrasında iyi bir meslek edinmektir. Ama Afganistan'da böyle bir çocuk göremezsiniz. Savaş var, oyun yok, eğitim yok. Bu seferde kendine bir çare, kaçış yolu arıyorsun. Benim babam Taliban ile savaşırken şehit düşmüş. Ben babamı hiç tanımadım, annem bana hamileyken ölmüş. 5 yıl oldu Afganistan'dan ayrılalı, anneme de bir şey olursa o ülkeyle aramda hiçbir şey kalmaz. Ben köyde kalıp çalışsaydım, ömrü hayatım boyunca yine bir ev yaptıramazdım. Çalıştığımla sadece annemle karnımı doyururdum. Bu yüzden Afganistan'da durmak istemedim." *(Hamit, 17)*

Göç aynı zamanda hane halkının temel geçim stratejilerinden birini oluşturmaktadır. Mesela birden fazla erkek çocuğa sahip aileler temel ihtiyaçlarını karşılamak için çoğunlukla bekâr olan en büyük erkek çocuğun göç etmesi yönünde karar alınabilmektedir. Çoğu zaman göç eden kişinin havale yoluyla ailesine gönderdiği para sayesinde aile menşe ülkede hayatını devam ettirmektedir. Bu durumda göç kararı çoğunlukla bir kişi tarafından değil, ortaklaşa alınmaktadır. Dokuz kişilik ailesine tek başına baktığını belirten 26 yaşındaki Abdullah babasının çalışmadığını söyledi. Ailenin en büyük erkek çocuğu olan Abdullah bu nedenle ilkin çalışmak için İran'a göç etmiş. "*Afganistan'da iş güç yok. Orada bir iş bulsam bile o kadar insana kazandığım parayla bakamazdım. Babam da böyle düşünüyordu*".

Benzer şekilde 25 yaşındaki Mahmud, ailede en büyük erkek çocuk olduğunu, göç etme kararını aile üyeleriyle birlikte aldığını ve buna bir yerde mecbur kaldığını aktardı.

"*Aileme para göndermek zorundayım. Afganistan'da ailemden iki kişi daha çalışıyor. Benim gönderdiğim parayla birlikte anca geçiniyorlar. Ailemin en büyük erkek çocuğum. Buraya gelip*

onlara bakabilecek, çalışabilecek bir tek ben vardım. Ailem bana Türkiye'ye git kendine bir gelecek kur dedi. Ben kendime bir gelecek kurmak ve aileme bakabilmek için Türkiye'ye geldim." *(Mahmud, 25)*

Katılımcıların aktarımlarından yola çıkarak, Afganlar'ın göç etme kararı almalarının arkasında farklı ve çoğul nedenlerin göze çarptığını söylemek yanlış olmaz. Katılımcıların az bir kısmı ülkelerindeki Taliban etkinliğini göç kararı almalarında doğrudan ve tek neden olarak göstermektedir. Bir diğer ifade ile büyük bir çoğunluk için çatışmaların ve Taliban'ın varlığı göç kararının arkasındaki tek ve yeterli nedeni oluşturmamaktadır. Taliban şiddetiyle beraber ülkedeki istihdam olanaklarının eksikliği yaşamayı ve geçimi sürdürmeyi imkânsız hale getirmesi sonucunda bireylerin göç etmeye karar verdikleri anlaşılmaktadır. Afganistan'dan göç aynı zamanda ekonomik güven eksiliğinin bir sonucudur. Yani yoksulluk, güvenlik ve göç arasındaki bir ilişkiden söz edilebilir. Ekonomi ve güvenlik başlıklarının birbiriyle bağlantılı olması Afgan göçmenlerin gittikleri ülkelerde mülteci (zorunlu göç) ve işçi göçü (gönüllü göç) statüsü arasında bir karmaşıklığa yol açmaktadır. Afganistan'dan göç etmek için nadiren tek bir neden göstermekteler; bu nedenle klasik göç kategorileri Afganların gerçeğini karşılamaktan uzak kalmakta ve kısıtlı kategorilerin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

4.2. Yola Çıkmak: Kaçakçılık Ağları ve Kullanılan Rotalar

Neoliberal çağda ulus devletlerin sınırlarında gezinme imkânı mevcuttur ve küresel piyasa tarafından açıkça teşvik edilmektedir. Ne var ki yukarıda değindiğimiz gibi bu durum yasal olarak sadece küçük bir sınıfla sınırlıdır. Mülteciler, düzensiz göçmenler için – özellikle Güney yarım küreden çıkan göçmenler için- kısıtlayıcı, kimi zaman da ırksallaştırılmış bir küresel göç rejimi mevcuttur. Örneğin Türkiye sadece Avrupa'dan gelenlere mülteci olma hakkı tanırken geri kalanlara şartlı mülteci ya da geçici koruma hakkı sağlamaktadır. Afgan göçmenlerin çoğunluğu uluslararası sınırları yasal olarak geçmelerine izin veren yasal belgelerden yoksundur. Ancak bu yasal güvencesizlik hali Afganların hareketsiz kaldıkları anlamına gelmez; sosyal ağlarını ve kaynaklarını sınır

engelini aşmak için kullanmaktalar (Alimia, 2014, s.168). Bu noktada devreye insan kaçakçıları girmektedir.

İnsan kaçakçıları göç etme sebeplerinden sorumlu olmasalar da mevcut "göç krizi"ni arttırmada sorumlu organizasyonlar biçiminde tanımlanmaktadır. (Reitano ve Tinti, 2015). Türkiye'nin de imzacısı olduğu Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol'de göçmen kaçakçılığı "*Doğrudan veya dolaylı olarak, maddi ya da diğer maddi çıkar elde etmek amacıyla, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi olarak ikamet sahibi olmadığı bir taraf devlete yasadışı girişinin temini*" (madde 3) şeklinde tanımlanmıştır. Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 79'ncu maddesine göre insan kaçakçılığı "*Direkt ya da dolaylı bir şekilde maddi çıkar kazanmak amacıyla, yasa dışı yollardan, bir yabancıyı ülkeye yasa dışı girişini sağlayan veya ülkede yaşamasına yardım eden*" olarak yer almıştır. Buna ek olarak aynı maddede insan kaçakçılığının cezası üç yıldan başlamak üzere sekiz yıla kadar hapis cezası ve on bin güne kadar adli para cezası şeklinde düzenlenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi).

Göçmenler yardım almadan hareket edemeyeceklerini anladıklarında kaçakçıların hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkelerin sıkı sınır politikaları, düzenli göç için gereken belgeleri temin etmenin pahalı ve uzun prosedürü, göçmenlerin ülkelerin mevcut göç politikaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, kaçakçılar tarafından düzensiz göçün reklamının yapılması ve yanlış bilgilendirilmesi gibi etkenler göçmenlerin kaçak yollara başvurma ve insan kaçakçılığı yöntemini kullanma talebini belirlemektedir.

Kaçakçıların göçmenlere sağladığı hizmetler arasında sınır geçişi sırasında göçmenlerin nakliyesi, yönlendirme, rota boyunca konaklama, seyahat belgeleri temin etme (sahte olarak hazırlanmış), rota boyunca planlama ve iletişim bilgileri sağlama olarak sıralanabilir (UNODC, 2018, s. 6). Göçmen kaçakçılığı kabaca iki kategoriye ayrılabilir: "Tam paket" hizmeti sunan ve ulus ötesi ağlara sahip olan büyük ölçekli kaçakçılık organizasyonları ve "kullandıkça öde" hizmeti sunan daha küçük çaplı kaçakçılar (Reitano ve Tinti, 2015, s. 4). Kaçakçılık organizasyonları hiyerarşik bir yapıya sahiptir; daha küçük ölçekli hizmet sunan kaçakçılar genellikle daha büyük bir

kaçakçılık ağının bölgedeki uzantısıdır. Küçük çaplı organizasyonlar faaliyet gösterdikleri bölgelerle dinsel, dilsel ve etnik ortak bağları paylaşmaktadır. Bu ortak bağlar kaçakçılar ve göçmenleri bir araya getirmektedir. Büyük ölçekli kaçakçılık ağları ise ulus ötesi bağlantılara sahiptir ve sahte seyahat belgeleri düzenleme gibi faaliyetler yürüterek ve birden fazla ulaşım aracı kullanarak uzun mesafeli göçleri paket olarak satmaktadır. Örneğin bir göçmen sadece Afganistan-İran sınırını geçmek için kaçakçı kullanabileceği gibi Afganistan'dan Almanya'ya gitmek için bir göç paketi satın alabilmektedir (UNODC, 2018, s. 7-8).

Yolculuğun süresi, göçmenin varmak istediği ülkeye, kullanılan rotaya ve kaçakçılık organizasyonuna göre değişiklik göstermektedir. Bir güzergâhın tamamı (örneğin Afganistan-Türkiye gibi) kaçakçılar tarafından paket olarak satıldığında yolculuğun süresi nispeten daha kısa sürmektedir. Kaçakçılar yolculuğun her aşaması için göçmenlere iletişim irtibat listesi sunmaktadırlar. Bir sınır başarıyla geçildikten sonra bir sonraki sınır geçişi için yine aynı ağın içerisindeki başka bir kaçakçıyla iletişim kurması gerekmektedir. Bu iletişim trafiği göçmenin varış noktasına kadar böyle devam etmektedir (UNODC, 2018, s. 27).

Göçün maliyeti de oldukça pahalıdır. Kaçakçıların talep ettiği ücretler yolculuğun mesafesi, kullanılan ulaşım araçları, sınır kontrolleri, sınır geçişinin zorluğu, sahte seyahat ve kimlik belgesinin kullanımı, ücretin göç yolculuğundan önce ödenmesi gibi unsurlar dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Yani ücretler sabit değildir. Ödeme havale denilen bir sistem üzerinden gerçekleşmektedir. Göçmenler yol boyunca geçilen her sınır sonrasında ödeme yapmaktadır. Kaçakçılar ödemeyi peşin alırlar ancak parayı göçmenler hedeflerine ulaştıklarında teslim almaktadırlar. Daha açık bir anlatımla göçmen kendisini ve parasını garanti altına almak için parayı göç etmeden önce bir emanetçiye bırakır. Göçmen, varış noktasına başarılı bir şekilde ulaşınca emanetçiyle iletişime geçerek yolculuk ücretinin kaçakçıya ödenmesini talep eder. Birden fazla sınır geçişi söz konusu olduğunda göçmen farklı noktalarda farklı emanetçilerle iletişime geçer ve her başaralı sınır geçişi sonrasında emanetçiden kaçakçılara paralarının ödenmesini ister. Bu yöntem sayesinde göçmenler yanlarında yüklü miktarda para taşımaz ve bu da

olası soygunlara karşı onları korumaktadır. Bir diğer avantajı ise ödeme daha sonra yapılacağı için kaçakçıların göçmenleri yarı yolda bırakma ihtimalini düşürmektedir.

Türkiye veya Avrupa'ya ulaşmak isteyen fakat yeterli miktarda parası olmayan göçmenler genellikle İran gibi komşu bir ülkeye giderek burada yolculuğun devamı için gerekli olan kaçakçılık ücretini toplamak amacıyla çalışmaktadırlar. Ancak İran'a gitmek için bile yeterli parası olmayanlar da bulunabilmektedir. Bu durumda kaçakçılar göçmenlere hareket edebilmesi için kredi verir ve göçmen İran'a ulaşınca çalışarak bu parayı kaçakçıya geri öderler.

Afganistan'da insan kaçakçıları aracılığıyla yoluyla sınır geçişinin yaygın olduğu ülkelerden biridir. Göç etme kararı verildikten sonra kişi yolculuk için finansal kaynak arayışına girişir; rota planlamaya başlar ve göç etmeyi kolaylaştıracak kişilerle iletişime geçmeye çalışır. Güvenilir bir kaçakçı bulmak en önemli meseledir. Kaçakçının güvenirliği ise daha önce söz konusu kaçakçının sunduğu hizmetten yararlanan kişiler üzerinden ölçülmektedir. Bu araştırmada tecrübelerinde faydalanılan katılımcılardan kimisi kaçakçıları arkadaş-akraba tavsiyesi yoluyla kendilerinin bulduğunu kimisi aile büyüklerinin (baba, amca gibi) kaçakçıyı ayarladığını kimisi de komşularının ve yakın çevresinin kaçaklık işiyle uğraştıklarını ifade etti.

Örneğin altı kişilik kalabalık bir ailesi olan Mesut, Afganistan'da vize ve pasaport çıkarmanın çok maliyetli olmasından dolayı kaçakçı hizmetini kullandığını ifade etti. "*Bizden kişi başı 5 bin Dolar istediler. Biz de kaçak gelmek zorunda kaldık.*" *(Mesut, 33)*

Abdullah, "*Kaçakçıyı arkadaşım buldu, ben de ona güvendim. Sınırı kendim geçemezdim. Zamanında göç eden Afganlar kaçakçılık işiyle uğraşıyorlar*" *(Abdullah, 26)*

Henüz 14 yaşında olan Necip için kaçakçıyı babası bulmuş. "*Kaçakçı köyde komşumuzdu. Kaçakçı babamla konuştu, anlaştı*" *(Necip, 14)*

Daha önce göç etmiş bir akrabası yoluyla kaçakçı bulduğunu ifade eden Abdüsselam, "*Kaçakçıyı İran'daki dayımın oğlu ayarladı*" *(Abdüsselam, 21)*

Yusuf, "*Kaçakçıyı kendim buldum. Yolu bilmediğimiz için kaçakçı kullanmak zorunda kalıyoruz*" *(Yusuf, 24)*

Kaçakçıyla kontak kurulduktan sonraki aşamada göçmeler hizmet için gerekli olan parayı toparlamaya çalışmaktadır. Görüşmecilerden bazıları parayı anne-babasının ödediğini bazıları da akrabalarından borç alarak tamamladığını belirtirken, kaçakçı için yeterli parayı bulamayanlar kaçakçılardan borç alarak harekete başladıklarını söylemişlerdir.

Yusuf, hareket için yeterli parayı bulamayınca, daha önce İran'a göç etmiş olan akrabalarından borç alarak yolculuğa başlamıştır. Yusuf, "*Benim kaçakçıya verecek param yoktu. O yüzden İran'daki dayımdan borç aldım" (Yusuf, 24)*

Abdüsselam, hem İran'a göç ederken dayısının oğlundan Türkiye'ye geçerken ise kaçakçıdan borç alarak göç hareketini gerçekleştirmiş:

"*İran'a gitmek istediğimde param yoktu. İran'daki dayımın oğlundan istedim. Bana borç verdi, be de gidince çalıştım ve geri ödedim. Yani bütün masrafı dayımın oğlu karşıladı. Türkiye'ye giderken de param yoktu kaçakçıdan borç alarak geldim." (Absüsselam,, 21)*

Abdullah, "*Kaçakçılara verecek param yoktu. Ben de kaçakçıdan borç alarak Türkiye'ye geldim. Sonra çalışarak borcumu ödedim*" *(Abdullah, 26)*

Rahman, "*Amcam koyunlarını sattı ve beni buraya gönderebildi*" *(Rahman, 17)*

Yolculuğa başlamadan önce görüşmecilerin bir kısmı ulaşmak istedikleri ülkenin Türkiye, bir kısmı Avrupa bir kısmı da İran olduğunu belirtmiştir. Ancak yolculuğun başlangıç aşamasında yapılan bu planlar göç süresince karşılaşılan birçok değişken nedeniyle büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Görüşmecilerin bazıları göçe başlarken akıllarında Türkiye'ye gitme fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu fikir hareket halindeyken şekillenmekte ya da Türkiye'den önce göç ettiği ülkedeki koşullara göre değişiklik göstermektedir. Görüşmeciler arasında güvenlik ve finansal nedenlerden dolayı Afganistan'dan ilk kez göç edenler olduğu gibi, dünyada en fazla Afgan sığınmacıya ev sahipliği yapan Pakistan ve İran'da belli nedenlerden dolayı daha fazla

kalamayan (çalışamayan) ve Afganistan'a da geri dönemeyen (geri dönememelerinin nedeni Afganistan'daki mevcut yaşam koşullarının değişmemesi ve göç için ailelerinin ödediği büyük miktardaki paraların sorumluluğudur) göçmenler de yer almaktadır.

Birçok Afgan göçmen için ilk geçiş ülkesi İran, bazıları için ise Pakistan'dır. Afganistan'ın güney ve doğu bölgelerinden ayrılanlar önce Pakistan'a gitme eğilimindedir. Batı bölgelerinde bulunanlar ise İran'a yöneliyor. Her iki durumda da geçiş oldukça meşakkatlidir. Yolculuğun rotasını kaçakçılar belirlemektedir. Hangi güzergahların kullanılacağı, hangi mevsim ve saatte harekete başlayacakları, ne tür araçlarla seyahatin gerçekleştirileceği tamamen kaçakçıların inisiyatifinde gerçekleşmektedir. Ülkelerin sınır kontrollerinin değişmesiyle kaçakçıların rotaları da hızlı bir şekilde değişikliğe uğramaktadır. Sınır kontrolünü arttırmak için alınan tedbirler genellikle göçmenlerin sayısında azalmadan ziyade hızlı alternatif rotaların bulunmasına yol açmaktadır. Daha katı sınır kontrol önlemleri göçmenler için riskleri arttırmakta ve kaçakçılar için daha fazla kâr fırsatı yaratmaktadır. Bunun bir örneği olarak 2012 yılında Türkiye ve Yunanistan sınırına çekilen tel örgü gösterilebilir. Kara yolu ile Türkiye'den Yunanistan'a geçen göçmen sayısı artınca Yunanistan, Türkiye ile olan sınırına tel örgü çekmiş, buna ek olarak kara sınırından geçişi engellemek için bin 800'den fazla sınır muhafızının sınırlara konuşlandırılmasını kapsayan Aspida (Kalkan) Operasyonu'nu başlatmıştır. Bunun sonucunda kaçakçıların rotaları büyük ölçüde Ege Denizi'ne kaymıştır. Geçişlerin yeniden denize kayması çok sayıda göçmenin yaşamını yitirmesine neden olmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2014, s. 11).

Göçmen kaçakçılığı organizasyonları birçok ülkeyi etkilemektedir, bazı ülkeler düzensiz göçmenlerin çıkış ülkelerini oluştururken diğerleri varış ülkeleri ya da transit ülkelerdir. Göçmenler Türkiye'ye ulaşmadan önce çoğunlukla Afganistan, Pakistan, İran rotasını izlemektedir. Pakistan sınırına yakın yerleşimlerde oturan göçmenler ilk olarak Pakistan'a geçmektedirler. Görüşmecilerin tamamı Pakistan'ı İran'a geçmek için geçiş ülkesi olarak kullanmış ve uzun süreli kalmadıklarını söylemişlerdir. Bunun yanında görüşmeciler sınır geçişi sırasında Pakistan'ın çok içlerine girmediklerini sınır hattı boyunca İran'a doğru ilerlediklerini belirtmişlerdir. Hasan Pakistan hakkında duyduklarını şöyle anlatıyor:

> "*Pakistan sınırında yakalanırsan bütün eşyalarını alıyorlar. Sonrasında hapse atıyorlar. Bu süre içerisinde taş kırmaya götürüyorlar, zindanları temizletiyorlar ve çok dövüyorlar. 3 ay sonra seni ülkeden sınır dışı etmiyorlar ama hiçbir şeyin olmadan sokağa bırakıyorlar. Bu yüzden İran'a geçerken Pakistan sınırının çok içerisine girmeden sınırdan ilerliyoruz*." *(Hasan, 28)*

Nedim ise Pakistan için "*Sınırları geçerken Pakistan toprağında mültecilerin ölümü İran'dan daha az*" diyor. *(Nedim, 18)*

Hamit sınırı geçmeyi denemiş, yakalanmış, tekrar denemiş ve bu sefer başarmış: "*Kırk gün Pakistan'da hapiste kaldım. Yemek vermiyorlardı. Kırk gün sonra Afganistan'a sınırdışı ettiler. Sonra bizi Afganistan'da bir şehre bıraktılar. Hemen tekrar Pakistan'a geçtim" (Hamit, 17)*

İran'a geçiş ise yolculuğun ikinci ayağını oluşturmaktadır. Görüşmeciler, Pakistan üzerinden ya da Afganistan'dan direkt olarak İran'a geçmektedirler. Afganistan'dan ayrılan göçmenlerin öncelikle çatışma ve şiddet gibi esas olarak güvenlik kaynaklı nedenlerden dolayı göç hareketine giriştiklerini belirtmiştik. Fakat görüşmeciler Afganistan için motivasyonlarından farklı olarak İran'dan ayrılma nedenleri olarak ayrımcılık, haklara erişim eksikliği, emek yoğun ve düşük ücretli işlerde çalışma, hükümetin Afgan göçmenlere yönelik sert politikalarını göç nedeni olarak göstermişlerdir. Görüşmecilerin bazıları Afganistan'dan ayrılmadan önce Türkiye'ye gitme hedefi olduğunu belirtirken bazıları da sadece İran'a ulaşmayı istediklerini dile getirmişlerdir. Her iki durumda da görüşmeciler belli nedenlerden dolayı uzunca bir süre İran'da kalmak durumunda kalmaktadırlar.

Göçmenler bazen para kazanmak için rota boyunca durabilir ve yolculuğun bir sonraki aşaması için para biriktirir bazen de tüm göç yolculuğu için kaçakçılardan paket olarak hizmet satın alır ve çok fazla beklemezler. Afganistan sonrasında İran'a geçen görüşmeciler bu ülkede 2 hafta ile 5 yıl arasında değişen sürelerde yaşamışlardır. Kalış süreleri göçmenlerin kaçakçılardan satın aldıkları hizmete (Afganistan'da kaçakçılarla Türkiye'ye kadar anlaşan göçmenlerin İran'da kalış süreleri daha kısa olmuştur), sınır kontrollerinin yoğunluğuna, güvenilir bir kaçakçı bulmaya, devam etmek için yeterli

miktarda paraya sahip olmaya, uygun hava şartları gibi durumlara göre değiştiği gözlenmiştir.

İki görüşmeci dışında görüşmecilerin tamamı, İran'a düzensiz yollarla giriş yapmışlar ve kaçakçılık hizmetinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Göçten önce İran'a gitmeyi hedefleyen görüşmeciler, arkadaşlarının ve akrabalarının önerileri doğrultusunda veya İran'da kurdukları sosyal ağlara dayanarak Türkiye'ye göç kararı almışlardır. İran'a ulaşma hedefinde olan katılımcılar bunu başarsalar dahi eğitim, istihdam ve koruma gibi kaynaklara erişimde sıkıntı yaşamışlardır. Bunun yanında İran'ın Afgan göçmenlere yönelik sert politikaları da onları Türkiye ve Avrupa'ya gitmeye itmektedir.

İran'da iş bulmakta ve geçinmekte zorlanan Yakup, Avrupa'ya göç etmeyi düşünmüş; fakat yeterli parası olmadığı için Türkiye'ye göç etmeye karar vermiş:

> "*Afganistan'dan çıktığımda hedefim İran'dı. İran'da iki sene kaldım, çalıştım. İran devleti ve halkı mültecilere iyi gözle bakmıyorlardı. İyice kötüleşince İran'dan direkt Avrupa'ya gitmek istedim. Ama Avrupa'ya gitmek çok maliyetliydi, o kadar param yoktu. İran'da bir gelecek görmediğim için Türkiye'ye geldim. Ben İran'da iken Türkiye'nin İran'a sınırı var mı yok mu onu bile bilmiyordum. Afganistan'a geri dönemiyordum. İran'da da Amerika yaptırım uyguladığı için durumlar kötüydü. Ben de Türkiye'ye gelmeye karar verdim. Ben buraya geldiğimde hiç tanıdığım yoktu." (Yakup, 24)*

Yakup İran sınırını kaçakçıların yardımıyla geçtiğini ifade ederek devam ediyor:

> *"Kaçak yollarla ülkeye giriş yaptım. Afganistan'dan İran'a gelirken 1 ay Pakistan'da kaldım. Pakistan'dan Tahran'a gelişim 1 ay sürdü. Kaçakçılara İran'a kadar 400 Dolar ödedim. İran'da polis beni yakaladı 4 ay hapiste kaldım. Orada bana çok işkence yaptılar. Beni Afganistan'a geri gönderdiler. İkinci defa denedim yolculuğu. İkinci seferde 27 günde Tahran'a anca varabildim."(Yakup, 24)*

Yusuf ise Afganistan'dan direkt İran'a dayısının yanına geçmiş. 2015 yılındaki bu göç hareketi sırasında aklında Türkiye'ye gitme fikri olmadığını belirtmiştir. Afganistan'dan İran'a göçünü ve sonrasında İran'dan ayrılma nedenini şöyle anlatıyor:

> "*Göç kararı aldıktan sonra Afganistan'da kaçakçı buldum. Kaçakçıyla İran'a bir buçuk milyon Tümen'e anlaştım. Afganistan'ın*

İslam Kale şehrinden İran'ın Meşhed şehrine geçtim. Yol iki gün sürdü. 6 kişilik grupla sınırı geçtik. İran sınırına kadar arabayla geldik. Sınır boyunca bir saat yürüdükten sonra tekrar araçla Meşhed'e geçtik. Meşhed'de 3 yıl dayımın yanında kaldım. İran'da inşaat malzemeleri yapan bir firmada çalışıyordum. 12 saat çalışıyordum, 2 buçuk milyon Tümen kazanıyordum. İran'da üç yıl kaldıktan sonra Türkiye'yi araştırmaya başladım. İran'da yaşam şartları zorlamaya başlamıştı. Yorucu işlerde çalışıyordum ve getirisi çok azdı. İran hükümeti kaçak olarak çalışan Afganları yakaladıklarında hiç sorgulamadan sınırdışı ediyorlardı. Çalışırken de sürekli saklanmak zorunda kalıyorduk. Dayımın oğlu Türkiye'deydi. Onu aradım yanına gelmek istediğimi söyledim." *(Yusuf, 24)*

Hüseyin, harekete başlamadan önce aklında Türkiye'ye gitme fikri olduğunu ancak ülkedeki siyasi atmosferin kararını ertelemesine neden olduğunu ifade etti. "*İran'da teyzemin oğlu vardı. Onunla konuştum önce İran'a gittim. İran'ı transit kullanarak Türkiye'ye geçecektim. Ama Türkiye'den arkadaşlarım burada OHAL* (olağanüstü hâl) *var gelme dediler. Ben de bir süre İran'da yaşadım.*" *(Hüseyin, 24)*

Abdullah da Afganistan'dan ayrılırken varış noktası olarak İran'ı belirlemiş.

"*İran'a göçten önce aklımda Türkiye'ye gitme fikri yoktu. Göç etmeden önce İran'da dayımın oğlu vardı. Onunla iletişime geçtim. O da bana istiyorsan gel dedi. Afganistan Herat'dan İran'ın Meşhed şehrine geçtim. Yolculuk üç gün sürdü ve kaçakçılarla 2 buçuk milyon Tümene anlaştım. Meşhed'de dayımın oğlunun yanına geçtim. Sınırı kaçakçıyla beraber 6 kişi geçtik. Sınırda dikkat çekmemek için 5 kişilik gruplarla sınırı geçtik. Sınır boyunca 4 saat yürüdük. Kaçakçılar İranlı ve Afganistanlıydı. Afganistan'dan İran sınırına kadar iki kaçakçı, İran'dan Meşhed şehrine kadar iki kaçakçı değiştirdim.*" *(Abdullah, 26)*

Abdullah, İran'da kayıtdışı çalışıyormuş, sürekli olarak yakalanıp sınır dışı edilme korkusu taşıdığı için Türkiye'ye göç kararı aldığı aktarıyor:

"*Bir yıl İran'da kaldım. Meşhed'de hırdavat malzemeleri üreten bir fabrikada çalışıyordum. Yasadışı olarak çalışıyordum tabi. İran'da yasadışı çalışmak zordu. Bizi yakaladıklarında direkt sınır dışı ediyorlardı. İran hükümeti fabrikalara baskın düzenleyip aynı gün Afganları sınırdışı ediyordu. Buna çok tanık oldum. Ben de tedirgin oldum. Bu nedenle Türkiye'ye geçmeye karar verdim.*" *(Abdullah, 26)*

Cahide, İran'da halkın ve hükümetin Afgan göçmenlere yaklaşımın olumlu olmadığını ve orada kalmalarının daha maliyetli olduğunu düşündüğü için Türkiye'ye

doğru göç etmiş. "*İran'da her ay kimlik yenilemek için çok para istiyorlar. Okulda, sokakta Afganlar kötü diyorlar. Ama Türkiye'de buraya neden geldin, niye buradasın demiyorlar. Yabancı mısın diye soruyorlar, evet diyorsun yetiyor.*" *(Cahide, 21)*

Mesut, "*Onlar Şii biz Sünni, namaz bile kılamıyorduk.*" *(Mesut, 33)*

Görüşmeciler çoğunlukla Afganistan'daki şiddet olayları ve çatışmalar sonucunda oluşan güvensizlik ortamına tepki olarak Pakistan ve İran'a göç etmişlerdir. Bunun yanında uzun yıllardır üç ülke arasında devam eden göç hareketleri ve bunun sonucunda kurulan sosyal ağlar göçün sürekliliğini sağlamaktadır. Katılımcılar için Pakistan'a veya İran'a göç etmek bir hayatta kalma stratejisi olmakla birlikte, bu ülkelerden diğer ülkelere yönelik göç kararının, birçokları için ekonomik kaygılar nedeniyle alındığı görülmektedir. Artık harekete devam etmenin arkasındaki tek motivasyonun güvenlik olmadığı görülmekte, eğitim, sağlık, daha yüksek kazanç sağlama gibi unsurlar gözetilerek ileriye doğru hareket sürdürülmektedir. İran'da iş bulmanın zorlaşması ve hükümetin Afgan göçmenlere yönelik denetimlerini sıkılaştırması göçmenleri Türkiye'ye göç etmeye itmektedir.

4.2.1. Türkiye'ye Varmak

Afganistan, Pakistan, İran rotasının bir sonraki ayağı Türkiye'dir. Türkiye Afganlar için önemli bir duraktır. Afganlar tarafından Türkiye'ye göç büyük ölçüde Türkiye'nin Avrupa'ya olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Türkiye, Batı Avrupa'ya ulaşmak isteyen Afganlar için geçiş ülkesi olarak görülmektedir. Bunun yanında daha önce belirttiğimiz gibi dinsel, dilsel, etnik ve kültürel yakınlıkları olmasına rağmen İran ve Pakistan'ın Afgan göçmenlere yönelik sert tutumu onları Türkiye'ye doğru göçe zorlamaktadır.

Türkiye-İran sınırı yolculuk için kritik bir öneme sahiptir. Sınır hattı Hakkâri, Van, Ağrı ve Iğdır şehirlerinden geçmektedir. Göçmenler iki sınır arasındaki bu dağlık kesimden ülkeye giriş yapmışlardır. Bu şehirler kaçakçılar ve göçmenler için merkez yerleşim görevi görmektedir. Sınır geçildikten sonra göçmenler, bu şehirlerde kaçakçı ağlarıyla temas kurup yolculuğun geri kalanını planlamaktadırlar. Görüşmecilerden sadece birisi (Mahmud, 25) Türkiye'ye vizeyle giriş yapmış ancak daha sonra düzensiz

göçmen konumuna geçmiştir. Geri kalan tüm katılımcılar kaçakçılar aracılığıyla Türkiye'ye giriş yapmışlardır.

Katılımcıların birçoğu İran'da kaçakçılarla temas kurduktan sonra Türkiye sınırına ulaşmadan önce Tahran'da günlerce beklemek durumunda kalmıştır. Tahran'dan Türkiye sınırına ulaşmaları 2 ile 40 gün arasında değişmektedir. Kaçakçılar sınırdaki geçiş noktalarının denetimine bağlı olarak göçmenleri Tahran'da bekletmektedir. Göçmenler Tahran'dan Türkiye sınırına kadar birkaç araç değiştirerek varmışlardır. Kaçakçılar göçmen gruplarını sınıra yakın bir yerde toplayıp tekrar gruplara ayırarak sınırı geçirmişlerdir. Görüşmeciler rota boyunca birden fazla kaçakçı değiştirdiklerini ifade ettiler. Her sınır geçişinden sonra başka kaçakçılara teslim edilmişlerdir. Türkiye'ye ulaşana kadar araba, otobüs, yürüyüş gibi birden fazla ulaşım şekli kullanmışlardır. Kaçakçıların kullandıkları araçların kapasitesi göçmen sayısına göre oldukça azdır. Bu nedenle kaçakçılar göçmenleri sıkışık ve kalabalık araçlarla seyahat etmeye zorlamaktadır. Bu şartlar zaten risklerle dolu olan yolculuğu daha da zorlaştırmaktadır.

Abdüsselam, yaşadığı tecrübeyi şu şekilde aktarmıştır:

> "*Meşhed'den Tahran'a geçtik. Bir gün Tahran'da kaldıktan sonra 5-6 araç değiştirerek Türkiye sınırına geçtik. İran'ın Tebriz şehrinden Türkiye'nin Van şehrine geçtik. Sınırı 6 saat yürüyerek geçtik. Sınırı 8 kişi geçtik. Kaçakçılar gruplara isim veriyordu. Bizim grubun adı "üzüm"dü. Türkiye tarafına geçince hepimizi bir yere topladılar. Orada 150 göçmen vardı. Bizi orada araçlar bekliyordu. Araçlara 30 kişilik gruplar halinde bindirdiler, otogara yakın bir eve götürdüler. Kaçakçıya ödemeyi Türkiye'de yapacak şekilde anlaşmıştık, sınırı geçince havale sistemiyle kaçakçıya ödemeyi yaptım. İran'dan Türkiye'ye geçmek için kaçakçıya 2 milyon Tümen ödedim. Yolculuğun en zorlu yer Afganistan-İran sınırıydı. Çünkü İranlı askerler ateş açıyorlardı.*" *(Abdüsselam, 21)*

Nedim de kaçakçılarla Afganistan'dan Türkiye'ye anlaşmış. Bu nedenle yolculuğu diğerlerine nazaran nispeten kısa sürmüş:

> "*Logar şehrinden Kabil'e gittik. Kaçakçıyı orada bulduk. Kişi başı 1100 Dolar'a anlaştık. Bu paraya kaçakçıyla Türkiye'ye kadar anlaştık. Türkiye'ye kadar sürekli kaçakçılar değişti. Afganistan'dan sınırını Beluç kaçakçılar geçirdi. Pakistan'dan da İran'a yine Beluç kaçakçılar geçirdi. Kabil'den Nimruz'a geçtik. Oradan Pakistan'a*

sonrasında ise İran'a geçtik. İran'da bizi İran kaçakçılarına teslim ettiler. Türkiye'ye Doğubeyazıt'tan giriş yaptık. Oradan bizi Kürt kaçakçılar teslim aldı. Üç ülkeyi 11 günde geçtik. Sınır bölgelerini yürüyerek geçtik. Ülkelerin sınırlarını yürüyerek geçtik." *(Nedim, 18)*

Göçmenler kaçakçılardan tam paket hizmeti (Afganistan-Türkiye) satın alsa bile kimi durumlarda İran'daki sıkı tedbirler nedeniyle hareket edememektedir ve yolculuğun süresi oldukça uzamaktadır.

Nitekim Abdullah, kaçakçıyla Afganistan'dan Türkiye'ye kadar anlaştığını ancak İran'daki sıkı sınır kontrolleri nedeniyle yolculuğun uzun sürdüğü aktarıyor

"*Afganistan'dan Türkiye'ye 600 dolara anlaştım. Ama param yoktu. O nedenle kaçakçıdan borç alarak Türkiye'ye geldim. Sonra çalışarak borcumu ödedim. Afganistan'ın Nimruz şehrinden İran'ın Zabul şehrine geçtim. Zabul'dan Tahran'a götürdüler beni. Orada 15 gün kaldım. Afganistan'dan İran'a geçerken 26 gün dağda saklandık. Dağda yaşadık. Çünkü yolların durumu kötüydü, her yerde polis vardı. Sonra 15 gün Tahran'da kaldık. Oradan Türkiye'ye geçtim. Türkiye sınırını gece 12'de yürüyerek geçtik. Sabah 10 gibi Doğubeyazıt'a varmıştık. Kar vardı, hava çok soğuktu. Benle birlikte farklı ülkelerden bir sürü göçmen vardı.*" *(Abdullah, 26)*

14 yaşında aynı köyden 3 arkadaşıyla yola çıkan Necip ise Pakistan'dan sonra İran'a geçmiş. O da güvenilir bir kaçakçı bulamadığı için yolculuğuna ara verip uzun bir süre İran'da beklemek zorunda kalmış. Necip Türkiye'ye olan göç yolculuğunu şöyle anlatıyor:

"*Önce İran ve Pakistan'a komşu olan Afganistan'ın Nimruz şehrine geldik. Nimruz'a varmamız 4 gün sürdü. Oradan Pakistan'a sonra da İran'a girdik. Pakistan'dan İran sınırına kadar bir gece yürüdük. Afganistan'dan İran'a kadar kaçakçıya 300 Dolar ödedim. İran'a varınca orada 4 ay kalmak zorunda kaldım. Çünkü güvenilir bir kaçakçı bulamadım. İran sınırından Tahran'a geçtim, bu yolculuk 1 hafta sürdü. İran'dan İstanbul'a kaçakçıyla 500 Dolar'a anlaştık. Türkiye sınırına kadar araçla geldik İran'dan Türkiye'ye geçerken bir gün bir gece yürüdük. 200 kişilik bir grupla Türkiye'ye geçtik. Kaçakçılar bir arabayla bizi Doğubeyazıt'a kadar götürdüler*" *(Necip, 14)*

Bazı görüşmeciler sınırı geçerken hem İran hem de Türkiye sınır güvenlik görevlileriyle karşılaşmış. Örneğin Yakup, Türkiye sınırını geçerken İran askerlerinin saldırısına uğradıklarını anlatıyor:

> "*İran'dan Türkiye sınırını geçmek için 500 Dolar verdim. Doğubeyazıt kapısından 100 kişilik bir grupla giriş yaptık. Sınırı geçmek için bir gece yürüdük. Sınırı geçtikten sonrada bir gün Doğubeyazıt'a kadar yürüdüm. İran askerleri bize ateş açtı. İran askerleri bize öyle bir ateş açtı ki sanki karşısında IŞİD var. O kargaşada ayağıma etraftaki cam parçaları girdi.*" *(Yakup, 24)*

Yakup gibi Hüseyin de sınırı geçerken güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucunda yaralandığını anlatıyor. O gece yaralandığına dair fotoğrafları göstererek: "*Türk askeri havaya ateş açınca korktum. Kaçakçılar kaçın diye bağırdı. O sırada bir kaçakçı ayağıma çelme taktı, düşüp yuvarlandım. Yüzüm kan içinde kaldı.*" *(Yakup, 24)*

Raşhid ise Türkiye-İran sınırını geçerken İran güvenlik güçleriyle karşılaşmış:

> "*Türkiye sınırına varmaya yakın arıkların içinden geçerken polisler orada duruyordu. Bize ateş açtılar. Biz otuz, kırk kişiden sadece on iki kişi arabalara binebildik. Ne olduğunu bilemedik. Geri kalan arkadaşlara ne olduğunu da bilmiyorum. Bir sefer de yolda geçerken İran askerleri bir gece bizi tuttu, müdahale etti. Bilmiyorum kaçakçılar mı satın aldı sonra bizi bıraktılar.*" *(Raşhid, 27)*

Bazı görüşmeciler yolda başkalarının ölümüne tanık olduklarını veya rotada daha önce sınırı geçmeye çalışan göçmenlerin cesetlerini gördüklerini paylaşmışlardır. Birçoğu yaralanma, açlık, zehirlenme ve kaza gibi zor ve tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalmış. Sık karşılaştıkları bu olaylara rağmen birçoğu Afganistan'daki hayatlarını ve gelecek umutlarını göz önünde bulundurarak yolculuğa devam etmenin kendileri ve aileleri için daha iyi olacağını düşünmüşler.

Ahmed, Türkiye-İran sınırının zorlu bir arazi yapısına sahip olduğunu, bundan dolayı göçmenlerin zorlandığını ve yaralandığını ifade etti:

> "*İran'dan Türkiye'ye 70 kişilik bir grupla geçtik. İran polisi bizim üzerimize direkt ateş açtı. Arkada olanlar düştü zaten. Yolda dağın tepesinde 5 tane ceset gördük. O dağlardan aşağıya inene kara herkesin bir yerleri yaralanıyor. Yol çok taşlık ve dikenli. Türk askeri korkutmak için havaya ateş açınca biz de koşarak iniyoruz o dağlardan.*

Ayaklarım yaralı, ellerime hep diken girdi. Aramızda Bangladeşli bir arkadaş vardı ayağı kırılınca onu dağın tepesinde bırakmak zorunda kaldık. Kaçakçının umurunda değil, o sadece koş diyor. Ölen ölür kalan kalır diye düşünüyor." *(Ahmed, 23)*

Nedim rota boyunca cesetler gördüğünü, birçok göçmenin hareket halinde yaralandığını ancak her şeye rağmen yola devam ettiklerini aktarıyor:

"*Yolda yemek, su bulamadık. İran askerleri direkt bizi hedef alarak ateş açtı. Ama Türk askeri bizi korkutmak için havaya ateş açtı. Bir pickup'a 40 kişi bindirdiler. Çok hızlı gidiyorlar. Bu hızda arabadan düşen de oluyor. Ama düşenler için asla durmuyoruz. Türkiye sınırında çok yüksek dağlar var. İnsanlar daha çok o dağları aşarken ölüyor. Susuzlukta, açılıktan insanın enerjisi tükeniyor. Dağlarda çok insan ölüsü var. Hatta ben gelirken birinin üzerine yanlışlıkla bastım. Kimse ölüleri almıyor, sadece ölülerin üzerini taş ve şal ile örtüyorlar. Kardeşin bile olsa taşıyamaz orada bırakırsın. Yoluna devam etmek zorundasın.*" *(Nedim, 18)*

Kimi görüşmeciler sınır geçişi sırasında Türkiye'deki sınır güvenlik görevlileri tarafından yakalandığını ya da sınırı başarılı bir şekilde geçtikten sonra yakalandıklarını belirtmiştir. Ancak her iki durum da tekrar harekete devam etmeyi denemişler ve başarmışlar. Göç etme nedenlerinin, göç için harcanan meblağ, ailelerinin mali beklentileri gibi unsurlar geri kalan tüm risk ve endişelere baskın gelmektedir. Bu yüzden göçmenler yakalansalar dahi tekrar göç etmeyi denemektedirler.

Hasan:

"*İran'dan Türkiye'ye kaçak geçtim. Bunun için 500 Dolar ödedim. İran'da kaçakçıların eşkıyalarla ilişkisi var. Kaçakçılar bizi ihbar ediyor. Eşkıyalar da bizi soyuyorlar. Her şeyimizi çalıp çöle bırakıyorlar. Eğer İran polisi bizi yakalarsa işkence yapıyor ve Afganistan'a sınırdışı ediyorlar. Yani sıfırlanıyor yolculuk. Türkiye'ye Doğubeyazıt sınırından girdim. Tahran'dan İstanbul'a gelişim 8 gün sürdü. Türkiye-İran sınırında askerlerin üssü vardı. İlk geçişimizde yakalandık. Askerler ayakkabılarımızı aldı yaktı. Ama başka bir şey yapmadılar. Bizi İran'a geri gönderdiler. İkinci gelişimizde yine aynı yolu kullandık, bu sefer geçtik.*" *(Hasan, 28)*

Türkiye sınırını geçtikten sonra Doğubeyazıt tarafında askerlerin kendilerini yakaladıklarını söyleyen Necip, yaşı küçük olduğu için de Konya'da bir kampa gönderilmiş:

> "*Kaçakçılar bir arabayla bizi Doğubeyazıt'a kadar götürdüler. Bizi Doğubeyazıt'ta indirdiklerinde polis yakaladı. Polis bizi bir hafta Doğubeyazıt'ta hapiste tuttu. Sonra'da yaşım küçük diye Konya'da bir kampa yolladılar. Buradaki çocuklar hep kavga çıkarıyorlardı, birbirlerine iyi davranmıyorlardı. Kampta bize 3 öğün yemek, aylık 150 TL harçlık, kıyafet veriyorlardı. Kampta 2 ay kaldım. Oradaki çocuklar beni korkuttu. Seni buradan daha kötü bir yere gönderecekler diye. Ben de korktum İstanbul'a kaçtım. Otogarda otobüs firmaları bize bilet satmak istemedi. Otogarda tanıştım Afganlarla taksi tutmak zorunda kaldık. Kişi başı 500 TL vererek Bursa'ya gittik. Oradan beni İstanbul'dan gelen abim aldı.*" *(Necip, 14)*

Nejat, "*Türkiye sınırını geçerken Türk askeri bizi gördü, havaya ateş açtı. Türkiye'ye gelirken İran polisi bizi yakaladı ama kaçakçılar onlara para verince bizi saldılar.*" *(Nejat, 25)*

Görüşmeciler sınır hattında yaşayan yerli halk ve kaçakçılar göçmenlerden fayda sağlamak için her durumu kullandıklarını iddia etmiştir. Abdüsselam sınırı geçerken yürümek istemeyenler için kaçakçıların at hizmeti sunduğunu aktardı. "*Kaçakçılar sınırı geçerken yürümek istemeyenler için at hizmeti sunuyorlardı. Mesela yarım saat at binmek için 200 dolar istiyorlardı*." *(Abdüsselam, 21)*

Cahide ve eşinin İran'dan Türkiye sınırını geçmeleri 15 gün sürmüş. Cahide yolculuğun uygun hava şartları ve polis denetimlerinin azalmasını bekledikleri için bu kadar uzun sürdüğünü söylemiştir.

> "*Arkadaşlarımız aracılığıyla kaçakçıyı bulduk. Eşim ve kendim için 14 bin İran Tümeni ödedik. Türkiye'ye Van'dan giriş yaptık. Yolda İran polisi bizi gördü. Kaçakçılar polisle konuşup, onlara para verdikten sonra bizi saldılar. Türkiye sınırını 50-60 kişilik gruplarla 3 gün yürüyerek geçtik. Yol zordu, paranız varsa kaçakçılara yarım saat at binişi için 50 Tümen, yarım saat araba yolculuğu için 100 Tümen verebilirsiniz.*" *(Cahide, 21)*

Yolculuk sürecinde yeterli hazırlığı olmayan göçmenlere yüksek fiyattan su ve yiyecek sattıklarını ifade eden görüşmeci Ahmed'in aktarımından:

Ahmed, "*Kaçakçılar bize orada çok zulüm yaptı. Gelip bizi dövüyorlardı. Bir telefon hattı 200 TL, bir su 10 TL, bir bisküvi 15 TL. Kendi kaçakçın gelene kadar orada bekliyorsun mecburen.*" *(Ahmed, 23)*

Yolda göçmenler için bir diğer tehlike ise soyguncu gruplardır. Göçmenlerin üzerlerindeki değerli eşya, para ve cep telefonlarını çaldıkları bilinmektedir. Rahman Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmek için yola çıkmış ancak Pakistan'dan sonra İran'a geçerken hırsızlar tarafından alıkonulduklarını ve kendilerini serbest bırakmak için para istediklerini aktardı:

> "*Türkiye'ye geçmek için yola çıktım ama İran'da kaldım yaklaşık beş ay kadar. Yolda hırsızlar bizi yakaladı. Bizi topladılar ve geçmemize engel oldular. Bizden yani bizi götüren kaçakçılardan para istediler. Ancak öyle salabileceklerini söylediler. Bir hafta hırsızların elinde kaldık. Kaçakçılar aracı oldular ama kaçakçıların eli olmadığını düşünüyorum. Paramın hepsi orada gitti. Adam başı dört yüz dolar aldılar bizden. O yüzden orada kalıp beş ay inşaat işinde çalıştım para biriktirmek için.*" *(Rahman, 17)*

Hasan, "*İran'da kaçakçıların eşkıyalarla ilişkisi var. Kaçakçılar bizi ihbar ediyor. Eşkıyalar da bizi soyuyorlar. Her şeyimizi çalıp çöle bırakıyorlar.*" *(Hasan, 28)*

Bunun dışında görüşmeciler, kimi durumlarda soyguncuların kaçakçılarla birlikte hareket ederek fidye için göçmenleri kaçırdıklarını da anlatmışlardır. Soyguncular, göçmenlerin serbest bırakılmaları için Afganistan'daki yakınlarıyla iletişime geçerek ödeme talep etmektedirler.

Ahmed, "*Van'da bazen 'ben sizin kaçakçınızım' diyerek göçmenleri kandıranlar oluyor. Kendilerini kaçakçı olarak tanıtıyorlar. Göçmenleri kaçırıp Afganistan'daki ailelerinden fidye istiyorlar. Vermediğinde parmağını, elini, kolunu kesiyorlar.*" *(Ahmed, 23)*

Görüşmeciler sınırı geçtikten sonra araçlarla Van ve Ağrı'da kaçakçıların ayarladığı otogara yakın evlerde bir iki gün konaklayıp, ardından ülkenin batısına doğru otobüs veya özel araçlarla ilerlemişler. Görüşmeciler Van ve Ağrı'da her göçmenin kendi kaçakçısı olduğunu, isme göre kaçakçıların araçlarına bindiklerini belittiler. Kaçakçılar bu kısımda göçmenlerin yolda olası polis denetiminde sıkıntı yaşamaması için sahte seyahat belgesi temin etmişler.

Ahmed:

> "*Van'a geldiğimizde kaçakçılar bizi hayvan ağırlarına götürdüler. Kendi kaçakçın gelene kadar orada bekliyorsun mecburen. Kaçakçılar Van'da bize sahte ikamet izni belgesi hazırladırlar. Bu belgede tüm bilgiler sahte sadece fotoğrafım gerçekti. Van'da bizi bir dolmuşa bindirdiler. 80 kişiyi bir dolmuşa sığdırdılar Tatvan'a kadar. Arabada bir sürü insan bayıldı. Ölmesinler diye su çarptık yüzlerine. Tatvan'dan sonra bizi bir yere bıraktılar. Herkesin bir kaçakçısı vardır. O kaçakçılar gelip bize otobüs bileti aldılar.*" *(Ahmed, 23)*

Abdullah:

> "*Doğubeyazıt'ta bir sürü kaçakçı sizi bekliyor. İsmimizi okuyarak bizi kendi kaçakçılarımızla buluşturuyorlar. Mesela bağırıyorlar, Muhammed'in adamı kim, Ahmet'in adamı kim diye. Ona göre bizi araçlara bindiriyorlar. Doğubeyazıt'ta otogara geçtik, direkt İstanbul'a geldim. İstanbul'a gelirken Ankara yolunda polisler durdu. Ama bize "nereye gidiyorsun diye" bile sormadılar.*" *(Abdullah, 26)*

Yusuf, "*Kaçakçılar Türkiye'ye geçince bize sahte seyahat belgesi verdiler. Sınırı geçince Türkiye'de hangi şehre gideceğimize bağlı olarak gruplara ayrıldık. Daha sonra bizi Van'da otogara yakın bir eve yerleştirdiler.*" *(Yusuf, 24)*

Abdüsselam:

> "*Türkiye tarafına geçince hepimizi bir yere topladılar. Orada 150 göçmen vardı. Bizi orada araçlar bekliyordu. Araçlara 30 kişilik gruplar halinde bindirdiler, otogara yakın bir eve götürdüler. Kaçakçıya ödemeyi Türkiye'de yapacak şekilde anlaşmıştık, sınırı geçince havale sistemiyle kaçakçıya ödemeyi yaptım.*" *(Abdüsselam, 21)*

Sınır geçiş ücretleri havale sistemi üzerinden ödenmektedir. Bu sistem ilerleyen bölümde değinilecek olan göçmenlerin menşe ülkedeki ailelerine para göndermek için de sık kullandığı bir yöntemdir. Kaçakçılar hızlı ve resmi olarak denetlenebilir olmayan para transferini mümkün kıldığı için bu sistemi kullanmaktadırlar. Göçmenler menşe ülkeden varış ülkesine kadar geçilen her sınır için ayrı ayrı ödeme yapabilecekleri gibi menşe ülkeden çıkarken tüm parayı bir defa da ödeyebilmektedir. Bir seferde nakit ödemede fiyat daha da düşebilmektedir. Sınırları geçmek zorlaştığında yolculuk daha uzun ve pahalı hale gelmektedir. Bu ücretler Afganistan gibi ekonomisi kötü olan ülkelerden

gelenler için yüksek olsa da birçoğu parayı bulmak için her yolu denemekte ya da kaçakçılardan kredi almaktadır. Düzensiz göçmenlerin çoğu kaçakçılara borçludur ve bu borcun baskısı altındadırlar.

Göçmen kaçakçıları yanlış bilgiler üzerinden ticaret yapmaktadır. Göçmenlerin çoğu göç etmeden önce yolculuk hakkında yanlış veya eksik bilgilendirilmişlerdir. Örneğin, kaçakçılar sınır geçişinin garantili, güvenli ve rahat olduğunu anlatarak göçmenleri harekete teşvik etmişlerdir. Bunun yanında varış noktasındaki ülke hakkında kolay iş bulma, yüksek gelir elde etme gibi yanlış bilgiler vermektedir. Kaçakçılar genellikle yolculuğun süresi ve yolculuk boyunca kullanılacak araçlar hakkında yanlış bilgi aktarmaktadırlar. Yapılan bu yanlış bilgilendirmeler kaçakçılık hizmetine olan talebi artırmaktadır. Nereye gidileceği ve oraya nasıl gidileceği göçmenler tarafından değil kaçakçılar tarafından belirlenmektedir. Rota ve gidilecek ülke hakkında pek bir bilgisi olmayan göçmenlerin tamamen kaçakçıların bilgisine güvenmekten başka şansları yoktur. Yukarıda da bahsedildiği gibi göçmenler yolculuğun düşündüklerinden daha zor olduğunu fark etmelerine rağmen ve yolculuk boyunca travmatik olaylarla karşılaşmış olsalar dahi yolculuklarına devam etmektedirler. Sadece birkaç katılımcı yolculuğun risklerinin farkında olduğunu ve kaçakçıların bunları kendilerine anlattığını belirtmiştir. Ancak aynı katılımcılar bu tehlikeli yolculuğu "göze almaktan başka şanslarının olmadığını" eklemişlerdir. Katılımcıların varmak istedikleri ülkelere dair beklentileri yüksektir. Göçmenler çalışmak, eğitim almak, ailelerine para yollamak, daha iyi yaşamlar kurmak için yolculuğa devam etmektedir. Bu nedenle yolculuktaki tehlikelere ve risklere karşı dayanma güçleri yüksektir.

Yusuf, "*Türkiye'ye kadar toplam iki kaçakçı değiştirdim. Kaçakçılar İran Türkiye göç yolunun çok zorlu ve sert olduğunu söylemişlerdi. Ben yola çıkmadan inanmamıştım ama yola çıkınca doğru söylediklerini gördüm.*" *(Yusuf, 24)*

Abdüsselam:

> "*Kaçakçılar göç yolcuğunu çok güzel anlattılar. Bir saatte Van'a geçeceğimizi söylediler. Ama yola çıktığımız an anladık böyle olmadığını. Yolculuk çok eziyetliydi. İnsanların yürümekten ayakkabıları parçalanmıştı. Hiç böyle anlatmamışlardı. Bir sürü araba değiştirip, saatlerce yürüdük. Kaçakçılar bize Türkiye'nin İran gibi*

olmadığını, hiçbir sıkıntı yaşamayacağımızı, herkesin rahatlıkla iş bulabileceğini söylediler. Bunları duyunca zaten gitmek istiyorduk ama daha da kararlı hale gelmiştik. Aramızda kadınlar da var. Bir iki kişi oturup kaldılar daha devam edemeyeceklerini söylediler." *(Abdüsselam, 21)*

Necip, "*Ben yolun böyle olduğunu bilmiyordum. Yolda çok korktum, çok pişman oldum yola çıktığıma. Ama geri dönemezdim*" *(Necip, 14)*

Göçmen kaçakçılığı binlerce göçmenin ölümüne ve sömürüsüne neden olsa da "göç krizi"nin oluşmasında esas neden değildirler. Çatışmalar, savaşlar, ekonomik istikrarsızlık, politik baskılar, çevresel felaketler ya da kişisel beklentiler nedeniyle sadece çok az sayıda göçmen diğer ülkelere yasal olarak hareket edebilmektedir. Geri kalan çoğunluk ise hareket etmenin alternatif yöntemlerini aramaktadır. Dünya çapında bu kadar fazla göçmen ve mültecinin hareketi insan kaçakçılığı faaliyetlerinin normalleşmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki sıkı göç politikaları insan kaçakçılığını ve insan ticaretini arttırmakta ve düzensiz göçü şiddetlendirmektedir. Göç ve iltica alanının giderek daha kısıtlı hale gelmesi ve yasal kanalların oluşturulamadığı her gün göçmenleri düzensiz yollarla göç etmeye itmektedir. Hükümetler sadece göçmenlerin ülkelerine varışlarını kısıtlamaya yönelik uğraş gösterdikçe göçmen kaçakçıları için kazançlı iş fırsatları varlığını korumaya devam edecektir (Reitano ve Tinti, 2015).

4.2.1.2. İstanbul'daki Yaşam: Sosyal Ağlar ve Emek Piyasası

Afganlar sınırları aşmak ve yasal güvenceden yoksun oldukları hallerde karşılarına çıkan engellerle baş edebilmek için sosyal ağlarını kullanmaktadır. Ağ teorisi menşe ve varış yerlerindeki göçmen ve göçmen olmayan insanlar arasındaki akrabalık, arkadaşlık, etnik köken gibi bağlara odaklanır. Teoriye göre göçmen ağlarının güçlü ve geniş olması sınıraşırı hareketliliğin olasılığını arttırır. Çünkü bu ağlara gömülü olan sosyal sermaye hareketin maliyetini ve risklerini azaltır. Öncü göçmenlerin yeni gittikleri ülkede destek alabilecekleri sosyal ağları bulunmamaktadır, bu onları karşılaştıkları zorluklara karşı savunmasız bırakmakta ve göçü daha pahalı hale getirmektedir. Daha sonra gelen ikinci kuşak göçmenler arkadaşlık ve akrabalık ilişkileri sayesinde oluşturulan sosyal ağlardan faydalanırlar. Yeni göçmenler hem varış hem de menşe

ülkedeki göçmen olmayan kişilerle kurdukları bağlar dahilinde gittikleri ülkede yardım, istihdam, barınma gibi olanaklara erişebilmektedirler. Göçmen ağları menşe ülke ile gidilecek ülkeyi birbirine bağlayarak gidilecek ülke hakkında bilgi sağlamakta, göçü maliyet ve risk bağlamında kolaylaştırıcı işlev görmekte; yeni ülkeye adaptasyonu hızlandırmakta, iş ve konaklama bulmada avantaj yaratmakta, psikolojik destek sağlamakta, para ve malların dolaşımını mümkün kılmaktadır (Massey ve diğerleri, 2014; Poros 2001'den akt. Vertovec, 2002, s. 3).

Afganlar, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden çok önce komşu ülkeler İran ve Pakistan'a iş bulmak, kuraklıkla mücadele edebilmek ya da daha yüksek gelir elde etmek için göç etmişlerdir. Günümüzde dahi İran'da yaşadıkları sıkıntılara rağmen Afganlar iş bulabilmek için İran'a göç etmeye devam etmektedirler. Uzun yıllardır tekrarlanan bu hareketler, sınırlar arasında insanların, malların, bilginin, paranın dolaşımıyla sürdürülen ulus ötesi ağların bir sonucudur. Monsutti, göç etme deneyiminin Afganlar için bir yaşam biçimi haline geldiğini ve kurulan bu ulus ötesi ağların Afganların yaşamında oldukça belirleyici olduğunu belirtir (Monsutti, 2006, s.27). Çok geniş coğrafyalara dağılan Afganlar, bu ağlar aracılığıyla aralarındaki bağları koruyabilmişlerdir.

Göç etmek için ekonomik kaynaklara sahip olmak önemlidir. Afganistan gibi şiddetli çatışmaların yaşandığı bir ülkede insanlar göç etmeye istekli olabilirler, ancak bunu yaparken yeterli kaynaklara sahip olmak gereklidir. Ekonomik kaynaklardan yoksun olmak sadece para ve mal eksikliğiyle değil aynı zamanda güçlü veya zayıf ağlara sahip olmakla da ilgilidir. Ağların yokluğunda ya da zayıf olduğu durumlarda göç etmek güçleşebilmektedir. Göç yoluyla geçim stratejilerini çeşitlendirmek isteyen bir aile güçsüz sosyal ağlara sahip ise aile içinden bir bireyi göç için desteklemekte yetersiz kalacaktır. Çünkü düzensiz göçmenler genellikle aile ya da arkadaşlar tarafından finanse edilir (Monsutti, 2006, s.36).

Göçmen ağları hem bireyin göç kararı almasında hem varacağı ülkeyi belirlemesinde hem de yolculuk boyunca yaptıkları seçimlerde önemli rol oynamaktadır. Varılacak ülkede aile, akraba, arkadaşlık bağlantılarının varlığı gidilecek ülke seçimi yapmada oldukça belirleyicidir. Güçlü bir ağ bağına ve ekonomik kaynaklara sahip olan

göçmenler menşe ülkesini bu bağı esas alarak terk edebilmektedirler. Bu karar genellikle menşe ülkeden göç etmeden önce alınır. Gidilecek ülkedeki ağlardan gelen bilgiler bireyi o ülkeye göç etmeye cezbedebileceği gibi caydıra bilmektedir de. Bunun yanında varış yerinin seçimi göç sürecinin birçok farklı zaman diliminde de alınabilmektedir. Transit ülkelerde yeni sosyal ağlara erişim göçmenlerin hedef ülke seçimlerini etkileyebilmektedir. Geçiş ülkelerindeki koşullar göçmenleri ileri doğru hareket etmeye ya da yerleşmeye teşvik edebilir ve bu ülkelerdeki ağlara erişim göçmenlerin karar almasında etkili olabilmektir (Kuschminder ve diğerleri, 2015, s. 59-61; Cummings ve diğerleri, 2015, s. 35).

Katılımcıların birçoğu Türkiye'ye gelmeden evvel ülkede bir yakınlarının olduğunu ve göç öncesi onlarla iletişim halinde olduğunu belirtmişlerdir. Kimi katılıcılar ise yolculuk esnasında ya da geçiş ülkelerinde kurdukları arkadaşlıklar yoluyla Türkiye'ye gitmeye karar vermişlerdir.

Necip, "*Abim Türkiye'de yaşıyordu. Ben de onun yanına gitmek istedim.*" *(Necip, 14)*

Ahmed, "*Türkiye'de hiç kimseyi tanımıyordum. Biz Afganistan'dan üç arkadaş yola çıktık. Arkadaşlarımdan birinin Türkiye'de arkadaşı vardı. Ben de onlarla geldim.*" *(Ahmed, 23)*

Nejat, göçten önce Türkiye'de arkadaşlarının olduğunu ancak Türkiye'ye geldikten sonra arkadaşlarından iş ve barınma anlamında bir destek bulamadığını belirtiyor. "*Türkiye'yi burada olan arkadaşlarımdan duydum. Onlar tavsiye etti. Güvenli, iş imkanları çok dediler. Ev ve iş bulma konusunda kimse yardım etmedi. Hepsini kendim buldum.*" *(Nejat, 25)*

Abdüsselam için İran'daki kötü çalışma ve yaşam koşulları Türkiye'ye göç kararı almasında etkili olmuş. İran'da çalıştığı fabrikadaki Afgan göçmen arkadaşları Türkiye'ye göç etme planına katılmış. "*Çalıştığım yerdeki arkadaşlarım Türkiye'ye gitmek için plan yapıyorlardı. Ben de onlara katıldım.*" *(Abdüsselam, 21)*

Yusuf, "*Dayımın oğlu Türkiye'deydi. Onu aradım ve yanına gelmek istediğimi söyledim*" *(Yusuf, 24)*

Afganlar için hareketlilik sorunlarla başa çıkabilmenin önemli bir mekanizmasıdır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun çevresinde daha önce göç etmiş akraba ve yakınları bulunmaktadır. Bu sosyal ağlar henüz göç etmemiş Afganları hareket etmeye teşvik edebilmekte ve varılacak ülkenin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Katılımcıların tamamına yakının İran ve Türkiye'ye daha önce göç etmiş bir yakınları bulunmaktadır. Türkiye'de herhangi bir yakının bulunmayan katılımcılar İran'da kurdukları sosyal ağlara güvenerek Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Türkiye'ye girdikten sonra göçmenlerin birçoğu İstanbul'a gitmektedir. İstanbul uzunca bir süre yurtiçinde kırdan kente göçün adresi olmuş olsa da artık uluslararası göçmenlere de ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Erder, 2015, s. 266). İstanbul'un Afgan göçmenler için tercih edilmesinin nedeni şehrin coğrafi konumu ve kayıt dışı istihdam sağlayan sektörün yaygın olmasıdır. Ayrıca Avrupa sınırına yakın olması nedeniyle de buradan Avrupa'ya gidecek göçmenler için İstanbul bir çekim merkezidir. Bunun yanında şehirdeki enformel sektörün oldukça büyük olması ve bu piyasanın denetlenmesindeki yetersizlik de göçmenleri İstanbul'da iş aramaya itmektedir (Biehl, 2012, s. 82).

Ülkeye düzensiz yollarla giriş yapmış olmalarına rağmen görüşmecilerin çok azı Türkiye'de uluslararası sığınma başvurusunda bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmek istedikleri için sığınma başvurusunda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir kısmı Türkiye'ye geldikten sonra sosyal ağların desteğiyle kayıt dışı ekonomide hızlı bir şekilde iş bulabilmiş ve yine ağlar sayesinde konaklama sorununu çözebildiği için böyle bir başvuruya gerek kalmadığını belirtmiştir. Göç yolculuğu için borçlanan ve ailelerine bir an önce para göndermek zorunda olan göçmenler hemen çalışmaya başlamışlardır. Katılımcılardan bazıları ise Türkiye'de bir süre çalıştıktan sonra Afganistan'a geri dönmeyi istediği için sığınma başvurusunda bulunmadığını söylemiştir. Bu yanıtı veren göçmenler Afganistan'a geri dönüp evlenmek için Türkiye'de para biriktirmek istediklerini ifade etmişlerdir. Diğer göçmenler sığınma başvurusunda bulunduğunu ancak henüz oturma izni alamadıklarını bu nedenle başvuru işlemleriyle uğraşmadıklarını belirtmişlerdir.

Yusuf, "*2 yıldır Türkiye'deyim. Sığınma başvurusunda bulunmayı düşünmedim. Böyle bir hakkım olduğunu biliyordum ama denemedim. Çünkü Afganistan'da bir nişanlım var. İleride geri dönüp nişanlımla evlenmek istiyorum.*" *(Yusuf, 24)*

25 yaşındaki Nejat, iki kere İran'a göç ettikten sonra üçüncü gidişinden sonra Türkiye'ye gitmeye karar vermiş. Türkiye'ye geldiğinde sığınma başvurusunda bulunmuş ancak henüz bir netice alamamış.

> "*Türkiye'ye geldiğimde arkadaşlarım belge almam için Ankara'daki Birleşmiş Milletlere gitmemi söyledi. Ben de gidip kaydımı yaptırdım. Bana iki haftada bir Aksaray'daki göç idaresine gidip imza atmam gerektiğini söylediler. Belki oturma izni alabilirim diye başvurdum. Ama benden daha önce başvuran arkadaşlarım bir yıl boyunca imza attıkları halde oturma izni alamadılar. Ben de peşini bıraktım.*" *(Nejat, 25)*

Raşhid, sığınma başvurusunda bulunmuş ancak bir sonuç alamadığı için süreci takip etmeyi bırakmış.

> "*Türkiye'ye gelince bir sene sonra sığınma başvurusu için Ankara'ya gittim. İlk geldiğimizde bilmiyorduk başvuru yapabileceğimizi sonradan öğrendik. Gittiğim zaman benden ev kirası için bir belge ve elektrik, su faturası göstermemi istediler. Ama bizde para yoktu. Ev tutamadık ve fatura gösteremedik. İmza attık birkaç sefer gidip. Yol parasında da zorluk çektik, gidip gelemedik. Sonra iptal oldu. Sonra İstanbul Göç İdaresine de başvuru yaptık. Bir buçuk senedir imza atıyorum ama hiçbir şey çıkmadı.*" *(Raşhid, 27)*

Cahide ve eşi İstanbul'a geldikten bir süre sonra Göç İdaresi'ne giderek kayıt olmak istemişler. Göç İdaresi uydu kent yerleştirme politikası kapsamında çifti Malatya'ya gönderilmek istenmiş.

> "*Türkiye'ye gelince burada Göç İdaresine gittik. Türkçe bilmiyorum. Tercüman yoktu. Bana bir kâğıt imzalattılar. Bana Malatya'ya gitmemi söylediler. İtiraz ettim, dil bilmediğimi, neye imza attığımı anlamadığımı söyledim ama dinlemediler. İmzayı attığım için mecbur olduğumu söylediler. Ben de gitmedim İstanbul'da kayıt dışı kalıyorum. Burada bir işim var, Malatya'da çok fazla Suriyeli var. İş bulmak zor.*" *(Cahide, 21)*

Mesut ve ailesi Türkiye'ye geldikten sonra Göç İdaresine gidip kayıt olmuşlar. Üç yıldır bir Avrupa ülkesine gidebilmek için sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlar.

"*Göç İdaresi bize siz Türkiye'de misafirsiniz, burada kalma şansınız yok dedi.*" *(Mesut, 33)*

Afgan göçmenlerin İstanbul'daki hayatları büyük ölçüde sosyal ağlar yardımıyla şekillenmektedir. İstanbul'a gelen göçmenlerin karşılaştıkları ilk sorun barınma olmuştur. Yeni gelen göçmenlerin ev kiralayabilmesi oldukça güçtür; bu nedenle sosyal ağları kullanarak kendisinden daha önce gelen göçmenlerin evlerinde kalmaktalar. "Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi" ile 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 102. Maddesinde düzenlemeye gidilerek idari para cezası verilmesi gerektirilen haller arasına "Geçerli seyahat belgesi veya izni olmayan yabancı şahısların barınmasına, konaklamasına imkân sağlayan ve mülkiyetindeki gayrimenkulü bunlara kiralayanlar" ibaresi eklenmiştir. Kanundaki değişiklik Türkiye'de kayıtsız halde bulunan Afgan göçmenlerin ev kiralayamamalarına neden olmuş ve ev kiralarının fahiş şekilde artmasının önünü açmıştır. Bir ev kiralayabilen Afgan diğer Afganlara yardım etmektedir. Yeni gelen Afgan göçmenler bir yer bulana kadar kısa bir süreliğine ya da uzun süreli olarak daha önce gelen Afganların evlerinde kalmaktadırlar. Bu yasağın farkında olan emlakçılar ve ev sahipleri bu durumdan istifade etmektedirler. Görüşmeler sırasında göçmenlerin 4 ile 15 kişi arasında değişen kişiyle aynı evi paylaştıkları görülmüştür. Afgan göçmenler şehir merkezine yakın fakat sosyo-ekonomik düzeyi düşük, öncesinde yurtiçinden göç almış semtlerde yaşamaktadır. Mülakat için evlerine gittiğimiz görüşmeciler Türkiye'ye gelen göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Zeytinburnu ve Şirinevler ilçeleri ile Yenibosna ve Kadıköy ilçelerinde ikamet etmektedirler. Evlerin çoğunun bodrum katta, rutubetli, ısıtma sistemi olmayan kötü barınma koşullarına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu evler için ödedikleri kiralar 1500 ile 2500 Türk Lirası arasında değişmektedir. Görüşmeciler kiralarının oturdukları evlere göre yüksek olduğunun farkındaydı ancak yeni bir ev bulmanın zorluğunu bildikleri için oturmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Cahide Türkiye'ye geldiklerinde ev kiralamak için yeterli paralarının olmadığını ve bu nedenle aylarca parkta çadırda kaldıklarını anlatıyor. "*İlk geldiğimizde paramız olmadığımız için aylarca parkta kaldık. Çadır kurduk. Yalnızca eşim ve ben değildik,*

bizimle birlikte bir sürü Afgan, Pakistanlı, Suriyeli vardı. Sonra iş bulunca ev kiraladık" *(Cahide, 21)*

Afganların göç etme ile ilgili bireysel kararlarının arkasında birçok motivasyon olsa da ülkelerindeki iş fırsatlarının eksikliği göçü yönlendiren büyük bir itici güçtür. Afganistan'daki siyasi kargaşa hali ekonomiyi de büyük ölçüde etkilemektedir ve her yıl artan sayıda genç insanı istihdam edecek alanlar yaratılamamaktadır. Afganistan gibi yoksul ülkelerdeki istihdam fırsatlarının eksikliği nedeniyle iş arayışına dayalı göç, genç nüfus için artan bir geçim stratejisi haline gelmiştir. Uluslararası göç, göçmen işçiler ve aileleri için olumlu bir deneyim olurken aynı zamanda birçoğu gittikleri ülkelerde düşük ücretler, güvenli olmayan çalışma koşulları, sosyal koruma eksikliği, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi kötü çalışma ve yaşam koşullarına maruz kalmaktadır (International Labour Office/ILO, 2010, s. 2-3).

Görüştüğümüz göçmenlerin tamamı çalışma ve oturma iznine sahip olmayan düzensiz statüde yer alan göçmenlerdir ve bu nedenle kayıt dışı ekonomide, güvencesiz işlerde istihdam bulabiliyorlar. Kayıt dışı ekonomide üretilen ve satın alınan mal ve hizmetler piyasa ekonomisinin bir parçasıdır, istatistiklerde yer almayan, kayıt dışı ve belgelenmemiş ekonomik faaliyetleri içerir. Kayıt dışı olma hali vergi ve sosyal sigorta primlerinin ödenmesini önler ve ülkede geçerli olan mevcut iş kanuna (çalışma süresi, ödeme koşulları, iş sağlığı ve güvenliği) uygun olmayan çalışma ilişkilerini destekler (RUC, WLRI, 2008).

Günümüzde kayıt dışı ekonomi büyük oranda göçmen işgücüne bağımlı hale gelmiştir. Küçük ölçekli işletmeler ve emek yoğun sektörler maliyetleri azaltmak için yurtdışında faaliyet yürütme gücüne sahip değildir; bu açığı ise esnek ve ucuz göçmen işgücü ile kapatmaya çalışmaktadırlar (ILO, 2010, s. 23-24). İşverenler için oldukça işlevsel olan düzensiz göçmenler yasal statüden yoksun olmaları nedeniyle hedef ülkelerdeki emek piyasasında düşük maaşlar için zor şartlar altında çalışmaktadırlar. Bunun yanında işverenlerin kötü muamelesiyle karşılaştıklarında ya da emeklerinin karşılığındaki ücreti alamadıklarında sınır dışı edilme korkusu nedeniyle resmi kurumlara başvuramamaktadırlar. Bu durum onları işverenler karşısında daha savunmasız bırakmaktadır. Hükümetler düzensiz göçmen işgücünü "yasadışı" hele getirmek için daha

fazla yasal düzenlemeye gitse de bu durum düzensiz göçmen emeğini ortadan kaldırmamaktadır. Sonuçta yasal korumadan yoksun düzensiz göçmenler rekabet gücünü giderek yitirerek ekonominin görünmeyen tarafına itilmekte ve çalışma koşulları daha da kötüleşmektedir. Yani gelişmiş ülkelerdeki göçmenlik kurallarının sıkılaşması düzensiz statüde olan göçmenler için daha tehlikeli ve sömürücü bir çalışma ortamı yaratmaktadır (McKay ve diğerleri, 2009, s. 65-70).

Katılımcılar tekstil, inşaat, maden, tarım ve restoran-fırın sektörlerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerde göçmenlerin bu sektörlerdeki işlere erişebilmelerinde en önemli kanalın sosyal ağların kullanımı olduğu görülmüştür. Ev sahibi ülkede hâlihazırda kurulmuş olan ağlar yeni göçmenlerin iş bulmalarına yardımcı olur ve ekonomik ve sosyal yardımlar sağlamakta önemli rol oynamaktadır. Görüşmeciler çalıştıkları işleri arkadaşları vasıtasıyla bulduklarını belirtmişler ve birçoğu bir başka arkadaşının iş bulabilmesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Ağlar göçmenlerin çok vakit kaybetmeden hızlı bir şekilde çalışmaya başlamalarına olanak tanımıştır. Diğer görüşmecilere nazaran Türkiye'ye daha erken gelen göçmenlerin kimisi İstanbul'a geldikleri gün çalışmaya başladıklarını bazıları da geldikten bir hafta sonra çalışabildiklerini söylemişlerdir. Daha yeni gelenler için iş bulmak eskiye göre daha uzun ve zor olmuştur. Ancak görüşmeciler kendileri için asıl sorunun iş bulmaktan ziyade yaptıkları işin karşılığını alamamak ve uzun ve yıpratıcı çalışma koşulları olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların çalıştıkları iş yerlerinde yerli ve göçmen işçiler birlikte çalışmaktadır. İşsizlik, iş güvenliği, çalışma koşulları göz önünde bulundurulduğunda yerli işçiler ve göçmen işçiler arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Bu durum kayıt dışı ekonomi içinde geçerli olmaktadır. Bu hiyerarşik bölünmede düzensiz göçmen işçiler statüleri gereği en kötü çalışma şartlarına sahiptir. Sosyal güvencelerinin olmaması, maaşlarını alamadan işlerine son verilme, fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi, hak ihlallerine karşı ses çıkaramama, yerli işçilerden çok daha ağır bölümlerde uzun çalışma saatleri ve çalıştıkları ortamlarda karşılaştıkları ayrımcı-dışlayıcı muameleler göçmen işçileri yerli işçilere göre daha kırılgan hale getirmektedir (Cillo ve Perocco, 2008, 12; ILO, 2010, s.81). Görüşmeciler aynı işyerinde çalıştıkları yerli işçilerle aynı işi yaptıkları

halde daha az ücret aldıklarını fakat daha uzun çalıştıklarını ve izin kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak yeni bir iş bulmanın zorluğu ve işverenlerin resmî kurumlara ihbar etmekle tehditleri hareket etmelerini engellemektedir.

İki buçuk senedir Beşiktaş'ta bir çay ocağında çalışan Abdullah, kaçakçılara borcunu bir an önce ödemeye başlamak için İstanbul'a geldiği günün akşamında çalışmaya başlamış.

> "*İstanbul'a ilk geldiğim gün çalışmaya başladım. Beşiktaş'ta arkadaşım vardı. Fırında çalışıyordu. Aynı günün gecesinde fırında işe başladım. Daha sonra bir meyhanede bir buçuk sene bulaşık yıkadım. Sonra'da çay ocağında çalışmaya başladım. Çay ocağında 12 saat çalışıyorum, günlük yüz lira kazanıyorum. Sigortam yok, diğer çalışanların var tabi. İşi de Afgan bir arkadaş buldu.*" *(Abdullah, 26)*

Mahmud, yerli işçilere göre daha dezavantajlı konumda olduğunun farkında ancak yapabilecek bir şeyinin olmadığını belirtiyor:

> "*Afganistan'da iken demircilik yapıyordum. Burada da kaynakçılık yapıyorum. Buradaki işi kendim buldum. Bin 800 TL maaş alıyorum. 12 saat çalışıyorum. Burada düşük bir maaşla çok çalıştığımı biliyorum. Ama sesimi çıkaramıyorum. Benim elimde belge olmadığı için kendimi savunamıyorum. Sesimi çıkarsam polis gelirse beni direkt alır, kaçak çalışıyorum diye. Aynı işi benim yanımda bir Türk vatandaşı yapıyor. 3 bin 500 lira maaş alıyor, artı sigortası var. Maliyeti yüksek olduğu için iş güvenliğimiz yok.*" *(Mahmud, 25)*

Nedim çalışma izni olmadığı için yakın zamanda çalıştığı işten çıkarılmış. Çalışabildiği işlerde de emeğinin karşılığını alamadığını aktarıyor:

> "*Afganistan'da bakkalda çalışıyordum. İstanbul'da 2 ay öncesine kadar bir fırında çalışıyordum. Ama oturma ve çalışma iznim olmadığı için işten çıkardılar. Fırında çalışırken bin 700 lira maaş alıyordum. 12 saat çalışıyordum. İlk geldiğimde Aksaray'da 3 ay inşaatta çalıştım. Paramı vermeden işten çıkardılar. Her gün iş arıyorum ama iş sahipleri kimliğim olmadığı için iş vermiyorlar.*" *(Nedim, 18)*

Hasan görüşmemizden birkaç ay evvel Türkiye'ye gelmiş ve bu süre içerisinde 10 defa Yunanistan sınırını geçemeye çalışmış. Odak noktasında Avrupa'ya gitmek olduğu için çalışmaya zaman ayıramadığını, ayrıca her sınır geçişinde vücudunda oluşan yaraların iyileşmesi vakit aldığı için uzun süreli bir işte çalışamadığını belirtiyor. "*İş*

bulamıyorum, iş bulmak çok zor. Bulsak da devamlılığı çok zor. Çoğu bir iki ay çalıştırıyor hiç para vermiyor. Türkiye'de yabancılara çok iş az para veriyorlar." *(Hasan, 28)*

Hüseyin, çalıştığı işyerindeki yerli işçiler ile Afgan göçmenler arasındaki ayrıma değiniyor; daha uzun çalışma saati, daha düşük maaş ve mesai ücretinden şikâyet ediyor:

> "*Afganistan'da iken mobilyacıda çalışıyordum. Burada fırında çalışıyordum. Ama işten çıkardılar. İlk geldiğimde 900 liraya çalışıyordum. Tekstilde 15 saat çalışıyordum. Türk vatandaşları 8 saat çalışıp giderlerdi. Bize yabancılar çalışacak diyorlardı, gitmemize izin vermiyorlardı. Mesai ücreti ise 3 liraydı. Sonra bir fırında çalışmaya başladım. Orada 1.700 lira maaş veriyorlardı. Ramazan ayında 17 saat çalıştırıyorlardı. Afganlara çok kötü davranıyorlar. Pakistan veya Suriyelilere böyle davranmıyorlar.*" *(Hüseyin, 24)*

Yakup:

> "*Ankara'da iki sene yaşadım. Başkent olduğu ve İstanbul'a yakın olduğu için Ankara'ya gitmiştim. Ankara'da inşaatta çalışıyordum. Kış gelince iş bulamamaya başladım. Başka iş bulamayınca İstanbul'a geldim. 2000 TL maaş alıyorum, 12 saat çalışıyorum. Çalışma iznim olmadığı halde beni işe aldılar çünkü ucuz işçi arıyorlar. Yanımda çalışan Türkler daha fazla kazanıyorlar. Benim yaptığım iş oranın en ağır işidir. O bölümde bir Türk 3 bin lira maaş alıyor bir de sigortası oluyor." (Yakup, 24)*

Rahman da İstanbul'da tarım işçisi olarak çalışıyor. Göç etmek için yeterli parası olmayınca amcasından borç almış. Türkiye'ye geldikten sonra çalışıp hem ailesine para gönderiyor hem de amcasına olan borcunu ödemeye çalışıyor.

> "*İlk önce Ankara'ya gittim, orada da çalıştım. Restoran ve otelde bulaşıkçılık yaptım. Ama polis beni yakaladı iş başında. Otelde çalışan bir kadını işten attılar. O da gidip şikâyet etmiş 'yabancı bir çocuk çalıştırıyorlar' diye. Sonra polis geldi otele, beni yakaladı. İki günü karakolda geçirdim. Polisleri ikna edip durumumu anlattım sonra beni bıraktılar. Daha sonra İstanbul'a geldim. Burada günlük seksen, doksan TL kazanıyorum. Kazandığım parayla amcama olan borcumu ödüyorum.*" *(Rahman, 17)*

Hamit, "*Tekstil atölyesinde ayakçı olarak çalışıyorum. 11 saat çalışıyorum, 1.500 TL maaş alıyorum. Aldığım para hiçbir şeyime yetmiyor. Türkiye'de iyi para kazanacağımı düşünüyordum ama olmadı*." *(Hamit, 17)*

Bir işe girdikten sonra Afgan göçmenler kazandıkları paranın büyük bir kısmını ailelerine göndermek üzere biriktirmekteler. İstanbul'daki haytalarında sadece temel ihtiyaçlarına para harcamaktalar ve bu miktarı olabildiğince düşük tutmaya çaba göstermektedirler. Belirttiğimiz gibi aileler yoksulluk ve çatışmalarla başa çıkabilmek için aileden bir bireyi göç etmeye teşvik etmektedirler. Birçok genç Afgan başka bir ülkede çalışmanın zor olacağını bilerek kazançlarının çoğunu ailelerine gönderebilmek için göç etmektedir. Göç haneye giren geliri çeşitlendirmenin bir yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla göç ekonomik güvenliği arttırır ve risklere karşı bir sigorta görevi görür. Afgan göçmenler ailelerine para göndermek için havale sistemini kullanırlar. İstanbul'da çalışan bir göçmen birikimini Afganistan'daki ailesine göndermek istediğinde herhangi bir belgeye sahip olmadığı için resmi bankacılık sistemini kullanamamaktadır. Havale sistemi ise gayri resmi para transferini mümkün kıldığı için yasal endişeleri olan göçmenler tarafından sık tercih edilen bir yöntemdir. İstanbul'dan Afganistan'a para göndermek isteyen göçmen İstanbul'daki bir havaledara gider. İstanbul'daki haveladarın parayı Afganistan'a gönderebilmesi için o bölgede bir ortağının olması gerekir. İstanbul'daki havaledar göçmene bir kod verir. Afganistan'daki aracıdan parayı alacak olan kişi bu kodu kullanarak parayı teslim alabilir. Para uzak kırsal bölgelerdeki yerleşimlere dahi hızlı erişimi olan bir aracı tarafından en fazla 24 saat içerisinde teslim edilir. Bu sistemde para fiziki olarak hareket etmemekte, resmi bankacılık sistemine herhangi bir nakit girişi olmamaktadır. İşlem havaledar arasındaki iletişim yoluyla gerçekleşir (Ladányi ve Kobolka, 2014, s. 419).

Havale sistemini göçmenler için cazip kılan birkaç özelliği vardır. Öncelikle sistem güven ilişkileri üzerine kuruludur. Sistem resmi olarak denetlenemiyor ve yazılı kuralları olmasa da havaledar bayileri transfer işlemini her seferinde başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmelidir ki kullanıcılar tarafından tercih edilsin. Aksi halde güven vermeyen bir havaledar tercih edilmeyecek ve piyasadan dışlanacaktır. Sitemin bir diğer önemli özelliği düşük maliyetli olmasıdır. Haveladar çok küçük komisyonlar karşılığında hizmet vermektedir ve daha avantajlı döviz kurları uygulamaktadırlar (Ladányi ve Kobolka, 2014, s. 417-418). Bunun yanında havale bağlantılar yoluyla gerçekleşir, bu bağlantılar havale işleminin yürütülmesi için bir ağ kurulmasını sağlar. Parayı gönderen göçmen ve havaledar bu ağın bir parçasıdır. (Jost ve Sandu, 2000, s. 7-8). Bu ulus ötesi

güven esaslı ağlar dünyanın birçok ülkesine yayılmış olan Afganları birbirine bağlamaktadır. Havale sistemiyle aktarılan para geniş bir coğrafi alanda sosyal ve ekonomik ilişkilerin-ağların her seferinde daha da güçlenerek sürdürülmesine katkı sağlar (Monsutti, 2006, s.30). Monsutti'ye (2008) göre para transferleri, uzak yerlerdeki göçmen ve göçmen olmayanlar arasındaki sosyal ağları güçlendirir, göçmenlerin menşe ülkeleri için ekonomik açıdan önemli getiri sağlar, göçün geçim stratejisi olarak sürdürülmesini sağlar ve henüz göç etmemiş kişileri hareket etmeye teşvik eder. Görüşmecilerin ailelerine yolladıkları paralar çoğunlukla barınma, beslenme, eğitim gibi temel ihtiyaçların maliyetini karşılar.

Rahman, babası öldüğü için ailesine bakan tek kişi, çalıştığı paranın büyük çoğunluğu Afganistan'daki ailesine yolluyor:

> "*Aileme kazandığımın yarısından çoğunu gönderiyorum. Aileme aylık olarak elli, yüz dolar para gönderebiliyorum. Bazen para çok harcarsam fazla gönderemiyorum ve ailem zor geçiniyor. Amcama olan borcum da var. Zor yetiyor. Başka bir gelirleri yok. Ben para gönderene kadar borç yapıyorlar ve ben gönderince borcu ödeyebiliyorlar. Onlara sahip çıkmak için yanlarında olmak isterim. Ama Afganistan'da iş yok.*" *(Rahman, 17)*

Mesut iş bulup çalışabildiği takdirde ailesine para gönderdiğini ifade ediyor.

> "*Afganistan'daki ailem beni arıyor.* "*Bize para gönder. Biz de gelelim. Burada savaş çok, iş yok" diyorlar. Bizde onları Türkiye'ye getirecek para yok. Ben de eşim de çalışmıyor. Komşuların ve devletin verdiği yardımla geçiniyoruz. Çalışabildiğim zaman Afganistan'daki anneme para gönderiyorum. Annem yemek almak ve hastaneye gitmek için para harcıyor.*" *(Mesut, 33)*

Abdüsselam:

> "*3-4 ayda bir 500-1000 dolar arası para gönderiyorum. Parayı Kadıköy'de döviz bürosu olan bir Afgan aracılığıyla gönderiyorum. O da Afganistan'a yolluyor. Havaleci bana bir isim ve kod veriyor. Ben kodu aileme yolluyorum. Ailem parayı Afganistan'dan almak isterken benim ismimi ve kodu söyleyerek alabiliyor. Parayı teslim ettikten sonra ailem bir saat sonra parayı alabiliyor. Para gönderirken hiç sorun yaşamadım. Çünkü bu havaleciler de esnaf. Havaleci 1000 dolar göndersem 40 dolar, 500 dolar göndersem 20 dolar komisyon alıyor.*" *(Abdüsselam, 21)*

Abdullah bugüne kadar havaledar ile hiçbir sorun yaşamamış ve parası hızlı bir şekilde ailesine ulaşmış. Aynı havaledarla uzun süre para yolladığında gelişen ilişkiler sayesinde komisyon ücretinin daha düşük tutulduğunu belirtiyor.

> "*Afganistan'daki aileme ayda 1000-1300 lira gönderiyorum Cebimde ne kadar para kalırsa. Parayı Zeytinburnu'nda bir havaleciye veriyorum, o gönderiyor. Ailem bir kodla parayı Afganistan'daki havaleciden alıyor. Mesela 1000 TL göndersem 20 lirasını havaleci kesiyor. Parayı yarım saat içerisinde ailem alabiliyor*." *(Abdullah, 26)*

Bir havaledar yarı tüccar yarı bankacı gibi çalışmaktadır. Nejat, arkadaşlarının tavsiyesiyle havaledar seçimi yaptığını ve hiç sorun yaşamadığını belirtti. "*Afgan dövizciler var. Biz bunlara sarraf diyoruz. Esnaflar, dükkânında da pirinç de satılıyor şampuan da ama aynı zamanda para transferi de yapıyorlar. Bu kişilerle para gönderiyoruz. Esnaf oldukları için güveniyoruz." (Nejat, 25)*

Tarım işçisi Raşhid, ailesindeki en büyük erkek çocuk ve çalışan tek kişi, bu nedenle Afganistan'daki ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için para göndermek zorunda olduğunu belirtiyor.

> "*Şu an tarım işleri ile uğraşıyorum. Haftada dört, beş gün çalışıyorum. Ortalama günlük seksen, doksan TL kazanıyorum. Kışın pek çalışamıyorum. Yazın çalıştığım para ile idare ediyorum. Bu kazandığım para ile burada geçim zor oluyor ama idare etmeye çalışıyoruz. Bazen aileme iki ayda bir çalışabildiğim sürece yüz dolar, iki yüz dolar gönderebiliyorum. Bazen bu para miktarı değişiyor. Aileme para göndermek zorundayım. Ailem bu para ile günlük geçimini sağlıyorlar sadece. Parayı gönderirken komisyon kesiliyor. Yüz dolara bir buçuk dolar komisyon kesiliyor. İki gün sonra para aileme ulaşıyor*." *(Raşhid, 27)*

Bu tür kanallar vasıtasıyla aktarılan paranın hacmini ölçmek zor olsa da göçmen işçi dövizleri yoksul ailelerin önemli geçim kaynağıdır ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin büyümesinde belirgin bir rol oynayabilir. Dünya Bankası 2018 yılında düşük ve orta gelirli ülkelere yıllık havale akışının 529 milyar dolar olduğunu, 2019 yılında ise havale akışlarının 554 milyar dolara ulaştığını hesaplamıştır. Yine Dünya Bankası'nın tahminine göre 2020'de düşük ve orta gelirli ülkelere havale akışlarının sert bir şekilde azalarak 445 milyar dolara düşmesi öngörülmektedir. Dünya Bankası bu düşüşün büyük ölçüde COVID-19 salgınının neden olduğu ekonomik krizden

kaynaklanacağını; salgının göçmen işçiler için ücretlerde ve istihdamda bir düşüş anlamına geleceğini belirtmektedir. Birçok ailenin çoğu zaman tek geçim kaynağı olan havale akışlarının azalması yoksulluğu arttırabilir ve ailelerin temel ihtiyaçlara olan erişimini kısıtlayabilir. Bununla birlikte salgın nedeniyle oluşabilecek ekonomik kriz ortamında göçmen işçiler yerli işçiler ve politikacılar tarafından hedef alınabilir ve bu durum göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığı ve ayırımcı davranışların yükselmesiyle sonuçlanabilir (Dünya Bankası, Nisan, 2020).

4.2.1.3. Avrupa'ya Gitme Fikri

Düzensiz göç söz konusu olduğunda bulundukları ülkelere belirsiz süre için yerleşen insanlardan bahsetmek mümkündür. Sıkı sınır kontrolleri nedeniyle göçmenler için daha ileriye veya geriye gitmek riskli olabilir ve bu durum bulundukları ülkelerde uzun süre kalmalarıyla sonuçlanabilir. Afgan göçmenlerin Türkiye'de kalma süreleri belirsizdir; kimi birkaç ay kimi birkaç yıl kalabilmektedir. İş bulup temel ihtiyaçlarını karşılayabilen çoğu göçmenin Türkiye'yi terk etme eğiliminde olmadığı gözlenmiştir. Bunun bir nedeni Türkiye'de iş bulmanın zor ve ücretlerin düşük olmasına rağmen Afganistan'daki ailelerine en kısa sürede para gönderme isteğidir. Türkiye'de tasarladıklarından daha uzun süre kalmalarının bir diğer nedeni ise göç etmek için kaçakçılardan aldıkları borcu ödeme zorunluluğu ve Avrupa'ya gitmek için ihtiyaç olan parayı biriktirmektir. Bunun yanında çoğu görüşmeci Türkiye'ye gelene kadar ki göç yolculuğunun, sınır geçişlerinin (Pakistan, İran, Türkiye) travması atlatabilmiş değildir. Avrupa'ya ulaşmanın aynı derecede risk taşıdığının farkındalar ve bu nedenle hareket etmeye çok istekli değiller (Crisis Response and Policy Centre, 2019, s.9). Görüşmecilerin Avrupa'da özellikle Yunanistan ve Almanya'da bir tanıdıkları bulunmaktadır ve tanıdıkları vasıtasıyla ülkeler, göç politikaları ve göç rotası hakkında bilgileri bulunuyor. Tanıdıkların verdiği bilgiler göçmenleri Avrupa'ya doğru göçe teşvik edebileceği gibi onların Türkiye'de kalma kararı almasında da etkili olmaktadır.

Yunanistan birçok Afgan göçmen için Avrupa'ya girişin kapısıdır. Göçmenler Yunanistan'dan sonra Avrupa'nın içlerine doğru ilerleme ihtimaline sahipler. Yunanistan'a giriş için göçmenler Türkiye'nin batı kıyılarından deniz yoluyla Yunan adalarına ulaşmayı ya da kara yolunu kullanarak iki ülke arasındaki Meriç Nehri'ni

geçerek sınırı geçmeye çalışıyorlar. Avrupa'ya ulaşmaya çalışan göçmenler bu riskli ve zor yolculuğu "oyun" ya da "oyuna çıkmak" olarak nitelendiriyor. Oyun kelimesi göçmenler, mülteciler ve kaçakçılar tarafından sınır geçme deneyimlerini tanımlamak için kullanılıyor. Bu oyun hizmetini sunan kişi ise kaçakçılardır. "Oyun" kara ve deniz sınırlarındaki denetimlerin artmasından önce rota açık olduğu için nispeten daha kolay ve hızlı gerçekleşmekteydi (Crisis Response and Policy Centre, 2019, s. 6).

Hasan düzensiz yollarla Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaşmayı çok defa denemiş. Her seferinde ya Yunan ya da Türk güvenlik görevlileri tarafından yakalandığını ancak pes etmeye de niyetinin olmadığını belirtiyor.

> "*Tahminen 10 kere Avrupa'ya geçme girişimim oldu. Fransa ya da Almanya'ya gidebilmek için 8-10 bin Euro gerekiyor. Kaçakçılar üzerinden kara yoluyla Yunanistan'a geçmek için. Ama hem Türk askeri hem de Yunan askeri tarafından her seferinde yakaladım. Meriç Nehri'nden şişme botlarla geçmeye çalıştık. Eğer Yunan polisine yakalanırsan aşırı dövüyorlar. Üzerindeki telefon, kemer, para, giysi ne varsa alıyorlar. Hapiste 1 hafta aç ve susuz tuttuktan sonra Türkiye'ye geri gönderiyorlar. Eğer Türkiye tarafında jandarma yakalarsa onlar iyidir. 3 öğün yemek ve su veriyorlar. Ama Türkiye'de sınır polisleri yakalarsa bir konteynerin içine kapatılıyorlar. Her Game'e 20-30 kişilik gruplarla çıkıyorduk*." ***(Hasan, 28)***

Evli ve üç çocuğu olan Hasan, Türkiye'de oturma ve çalışma izni alamayacağından ve çalışsa dahi kazandığı parayla ailesini geçindiremeyeceğinden emin. Bu nedenle Avrupa'ya gitmek istiyor. Avrupa'daki arkadaşlarının göç yasaları ve çalışma hayatı hakkında söyledikleri Hasan'ın Avrupa'ya doğru devam etme isteğinde belirleyici olmuş.

> "*Avrupa'ya gitmek istiyorum. Ben orada durumumu anlatsam daha kolay oturma ve çalışma izni alırım. Avrupa'nın mültecilere yönelik sosyal hizmetleri daha iyi. Maaş, ev kirası, sağlık sigortası veriyorlar. Oradaki Afgan arkadaşlarımla temas halindeyim. Türkiye'de ben çalışırsam çalıştığım paradan ancak 100 dolar tasarruf edebilirim. Ben bu parayla aileme bakamam. Ailemi de buraya getirirsem mecburen eşim de çalışacak çocuklara kim bakacak. Ben Türkiye'de yüz senede kalsam burada oturma izni alamayacağımı biliyorum. Ama Avrupa'da sosyal hizmetler var. Aileme bakıyorlar. Afganistan'dan geleme nedenimi öğrendiklerinde bana kalmam için izin veriyorlar*." ***(Hasan, 28)***

27 Şubat 2020 tarihinde İdlib'te Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik düzenlenen saldırıda 33 Türk askerinin hayatını kaybetmesi üzerine Türkiye sınır kapılarını açma kararı almıştı. Karar sonrası Türkiye'deki binlerce göçmen Avrupa'ya geçmek için Edirne'ye ulaşarak Yunanistan sınır kapılarına doğru yönelmişti. Cahide de eşiyle birlikte bu dönemde Yunanistan sınırını geçmeyi düşünmüş.

> "*Türkiye sınır kapılarını açınca eşimle beraber gitmek istedik. Bir kaçakçıyla görüştük. Sınır çok rahat herkes rahatlıkla geçebiliyor dedi. Kaçakçı Yunanistan'ı çok iyi bildiğini, Yunanca konuşabildiğini söyledi. Bize sahte kimlik hazırlayıp geçireceğini söyledi, kişi başı bin Dolar istedi. Biz çok inanmadık, o yüzden Edirne sınırında olan arkadaşlarımı aradım. Nasıl durum iyi mi kötü mü diye. Bana sakın gelme hava çok kötü, Suriyeli, Afgan, Afrikalı çok fazla bekleyen var. Yardımcı olan kimse yok, hastane yok, yemek yok, hırsızlık çok gelme dediler. Biz de gitmekten vazgeçtik.*" *(Cahide, 21)*

Bu Cahide ve eşinin ilk defa sınırı geçmeye çalışma deneyimi değil. Eşiyle birlikte çocuk sahibi olmak isteyen ancak kayıt dışı olduğu için bu tedaviyi Türkiye'de alamayan Afgan çift Yunanistan üzerinden Avrupa'ya birkaç kere geçmeyi denemişler. Deniz yoluyla Yunan adalarına geçme isteklerinden henüz denize açılmadan her seferinde vazgeçmişler.

> "*Eşimle birlikte Yunanistan'a gitmeyi denedik. Belki orada tedavi olabilirim diye. Kaçakçıyla kişi başı bin Dolar'a anlaştık. Bizi Çeşme'den Yunanistan Samos adasına götürecekti. 50-60 kişi botla Yunanistan'a geçmeye çalıştık. Bot küçük olduğu için herkes korkuyordu. Yine gitmekten vazgeçtik. Ondan sonra kaçakçılar hep telefonla aradı. Botta 30-40 kişi olacak, gelmek istiyor musunuz diye. Biz de her seferinde gidip bakıyorduk ki 65-70 kişi var. O zaman yine vazgeçiyorduk. Toplam da 4 defa Yunana gitmeye çalıştık.*" *(Cahide, 21)*

Abdul, Avrupa'ya ulaşmaya çalışan arkadaşlarının Yunanistan'da kampta sıkışıp kaldıklarını ve hareket edemediklerini söylüyor. Abdul, kampta kalması durumunda ailesine para gönderemeyeceğini düşündüğü için bu yolculuğun riskini göze almamış.

> "*Avrupa'ya gitmekten de korkuyorum. Oraya gitmenin çok tehlikeli olduğunu söylediler. Arkadaşlarım gittiklerine pişman. Altı, yedi ayda zor geçmişler Avrupa'ya. Yunan kamplarında kalıyorlar. Ve çalışamıyorlar. Benim aileme devamlı olarak para göndermem gerek.*

O yüzden gitmeyi hiç düşünmedim. Ailem sadece geçimini sağlayabiliyor. Eğer burada sıkı çalışırsam bir keçi parası çıkarabiliyorum." *(Abdul, 26)*

Hüseyin, "*Şu an ekonomik imkânlarım olmadığı için buradayım. Ama sonra imkânım olursa Avrupa'ya gitmek istiyorum.*" *(Hüseyin, 24)*

Rahman yeterli parası olsa da Avrupa'ya gitmeyeceğini çünkü Avrupa'da bir tanıdığının olmadığını söylüyor. "*Avrupa'ya gitme planım yok. Avrupa'ya gitmek için ayıracağım param da yok. Yeterli param olsaydı da gitmezdim. Çünkü gitmek tehlikeli ve orada kimsem yok, tanıdığım yok. O yüzden gitmeyi düşünmüyorum.*" *(Rahman, 17)*

Raşhid'in Almanya ve Yunanistan'da arkadaşları var. Yunanistan'daki arkadaşlarının kamplarda zor bir hayat sürdüklerini ve gittiklerine pişman olduklarını aktarıyor. Afganistan'dan Türkiye'ye kadar olan rotanın zorluğu onu Avrupa'ya gitmek fikrinden uzaklaştırmış.

"*Almanya'da ve Yunanistan'da olan arkadaşlarım var. Ama hiç gitmek istemedim çünkü oraya giden arkadaşlar tehlikeli olduğunu söylüyor. Sulardan geçiliyor ve tehlikeli oluyor. Arkadaşlarım botların devrildiğini, sulara kapıldıklarını ve boğulduklarını söylediler. Zaten gitmek için para da lazım. Buraya gelirken de bir sürü tehlike ile karşılaştık ve bir daha yaşamak istemiyorum*." *(Raşhid, 27)*

Abdullah:

"*Avrupa'ya gitmeyi hiç istemedim Gitsem 5 yıl önce ilk geldiğim zaman giderdim. O zaman yollar boştu. Ama ben istemedim. Burada kafam rahat, işim var, evim var, aileme para gönderebiliyorum. Afganların çoğu eğitim, sağlık, aylık para verdiği için Avrupa'ya gitmek istiyor*." *(Abdullah, 26)*

Yakup Afganistan'dan İran'a göç ettiğinde planının Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmek olduğunu söylüyor. Ancak Türkiye'ye geldiğinde fikri değişmiş. "*Benim geldiğim zamanlarda Avrupa'ya gitmek daha kolaydı. Sınırlar açıktı. Ama Türkiye'yi sevdim. İnsanları da iyi, kültürü yakın bir de Müslüman bir ülke olduğu için kaldım.*" *(Yakup, 24)*

Görüşmecilerin birçoğunun Türkiye'ye geldiklerinde Avrupa'ya gitme isteği olmasa da ilerleyen süreçte yaşanan toplu sınır dışı etme olayları, iş bulmanın giderek

zorlaşması ve en önemlisi oturma ve çalışma izni alamamaları Türkiye'de kalıp yaşamlarını devam ettirmelerini güçleştirmektedir. Sınırları geçmek zorlaştığında (sınır denetimlerinin artması, yolculuğun giderek tehlikeli ve pahalı hale gelmesi) göç akışı yavaşladı ve göç artık yıllarca süren ve görünmez olarak hareket etmeyi, yaşamayı ve çalışmayı içeren uzun bir sürece yayıldı. Katılımcılar Türkiye'de kendilerini belirsiz bir geleceğin beklediğini, ileriye dönük hiçbir planlarının olmadığını belirtiyor. Sürekli polise yakalanma korkusu yaşadıklarını aktaran görüşmeciler oturma ve çalışma izni alamadıkları takdirde tüm zorluklara rağmen Avrupa'ya ya da geriye Afganistan'a göç etmeye çalışacaklarını ifade ediyorlar.

Mahmud, "*Biz çalışmak, kendimize iyi bir gelecek kurmak ve ailemize bakmak için Türkiye'ye geldik. Ama oturma ve çalışma izni vermedikleri için yapamadık. Oturma ve çalışma izni çıkaramazsam mecbur gitmek zorundayım.*" *(Mahmud, 25)*

Nejat, "*Avrupa'ya gitmek istiyorum. Çünkü burada oturma iznim yok. Sürekli bir yakalanma korkusu yaşamaktan sıkıldım. Biz düzenim olsun, oturumumu alayım istiyorum. Böyle olursa Afganistan'a ailemi görmeye gidip gelebilirim.*" *(Nejat, 25)*

Yakup, "*Avrupa'ya gitmek istemiyorum. Türkiye bana çalışma veya oturum izni vermemeye devam ederse Afganistan'a geri dönerim.*" *(Yakup, 24)*

Ahmed, bin bir zorlukla Afganistan'dan göç ettiklerini ve buna mecbur olduklarını, bunun keyfi bir karar olamadığını dile getiriyor. Tüm bunların yanında günlük yaşamında polis korkusunu çok belirgin bir şekilde hissettiğini de ekliyor.

> "*Biz buraya kadar geldiysek mecburiyetten, çaresizlikten geldik. Tek istediğimiz devlet bize sosyal hizmet sağlasın. Halkı bize yardımcı olsun. Burada rahat bir şekilde çalışmak istiyoruz. Burada bakkala gidiyorum. Bin tane korku içimden geçiyor. Ben o ölüm yolunu geçmişim, polis beni yakalasa Afganistan'a geri yollar. Her şey sıfırlanmış olur. Dünyanın en güzel ortamı aile ortamıdır. Biz ailemizi geride bırakıp geldik. Biz keyiften buraya gelmiyoruz.*" *(Ahmed, 23)*

Afgan göçmenler varış ülkelerinin göç (alım, barındırma) politikalarında meydana gelen değişikliklerin farkında olarak yeni rotalar belirliyor. Güncel bilgilere ise göç etmiş yakınları tarafından ulaşıyorlar. Yunanistan hala Avrupa'ya gitmek isteyen

Afganlar için popüler bir rota olsa da oradaki yakınları ve medya aracılığıyla edindikleri bilgiler birçoğunu bu yolculuktan vazgeçirmiş. Afganlar Avrupa'ya ulaşmak istese de Yunanistan'daki kamp koşulları, rotanın tehlikesi, geri itmeler göçmenlerin Türkiye'de sıkışıp kalmasına neden olmaktadır.

5. SONUÇ

Afganlar genel olarak savaştan kaçmış olsalar da göç dinamikleri çok daha karmaşıktır. Savaşın fiziksel etkilerinin yanı sıra yine savaşın neden olduğu siyasi ve etnik ayrımcılık, devlet kurumlarına duyulan güvensizlik ile kötü ekonomik koşulların bir araya getirdiği dinamikler göç etmede belirleyici olmuştur. Siyasi, toplumsal ve ekonomik güvensizlik, gelecek kaygısı, önünü görememe ve kötü ekonomi birbirini beslemekte ve yaşamı devam ettirmeyi güçleştirmektedir Katılımcılar arasında sadece güvensizlik yüzünden ayrıldığını ya da sadece iş bulmak için gittiğini belirten kimse bulunmamakta. Birçoğu doğrudan ya da dolaylı olarak Taliban'ın uyguladığı şiddete maruz kalmış ve yaşanan bazı travmatik olaylar göç kararının alınmasını kolaylaştırıp süreci hızlandırmıştır. Göçmenlerin, genel olarak yaptıkları işlerinden dolayı artan güvensizlik ve tehditlerle karşılaştıkları anlaşılıyor. Bu tehditler göçmenleri işlerini bırakmaya zorlamış veya yeni bir iş aramalarını engellemiş. Zaten mevcut istihdam olanaklarının düşük olduğu ülkede iş arayışındaki genç Afganların Taliban ve hükümet arasında sıkıştığı görülmektedir.

Bunun yanında göç sadece savaşa ve güvensizliğe bir tepki değil aynı zamanda birçok yoksul aile için "olumlu" bir geçim stratejisidir. Görüşmecilerin neredeyse tamamı ailelerine para gönderdiğini ve birçoğu da ailede çalışan tek kişi olduğunu belirtmiştir. Buna ilaveten daha önce göç etmiş kişilerin anlatıları da göçmen adayları için teşvik edici olmuştur. Tüm bu bulgular ışığında zorunlu göç ve gönüllü göç gibi geleneksel kategorilerin ve etiketlerin Afganlara uygulanmasının zor olduğu görülmektedir. Afganlar özelinde belirtsek de genel olarak göç hareketleri için daha uygun olan yeni kavramların kullanılması gerekliliği açıktır. Sadece neden göç ettiklerini değil, aynı zamanda göçmenlerin niyetlerini ve motivasyonlarını da dikkate alacak şekilde kavramsal ve analitik bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü mevcut durumda hiçbir sınıflandırma Afgan göçmenleri kapsamıyor, bu da onları, deneyimlerini ve hareketliliklerini "görünmez" ve açıklanamaz kılmaktadır.

Göçmen kaçakçılığı ticareti, uluslararası göç sorunun büyümesinde ve insani trajedilerin yaşanmasında tartışılmaz bir şekilde sorumluluğu olan örgütler olsa da "göç krizi" nin asıl nedenini oluşturmazlar. Sınırlara örülen duvarlar, son teknoloji güvenlik

araçları, sınır denetim güçleri pahalı maliyetleri olan ama caydırıcılık etkinliği düşük önlemlerdir. Alınan önlemler göçmenleri daha fazla savunmasız bırakıyor ve daha çok risk almalarına neden olmaktadır. Görüşmeciler, -Türkiye'ye kadar olan göç yolculuklarında karşılaştıkları zorluklara ve travmatik olaylara karşın- Türkiye'de oturum ve çalışma izni alamadıkları için kaçakçılık ağlarını kullanarak Avrupa'ya gitmeyi denemiş ya da denemeyi düşünmektedir. Bu kararı alırken ise Ege Denizi'nde gerçekleşen göçmen ölümlerinden haberdarlardı. Göçmenlerin her şeye rağmen insan kaçakçılarını kullanarak içinde ölüm riskini de barındıran yolcuğa çıkmaları çaresiz kalmalarının bir sonucu ve göstergesidir. Göçmenlerin güvelik aramak, çalışmak, ailelerine para yollamak, daha iyi yaşamlar kurmak için yola çıktığı görülmektedir. Kaçakçılar ise temelde bu ihtiyaçların karşılanmasına aracılık eden hizmetler sunmaktadırlar.

Türkiye'ye varmak isteyen göçmenler Pakistan-İran-Türkiye rotasını izliyorlar ya da direkt İran'a geçtikten sonra Türkiye sınırına yönelmekteler. Sınır geçişleri yaya, arabalarla ya da at veya eşek -ki araba ve binek hayvan kullanımı ekstra olarak ücretlendiriliyor- gibi araçlar kullanılarak gerçekleştiriliyor. Rota, kullanılacak araçlar, yola çıkılacak tarih hakkında bilgi sahibi olmayan göçmenler bu konuda tamamen kaçakçılara güvenmektedirler. Kaçakçıların ücreti sınırın başarılı bir şekilde geçilmesinden sonra ödenmektedir. Göçmenleri her sınır geçişinde birbirleriyle bağlantılı olan farklı kaçakçılar karşılamaktadır. İran'dan bir veya iki gün yürüyerek Van ve Ağrı sınır hattından Türkiye'ye giriş yapıyorlar. Bu iki ilden otobüs veya özel araçlarla hareket ederek ülkenin batısına doğru ilerliyorlar. Yolda olası bir polis çevirmesi riskine karşılık kaçakçılar göçmenlere sahte seyahat belgeleri hazırlıyor.

Savaş ve yoksulluk Afganları kendi ülkelerinden göçe zorlamış ve dünyanın farklı bölgelerine dağılmalarına neden olmuş olabilir. Ancak buna karşılık ve bu durumla baş edebilmek için Afgan göçmenler güçlü sosyal ilişkilerini sürdürmeyi başarmışlardır. Yıllardır gerçekleşen göç hareketlerinin bir getirisi olarak güçlenen ve genişleyen ulus-ötesi ağlar sınır geçişlerinde, yeni gittikleri toplumda hayatta kalmalarına yardımcı olmuştur.

Güvensizlik ve şiddet nedeniyle İran'a göç eden Afganlar, yeni gittikleri ülkede önceliklerini yeniden belirleyerek Türkiye'ye göç etme kararı almaktadır. Başlangıçtaki niyetleri sadece İran'a ulaşmak olan göçmenler yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı göçe devam etme kararı almışlardır. İran'da edindikleri sosyal ağlar göç kararının alınmasında ve göç yolculuğunun organize edilmesinde önemli rol oynamıştır. Göç edilen ülkedeki koşullar daha ileriye göç etmeye ya da yerleşmeye neden olabilir. Bu durum Türkiye'den Avrupa'ya giden veya gitmeye karar veren Afgan göçmenler için de geçerli. Türkiye'deki kötü yaşam koşulları, statüleri, yeni bilgi kaynaklarına ve sosyal ağlara erişim gibi unsurlar göçmenlerin göç yolculuğuna devam etmesine ve varış ülke seçiminin yeniden belirlenmesinde etkili olabilir. Burada şunu da belirtmek gerekiyor; görüşmeciler Afganistan'dan ya da İran'dan ayrılırken Türkiye'nin göç politikası hakkında bilgi sahibi değillerdi. Bu konuda Türkiye'deki sosyal ağlarından da bilgi almamışlardır. Bu nedenle varış ülkesinin belirlenmesinde göç politikasının dikkate alınmadığı -en azından Türkiye için- söylemek mümkündür. Öte yandan aynı durum Türkiye'den Avrupa'ya göç etmek isteyenler için geçerli değildir. Göç yolculuğundan önce Avrupa'daki yakınlarından ülkelerin göç politikasına dair bilgi aldıkları görülmüştür.

Türkiye'de uluslararası koruma başvurusu yapabilen Afganlar şartlı mülteci statüsü alabiliyorlar. Başvuruda bulunan göçmenler, başvurularının üzerinden uzunca bir vakit geçmesine rağmen hala daha çalışma ve oturma iznine sahip olamadıklarını belirtiyor. Pek çoğu kendisinden önce gelen ve başvuruda bulunan göçmenlerin sonuç alamadığını görünce başvuru yapmaktan vazgeçmiş. Bu oturma ve çalışma izni, eğitim, sağlık gibi hak ve hizmetlere ulaşamadıkları anlamına geliyor. Resmi bir destek alamadıkları şartlarda devreye sosyal ağlar giriyor. Öncü göçmenler yeni gelen göçmenlere barınma ve iş bulmada yardımcı oluyor. Bunun yanında yeni gelenlere psikolojik ve duygusal destek de sunuyorlar. Ancak birçoğu bu şartlar altında uzunca bir süre daha yaşamayacaklarının bilincindeler. Kayıt dışı oldukları için Türkiye'de bir gelecek düşünmekte zorlanıyorlar.

İstanbul'da enformel sektörde istihdam edilen Afganlar emek yoğun ancak düşük ücrete çalışıyorlar. Çalıştıkları işyerinde yerli işçilerle aynı ücret, izin hakkına sahip değiller ve daha ağır bölümlerde çalışıyorlar. Çalışma izinleri olmadıkları için

işverenler tarafından sömürüldüklerinin farkındalar ancak hak arayacakları bir pozisyonda olmadıklarının da farkındalar. Bu nedenle işverenin bütün isteklerine boyun eğmek zorunda kalıyorlar. Daha önce gelen göçmenler yeni göçmenlere kendi işyerlerinde iş buldular ya da diğer Afganlara haber salarak iş bulunmasını sağlamışlar. Birçoğu daha önceden deneyimlerinin olmadığı fırıncılık ve tekstil sektöründe çalışıyor. İş bulmak Afganlar için zor olsa da asıl problem emeklerinin karşılığını alamamaları oluyor. Görüşmeciler arasında aylarca bir iş yerinde çalışıp para alamadan işlerine son verilen kişiler var. Temel ihtiyaçlar için ayırdıkları küçük bir miktarın dışında kazandıkları paraların tamamını ailelerine gönderiyorlar.

Para gönderirken havale yöntemini kullanıyorlar. Havale sistemi sosyal ağların belki de en önemli örneğini oluşturmaktadır. Güven esasına dayalı olarak işleyen bu sistem uzak coğrafyalardaki bireyleri birbirine bağlar. Bunun yanında gönderilen para birçok Afgan ailenin tek geçim kaynağını oluşturmaktadır. Temel ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan para aynı zamanda yeni göçmen adayları ve aileler için göçe teşvik edici bir unsurdur.

Başlangıçta hızlı bir şekilde iş bulup ailelerine para gönderme fırsatı bulan göçmenler daha ileriye Avrupa'ya gitme niyetlerinin olmadığını gördük. Ancak oturma ve çalışma izni alamadıkları her gün bu fikre daha da yakınlaşıyorlar. Yeni gelen göçmenler için iş bulmak eskiye nazaran daha zor. Buna ilaveten toplu sınır dışı edilmeler Afganları endişelendiriyor. Öte yandan Avrupa'ya olan tehlikeli yolculuk ve bu yolculuğun yüksek maliyeti de onları kaygılandırıyor. Çünkü henüz Türkiye'ye kadar yaptıkları göç yolculuğunun travmasını atlatabilmiş ve maddi giderlerini karşılayabilmiş değiller. Bu iki durum arasında sıkışıp kalan göçmenler belirsizlik içinde yaşamaktalar. Hepsi özgürce yaşamalarına, çalışmalarına izin verecek olan yasal bir statü elde etmeyi umuyor. Düzensiz göçmenler için genel kanı hep daha ileriye gitme isteğinde oldukları yönündedir. Bu çoğu zaman doğru olsa da İstanbul'daki Afgan göçmenler özelinde yaptığımız çalışma bu isteğin çoğu zaman geçerli olmadığını gösteriyor.

Afganistan'dan Türkiye'ye ya da başka bir ülkeye göçün yakın zamanda azalacağını gösteren somut bir işaret yok. Ülkedeki güvensizlik ve çatışma hali devam ediyor ve bundan etkilenen sivillerin sayısı da artıyor. Çatışma ortamının beslediği kötü

ekonomi ülkedeki işsizliği tırmandırıyor, geçim kaynaklarına erişimde sıkıntılar yaşanıyor. Bunun yanında ülkedeki belirli azınlık gruplar ve kadınlar ayrımcılık ve tehdit altındalar. Bu tablo karşısında özellikle genç Afganların tepkisi kendilerinden önceki kuşakların yaptığı gibi göç etmek oluyor. Yıllardır süren göç hareketlerinin sonucunda oluşan göçmen ağları ise bu konuda Afganlara en büyük desteği sağlamaktadır. Katılımcıların birçoğu geri dönmeyi düşünmüyor -en azından yakın gelecekte- hatta bazıları daha ileriye doğru hareket etmek isteğinde olduklarını belirtiyorlar. Bu nedenle Afganistan'a kesin dönüş yapma gibi bir düşüncelerinin olmadığını söylemek mümkündür. Yine bundan dolayı Afganların hareketleri ne geçici ne de kalıcıdır ve nihai bir hedef ülkeden bahsetmek pek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Acer, Y., İ. Kaya, M. Gümüş. (2011). Türkiye İçin Yeni Bir İltica Stratejisi Üzerine Gözlemler. Ö. Çelebi, S. Özçürümez, Ş. Türkay (ed.), *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika.* Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).

Akalın, A. (2012). Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı-Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akbaş Demirel, C. (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları. *Göçler Ülkesi*. L. Körükmez ve İ. Südaş (drl.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Akbaş, E. (2012). Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akçapar, Ş.K. (2012). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aksoy, A. (2007). "Göçmenlik Deneyimine Kozmopolit Perspektiften Bakış", *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*. A. Kaya ve B. Şahin (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Aras, B. ve Ş. Toktaş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan.* Ankara: SETA Yayınları.

Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 2/Emperyalizm* (4. Baskı). B.S. Şener (çev). İstanbul: İletişim Yayınları.

Atasü Topçuoğlu, R. (2012). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aybay, R. (2015). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Balibar, E. (2008). *Biz, Avrupa halkı?: Ulusaşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünümler*. K. Tunca (çev.), İzmir: Aralık Yayınları.

Balzacq, T. ve Y. Ensaroğlu. (2008). *İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa.* İstanbul: Tesev Yayınları.

Bartram, D., M.V. Poros ve P. Monforte. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. I. Ağabetoğlu (çev.), Ankara: Hece Yayınları.

Basso, P. (2014). Neoliberalizm, Kriz ve Uluslararası Göç. L. Pradella ve T. Marois (Ed.). *Kutuplaştıran Kalkınma: Neoliberalizme Karşı Alternatifler ve Kriz* içinde. B. Baysal (çev.), Ankara: Notabene Yyaınları.

Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik.* D. Ergun (çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Bauman, Z. (2019). *Kapımızdaki Yabancılar* (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları* (4. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Benhabib, S. (2006). *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. B. Akkıyal (Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.

Berger, J. ve J. Mohr. (2011). *Yedinci Adam* (3. Basım). C. Çapan (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Biehl, K. (2012). Örnek Vaka Analizi: İstanbul. *Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar, Zayıflayan Egemenlik*. E. Ayhan (çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Calavita, K. (2005). *Immigrants at the Margins: Law, Race and Exclusion in Southern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Castells, M. (2005). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumun Yükselişi. E. Kılıç (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cohen, S. (2019). *Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler.* D. Türker (çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Çatır, G. (2012). Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçün Analizi. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

De Tapia, S. (2015). "Akdeniz Havzası Göç Yollarının Kavşak Noktası ve Yeni Eğilimlerin Haritası", *Göçler Ülkesi*. L. Körükmez ve İ. Südaş (drl.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demirel, C.A. (2015). "Türkiye'deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları", *Göçler Ülkesi*. L. Körükmez ve İ. Südaş (drl.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Donnan, H. ve T.M. Wilson. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. Z. Yaş (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.

Elmas, M.S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*. Ankara: USAK Yayınları.

Erder, S. (2015). "İstanbul Bir Kervansaray (mı?)", *Göç Yazıları.* N. Uçarlar (drl.). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. M., Y. Kavukçuer ve T. Çetinkaya. (2017). *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı.* Ankara: Özgürlük araştırmaları Derneği Yayınları.

Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi.* Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Gökçen, S. (2015). "Anadolu ve Balkanlar'a Romanların Göçü", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. A. Kaya ve M. M.Erdoğan (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göktürk, E.D. (2006). *Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık Ulusal Devlet ve Küreselleşme.* İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Göregenli, M. (2013). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları. M. Çınar (Ed.), *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar* içinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Ihlamur Öner, G.S. (2012). Küresel Bir Göç ve Mülteci Rejimine Doğru. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus Devleti İnşa Etmek ve Korumak. B. Pusch ve T. Wilkoszewski (ed.), *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar* içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi.

İçduygu, A. ve K. Biehl. (2012). Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi. *Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A., S. Erden ve Ö.F. Gençkaya. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2013: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Jazayery, L. (2002). The Migration-Development Nexus: Afghanistan Case Study. N. Van Hear ve N. N. Sørensen (Ed.), *The Migration Development Nexus* içinde. Genova: International Organization for Migration.

Jost, P.M. ve H. S. Sandhu. (2003). *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering.* United States Department of the Treasury Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), INTERPOL/FOPAC.

Kaiser, B. (2010). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Yabancılar Mevzuatı ve AB Vatandaşı Göçmenlerin Yaşamları Üzerindeki Etkileri. B. Pusch ve T. Wilkoszewski (ed.). *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar* içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kale, B. (2011). Düzensiz Transit Göç Ülkesi Olarak Türkiye: Kontrol Edilemeyeni Yönetebilmek İçin Yeni Bir Strateji. Ö. Çelebi, S. Özçürümez, Ş. Türkay (ed.), *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika.* Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).

Karacasulu, Z.N. (2011). *Bölgesel Güvenlik Analizi Afganistan*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kaya, A. (2005). "Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Bir arada Yaşamanın Siyaseti", *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. A. Kaya ve T. Tarhanlı (drl.). İstanbul: Tesev Yayınları.

Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koç, İ. (2017). Afganistan'ın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci. *Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları* İçinde. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi, 2017, 39-50.

Kümbetoğlu, B. (2003). "Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik", *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*. A. Kaya ve G. Göksu (drl.). İstanbul: Özdoğan. Bağlam Yayınları.

Miller, M.J. ve S. Castles. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri.* B.U. Bal ve İ. Akbulut (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mountz, A. (2009). Migration. C. Gallaher, C. T. Dahlman, M. Gilmartin, A. Mountz, P. Shirlow (Haz.). *Key Concepts in Political Geography* içinde (ss. 174-185).

Neocleous, M. (2014). *Güvenliğin Endişesi*. Tonguç Ok (çev.). Ankara: Notabene Yayınları.

Özer, Y.Y. (2015). *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı.* İstanbul: Derin Yayınları.

Özgür, N. ve Y. Özer. (2010). *Türkiye'de Sığınma Sisteminin Avrupalaştırılması*. İstanbul: Derin Yayınları.

Özkul, D. (2012). Ulus-ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Paker, E.B. (2012). *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik.* İstanbul: İletişim Yayınları.

S.G. Ihlamur Öner. (2012). Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması* (3. Baskı). B. Yıldırım (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sert, D.Ş. (2012). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sert, D.Ş. (2018). Küresel Hareketlilik ve Göç. E. Balta (Ed.). *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sirkeci, İ. ve F. Göktuna Yaylacı. (2019). "Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar", *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler*. F. Göktuna Yaylacı (drl.) Londra: Transnational Press London.

Sivrioğlu, T. ve A. J. Türkoğlu. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Sontag, S. (2005). *Metafor Olarak Hastalık - AİDS ve Metaforları.* O. Akınhay (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şirin Öner, N.A. (2012). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. S.G. Ihlamur Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turner, B. (2008). Bir Vatandaşlık Kuramının Ana Hatları. A. Kadıoğlu (ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* içinde. İstanbul: Metis Yayınları.

Ünsal, A. (1998). Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi. A. Ünsal (ed.). *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaşa Doğru* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Van Dijk, T. (2003). Çoban, B. ve Z. Özarslan (hzl.). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji Mitoloji, Din, İdeoloji* içinde. İstanbul: Su Yayınevi.

Waever, O. (2012). "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe.* M. Aydın, H. G. Brauch, M. Çelikpala, U. O. Spring, N. Polat (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yanıkkaya, B. (2009). "Gündelik Hayatın Suretinde: Öteki Korkusu, Görsel Şiddet ve Medya", *Medya, Milliyetçilik, Şiddet.* B. Çoban (drl.). İstanbul: Su Yayınları.

Süreli yayınlar

Akkuzu, İ. (2015). Göç ve Kapitalizm. *DİSKAR.* 4, 20-29.

Aktüel Arkeoloji. (2016). İnsanlığın En büyük Trajedisi Çağlar Boyu Göç. 54.

Alpman, P.S. (2019). Mülteciliğin Dört Mevsimi: "Gel Dediler Geldim, Git Dediler Kaldım". *Birikim Dergisi.* 361, 6-15.

Altıntaş, S. (2015). Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri. *İDEALKENT.* 5.14, 252-276.

Arslan, M. (2017). İçerdekiler ve Dışardakiler: Ulus Devlet Düzeninde Göçmenliğin Siyasal Statüsü. *Ayrıntı Dergisi*, 22.

Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*. 34, 1-20.

Aydın, E. (2018). Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,* 38.1, 11-40.

Bennafla, K. (2014). Sınırı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi. *Toplum ve Bilim.* 131, 11-31.

Bigo, D. (2017). Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives: Global, Local and Political,* 27.1, 63-92.

Bojadzijev, M. (2008). Göçmenlerin Mücadeleleri ve Sınıf Analizi-Bir Muhasebe. *Toplum ve Bilim.* 113, 173-182.

Castles, S. (2010). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10): 1565-1586.

Ciğerci Ulukan, N. (2015). Kapitalizmin Denizinde Boğulanlar: Göçmenler ve Göç Politikaları. *DİSKAR.* 4, 30-39.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17, 67-91.

Çoban Keneş, H. (2016). Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences.* 15.2, 253-280.

Doğanay, Ü. ve H. Ç. Keneş. (2016). Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası. *Mülkiye Dergisi*. 40.1, 143-184.

Ergül, E. (2012). Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri. *Türk İdare Dergisi.* 475, 213-228.

Green, S. (2014). Sınır Araştırmaları: Alanla İlgili Bazı Düşünceler. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 131, 32-44.

İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Siyasallaşan Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim Dergisi.* 140, 27-41.

İçduygu, A. ve D. Şimşek. (2017). Giriş: Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik. *Toplum ve Bilim Dergisi.* 140, 6-10.

Kadirbeyoğlu, Z. (2017). Kapsayıcı ve Dışlayıcı Yönleriyle Vatandaşlık: Türkiye Üzerine Düşünceler. *Birikim Dergisi.* 338, 6-14.

Kara, M.A. ve M. Kurtulmuş. (2015). İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması. *DİSKAR*. 4, 54-66.

Ladanyi, E. ve I. Kobolka. (2014). The Hawala System. *Interdisciplinary Management Research,* 10, 413-420.

Massey, D. S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J.E. Taylor. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*. 1.1, 11-46.

Övünç Öztürk, N. (2017). Mülteciler için Kalıcı Çözüm(süz)lük. *Birikim Dergisi*. 338, 22-27.

Özcan, Ö. (2014). Yüsekova'da Sınır Deneyimleri: Bir Sınır Kaçakçılığı Hikayesi ve Barış Süreci. *Toplum ve Bilim*. 131, 186-208.

Özgül, G.E. (2012). Sınır Kapıları, Dikenli Teller, Yollar, Kamplar ve Çocuklar: Kurban ve İstisna Olarak Mülteci. *Marmara İletişim Dergisi*. 25, 1-16.

Özgül, G.E. (2016). Sınır Kapıları, Dikenli Teller, Yollar, Kamplar ve Çocuklar: Kurban ve İstisna Olarak Mülteci. *Marmara İletişim Dergisi.* 25, 1-16.

Rumelili, B. ve Karadağ, S. (2017). Göç ve Güvenlik: Eleştirel Yaklaşımlar. *Toplum ve Bilim Dergisi.* 140, 69-92.

Stigter, E. (2006). Afghan Migratory Strategies- An Assessment of Repatriation and Sustainable Return in Response to the Convention Plus. *Refugee Survey Quarterly.* 25.2, 109-122.

Şenses Özcan, N. (2015). Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler, İdeal Kent. *Kent Araştırmaları Dergisi*. 6.15, 22-39.

Tarhan, K.V. (2015). Savaş, Göç, Sınıf: Emeğin Göçü. *Birikim Dergisi*. 320, 53-62.

Tugüveran, Y. ve O. Şaşkın. (2017). AB'ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3.1, 47-56.

Türmen, R. (2019). Mülteciler ve İnsan Hakları. *Birikim Dergisi*. 361, 15-22.

Uçak, O. (2017). Göç Hareketleri ve Medyada Göçmen Haberleri. *Yeni Medya Elektronik Dergisi.* 1.3, 242-254.

Üstübici, A. (2017). Türkiye'de Göç Politikaların Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 140, 106-122.

Vertovec. S. (2003). Migration and Other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization. *International Migration Review*. 37.3, 641-665.

Wise, R.D. (2013). The Migration and Labor Question Today: Imperialism, Unequal Development, and Forced Migration. *Monthly Review*, 64.9, 1.

Diğer yayınlar

Abbasi-Shavazi, M. J., D. Glazebrook, G. Jamshidiha, H. Mahmoudian ve R. Sadeghi. (2005). *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran.* Afghanistan Research Evaluation Unit, Kabul.

Aktan, İ. (2019). "Zerrin Kurtoğlu: Dünya hepimizin vatanı, Suriyeli mülteciler buralı!" https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/01/05/zerrin-kurtoglu-dunya-hepimizin-vatani-ve-suriyeli-multeciler-burali(3 Ocak 2020)

Alimia, S. (2014). Afghan (Re)Migration from Pakistan to Turkey: Transnational Norms and the 'Pull' of Pax-Ottomanica?. *Insight Turkey*, 16.4.

Avrupa Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü. (2017). *Bilgiden Algıya: Türkiye'deki Sığınmacı, Göçmen ve Mülteci Algısı Üzerine Bir Çalışma*. Viyana.

Birgün Gazatesi. (3 Mart 2017). Sinan Oğan: Sahillerde Türk Kadınlarını Dikizleyen Suriyelileri Beslemek Zorunda Mıyım? https://www.birgun.net/haber/sinan-ogan-sahillerde-turk-kadinlarini-dikizleyen-suriyelileri-beslemek-zorunda-miyim-149218.

BMMYK. (2020). Greece Sea Arrivals Dashboard (December 2019). *UNHCR Monthly Report.*

BMMYK. (2020). Turkey: Key Facts and Figures. *UNHCR Monthly Report.*

Cantek, F. ve C. Soykan. (2018). AKP Döneminde Medyada Mülteci Temsili. *Hala Gazeteciyiz Medya Raporu*. Ankara.

Cillo, R. ve F. Perocco. (2008). Migrant Labour in the Underground Economy: Between Processes of Irregularization and Informalization. Undocumented Worker Transitions.

Cummings, C., J. Pacitto, D. Lauro, M. Foresti. (2015). Why people Move: Understanding The Drivers and Trends of Migration to Europe. *Working Paper,* 430. Overseas Development Institute.

Danışman, J. (Nisan 2016). "Türkiye güvenli ülke mi?", *Deutsche Welle Türkçe*. https://p.dw.com/p/1IaWr (5 Şubat 2020).

De Genova, N. (2019). Sorun Göç Değil, Devlet. https://www.birartibir.org/goc-ve-multecilik/285-sorun-goc-degil-devlet.(10 Şubat 2020)

De Haas, H. (2015). "Don't Blame The Smugglers: The Real Migraton Industry," http://blogs.worldbank.org/peoplemove/dont-blame-smugglers-realmigraton-industry (15 Ocak 2020).

Ercan, F. ve B. Karaağaç. (2009). Avrupa Birliği: Emeğin Disiplin Altına Alınmasında Yeni Bir Aşama (Pasif Proleterleşmeden Aktif Proleterleşmeye). *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni*, 98-105.

Girit, S. (Ekim 2015). "Suriyeli mülteciler dosyası: Misafirlik uzadı mı?" BBC Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151005_suriyeli_multeciler (10 Şubat 2020).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). (2015). Türk Vatandaşlık Kanunu.

International Crisis Group. (2016). Türkiye'nin Mülteci Sorunu: Kalıcılığın Siyaseti. *Report No 241*/ Europe and Central Asia. Belçika.

International Labour Office (ILO). (2010). *International Labour Migration: A Rights-Based Approach.* Geneva.

İçduygu, A., S. Erder ve Ö. F. Gençkaya. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere.* İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

İGAM. (2018). Medya 18 Aylık İzleme Raporu Ulusal ve Yerel Medyada Mülteci ve Göç Haberleri 01.06.2017-30.11.2018. Ankara: İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, Gazeteciler Cemiyeti.

İnsan Hakları İzleme Örgütü. (Haziran 2016). AB: "Suriyelileri Türkiye'ye Geri Göndermeyin". https://www.hrw.org/tr/news/2016/06/20/290918 (5 Şubat 2020)

Karabulut, T (2017). Mülteci Krizi ve Demokrasi Üzerine Düşünceler. *Ayrıntı Dergi*. 22. https://ayrintidergi.com.tr/multeci-krizi-demokrasi-uzerine-dusunceler/ (25 Ocak 2020)

Karakaş, B. (3 Ocak 2019). Suriyeli Algısı: "Eğlenmesinler, Mağdur Kalsınlar İsteniyor". *Deutsche Welle Türkçe,* https://p.dw.com/p/3Ay8I.

Kavlak, İ.V., Toksabay, E. (hzl.) (2018). Afghans make long trek west before Turkey secures border. https://www.reuters.com/article/us-turkey-afghanistan/afghans-make-long-trek-west-before-turkey-secures-border (25 Ocak 2020)

Kirişçi, K. (1999). Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi. *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış* içinde. Ankara. Tarih Vakfı Yayınları, 1999, 111-121.

Koser, K. ve M. McAuliffe. (2013). Establishing an Evidence-Base for Future Policy Development on Irregular Migration to Australia. *Irregular Migration Research Program Occasional Paper Series.* United Nations University.

Kuçuradi, I. (2010). İnsan Hakları Derneği. İnsan Hakları Akademisi Açılış Dersi. https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-akademisi-acilis-dersi/ (10 Ocak 2020).

Kuschminder, K. ve M. Dora. (2009). Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects. *Paper Series: Migration and Development Country Profiles*, 1-40.

Kuschminder, K., J. de Bresser, M. Siegel. (2015). Irregular Migration Routes to Europe and Factors Influencing Migrants' Destination Choices. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC).

McKay, S., E. Markova, A. Paraskevopoulou ve T. Wright. (2009). The Relationship Between Migration Status and Employment Outcomes. Undocumented Worker Transitions. Working Lives Research Institute.

Monsutti, A. (2006). Afghan Transnational Networks: Looking Beyond Repatriation. Afghanistan Research and Evaluation Unit.

Monsutti, A. (2008). Afghan Migratory Strategies and the Three Solutions to the Refugee Problem. Refugee Survey Quarterly, 27, 58-73.

Mülteciler Derneği. (2020). *Suriyelilerle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar* (2. Baskı). İstanbul.

Poros, M.V. (2003). The Role of Migrant Networks in Linking Local Labour Markets: the Case of Asian Indian Migration to New York and London. *Global Networks.* 1.3, 243-260.

Reitano, T. ve P. Tinti. (2015). Survive and Advance: The Economics of Smuggling Refugees and Migrants into Europe. *Institute for Security Studies (ISS).* 289.

Resmi Gazete. (11 Nisan 2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. Sayı: 28615.

Sarı, C. (2013). Göçmenler Yolda Kâğıtlarını Neden İmha Eder? Dolaşım Özgürlüğüne Sahip Hayvan Olmak İçin! *Ayrıntı Dergisi*. 1. https://ayrintidergi.com.tr/gocmenler-yolda-kagitlarini-neden-imha-eder-dolasim-ozgurlugune-sahip-hayvan-olmak-icin/ (16 Ocak 2020).

Sarı, C. (2015). "Dışlama "İmkânı": Mültecilik Bağlamında Kriz, Aciliyet ve İnsancıllık Söylemleri. Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Merkezi, https://demos.org.tr/dislama-imkani-multecilik-baglaminda-kriz-aciliyet-ve-insancillik-soylemleri/ (20 Ocak 2020)

Sirkeci, İ. (2019). Göç Piyangolaştırılıyor. *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi,* t24.com.tr.

Stigter, E. (2006). Afghan Migratory Strategies- An Assessment of Repatriation and Sustainable Return in Response to the Convention Plus. *Refugee Survey Quarterly*. 25.2, 109-122.

Stigter, E. ve A. Monsutti. (2005). Transnational Networks: Recognising a Regional Reality. Afghanistan Research and Evaluation Unit.

Swiss Agency for Development and Cooperation. (2019). Game People Irregular Migration and Risks. Belgrade: Crisis Response and Policy Centre.

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. (2017). AB Bakanı Ömer Çelik'in Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına İlişkin Açıklaması. https://ab.gov.tr/ab-bakani-omer-celikin-turkiye-ab-geri-kabul-anlasmasina-iliskin-aciklamasi_50778.html (10 Şubat 2020).

The Asia Foundation (TAF). (2017). Afghanistan in 2017: A Survey of the Afghan People. T. Akseer, Z. Warren ve J. Rieger (ed.). *Afghan Survey Report*. Kabul, Afghanistan.

The Institute for Economics & Peace (IEP). *Global Peace Index 2019*. Sidney.

The UN Refugee Agency (UNHCR). Global Trends Forced, Displacement in 2018.

The World Bank. (2020). COVID-19: Remittance Flows to Shrink 14% by 2021. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/29/covid-19-remittance-flows-to-shrink-14-by-2021 (1 Kasım 2020).

Türkiye İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). (2019). Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı.

Uluslararası Af Örgütü. (2014). Kale Avrupası'nın İnsani Bedeli: Avrupa Sınırında Göçmen ve Mültecilerin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri. *Rapor:* EUR 05/001/2014.

Uluslararası Af Örgütü. (2016). Güvenli Olmayan Sığınak, Türkiye'de Sığınmacılar ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor.

Uluslararası Af Örgütü. (2018). "Türkiye: Binlerce Afgan mülteciyi insafsızca sınır dışı ediliyor". https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-binlerce-afgan-multeciyi-insafsizca-sinir-disi-ediliyor (25 Ocak 2020).

Uluslararası Göç Örgütü. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. B. Çiçekli (ed.). Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.

Uluslararası Göç Örgütü. (2020). *2020 Dünya Göç Raporu*.

Undocumented Migration Glossary. (2008). Roskilde University (RUC) and Working Lives Research Institute (WLRI). Undocumented Worker Transitions.

UNHCR. (2020). Returns from Greece to Turkey (under EU-Turkey statement) as of 31 December 2019.

United Nation Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA). (2018). Afghanistan: Protection of Civilians in Armed Conflict. *Annual Reports.* Kabul, Afghanistan.

United Nations Office On Drugs and Crime (UNODC). (2018). *Global Study on Smuggling of Migrant.* Vienna: United Nations Publication.

Velentza, C. (2018). *The Greek Response to the Refugee Crisis in Eastern Mediterranean (the period of 2015-2016).* İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (MiReKoc).

Yılmaz, M.C. (2019). Yanlış Haberlerin Savunmasız Özneleri: Mülteciler. https://teyit.org/yanlis-haberlerin-savunmasiz-ozneleri-multeciler (5 Ocak 2020).